T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİR SİYASAL DÜŞÜNCE AKIMI OLARAK MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ: ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ

ASLIHAN KOÇ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AYTEKİN GELERİ

EDİRNE, 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1178094111 nolu öğrencimiz Aslıhan KOÇ tarafından hazırlanan "Bir Siyasal Düşünce Aktarı olarak Muhafazakar Demokrasi: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği" Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 19.06.2019 Çarşamba günü saat 09:00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabul edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Aykut Göleri	Kabul edilmiştir.	
Prof. Dr. Berkan Dönmez	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. Hakan Evin	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10270714
Yazar Adı / Soyadı	ASLIHAN KOÇ
T.C.Kimlik No	44065085046
Telefon	5434311255
E-Posta	saricam_410@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	BİR SİYASAL DÜŞÜNCE AKIMI OLARAK MUHAFAZAKAR DEMOKRASİ:ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ
Tezin Tercümesi	Conservative Democracy As A Movement of Political Thought: A Case Study For The Justice and Development Party
Konu	Kamu Yönetimi = Public Administration
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Kamu Yönetimi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	123
Tez Danışmanları	PROF. DR. AYTEKİN GELERİ
Dizin Terimleri	Refah Partisi=Refah Party ; Reform=Reform ; Muhafazakar İslam=Conservative Islam ; Muhafazakarlık=Conservatism
Önerilen Dizin Terimleri	Muhafazakârlık, Demokrasi, Muhafazakâr Demokrasi, Türk Siyasal Hayatı, AK Parti.

17.07.2019

İmza:.....

Tezin Adı: Bir Siyasal Düşünce Akımı Olarak Muhafazakâr Demokrasi: Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği.

Hazırlayan: Aslıhan KOÇ

ÖZET

Dünya siyaset tarihi içerisinde en fazla öne çıkan ve toplumun geneli tarafından kabul gören siyasal anlayışların başında, muhafazakâr düşünce sistemi gelmektedir. Bu düşünce sistemi kimi zaman iyi ve güzeli koruma, kimi zaman ise yeniliklere kapalı olma özelliği göstermiştir. Ancak bu düşünce sistemi özellikle demokrasi kültürünün tüm toplumlarda kabul görmesi ile birlikte bir kısım değişikliklere uğramıştır. Muhafazakâr düşüncenin demokrasi gibi önemli bir kavramı yok sayması mümkün olmamış ve neticesinde muhafazakâr demokrasi adı verilen ve hem muhafazakârlığı hem de demokratik unsurları içerisinde barındıran bir düşünce sistemi ortaya çıkmıştır.

Tüm dünyada ilgi gören muhafazakâr demokrasi kavramı, ülkelerin kendi yönetim sistemleri ve kültür şekillerine göre olgunlaşmıştır. Bu bağlamda kimi ülkelerde muhafazakârlık kavramı ağır basmış iken bir kısım ülkelerde ise demokrasi kavramı güncelliğini korumuştur. Türkiye'de bu yeni kavrama kayıtsız kalmamış ve özellikle son yarım yüzyılda yeni sağ düşünce görüşüne uygun olarak muhafazakâr demokrasi kavramını savunan siyasal partiler ortaya çıkmıştır. Bu partilerden en önemlisi ve Türk siyasal yaşamına damgasını vuran parti ise AK Parti olmuştur. AK Parti kuruluşundan kısa bir süre sonra tek başına iktidara gelmesi ve halen daha bu vasfını devam ettirmesi nedeniyle Cumhuriyet tarihinin en önemli partileri arasında yer almıştır. Ayrıca benimsediği muhafazakâr demokrasi düşüncesi de büyük kitleler tarafından kabul görmüştür. Bundan sonraki dönemlerde yeniliklere uyum sağlayabildiği ölçüde toplum tarafından kabul görmeye devam etmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Demokrasi, Muhafazakâr Demokrasi, Türk Siyasal Hayatı, AK Parti.

Name Of The Thesis: Conservative Democracy As A Movement of Political Thought: A Case Study For The Justice and Development Party

Prepared By: Aslıhan KOÇ

ABSTRACT

One of the most prominent political approaches in the history of politics in the world is the conservative thought system. This system of thinking has been shown to be good and beautiful and sometimes closed to innovations. However, this system of thought has undergone some changes especially with the adoption of democracy culture in all societies. It was not possible for conservative thought to ignore an important concept like democracy, and as a result, a system of ideas, called conservative democracy, which contained both conservatism and democratic elements, emerged.

The concept of conservative democracy, which attracts attention all over the world, has been matured according to the countries' own management systems and culture forms. In this context, while the concept of conservatism was dominant in some countries, the concept of democracy remained up to date. Turkey has not indifferent to this new grip, especially in the last half century, according to conservative views right new idea has emerged political parties advocating the concept of democracy. The most important of these parties and the party that marked the Turkish political life was the Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Party: Justice and Development Party). The AK Party has been one of the most important parties in the history of the Turkish Republic due to the fact that it came to power in a short period of time after its establishment and still has this characteristic. In addition, the idea of conservative democracy has been accepted by the masses. In the following periods, it is expected to continue to be accepted by the society to the extent that it can adapt itself to innovations.

Key Words: Conservatism, Democracy, Conservative Democracy, Turkish Political Life, AK Party.

ÖNSÖZ

Öncelikle çalışmamın başından sonuna kadar olan tüm süreçte bana desteklerini eksik etmeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Aytekin GELERİ' ye kıymetli bilgi birikimini benimle paylaştığı ve sabır gösterdiği için teşekkür ve saygılarımı sunarım. Ayrıca beni bu günlere getiren lisans ve yüksek lisans öğrenimin boyunca benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan anneme, babama ve kardeşim Muhammed EMİN KOÇ'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Aslıhan KOÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR LİSTESİ vi
TABLOLAR LİSTESİ vii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 3
MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI 3
1.1. MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI 3
1.2 MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ KAVRAMI 8
1.3. YENİ DÜNYA İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN MUHAFAZAKÂRLIK 13
1.3.1. Klasik Muhafazakârlık 13
1.3.2. Liberal Muhafazakârlık 17
1.3.3. Yeni Muhafazakârlık 20
1.4. BATI DÜNYASINDA MUHAFAZAKÂR DEMOKRAT PARTİ ÖRNEKLERİ 24
1.4.1. ABD'de Cumhuriyetçi Parti 25
İKİNCİ BÖLÜM 30
TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA MUHAFAZAKÂRLIK 30
2.1.TÜRK MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİSİ İÇİN MODEL ARAYIŞLARI 32
2.1.1. Türkiye'de Merkez Sağ Anlayışı 37
2.1.2. Türkiye'de Yeni Sağ Düşüncesi 39
2.2. ADNAN MENDERES VE DEMOKRAT PARTİ GELENEĞİ 42
2.3. SÜLEYMAN DEMİREL VE ADALET PARTİSİ 44
2.4. NECMETTİN ERBAKAN VE MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ 47
2.5. TURGUT ÖZAL VE ANAVATAN PARTİSİ 51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 55
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ 55
3.1. 28 ŞUBAT VE REFAH PARTİSİ İÇİNDE YAŞANAN GELİŞMELER 55

3.2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ.... 65
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 81
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ ANLAYIŞI 81
4.1. AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ SÖYLEMLERİ 81
4.2. AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ UYGULAMALARI 87
4.3. AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ POLİTİKALARININ SİYASAL, TOPLUMSAL VE EKONOMİK SONUÇLARI 96
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER 101
KAYNAKÇA 104

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri.

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi.

ANAP : Anavatan Partisi.

AP : Adalet Partisi.

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi.

DYP : Doğru Yol Partisi.

DP : Demokrat Parti.

FP : Fazilet Partisi.

HDP : Halkların Demokratik Partisi.

IDP : Islahatçı Demokrasi Partisi.

MÇP : Milli Çalışma Partisi.

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi.

MGK : Milli Güvenlik Kurulu.

MNP : Milli Nizam Partisi.

MSP : Milli Selamet Partisi.

RP : Refah Partisi.

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri.

YSK : Yüksek Seçim Kurulu.

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: 1984 Mahalli İdareler Seçim Sonuçları.

GİRİŞ

Dünya siyaset tarihi içerisinde son birkaç yüzyıla damgasını vurmuş ve en önemli düşünce sistemlerinden biri konumunda yer alan muhafazakâr düşünce sistemi, neredeyse tüm ülkelerde kendisine önemli ölçüde taraftar toplamıştır. Muhafazakâr düşüncenin temelini oluşturan değerlerin korunması ve kutsallara sahip çıkılması görüşü, kontrolsüz değişime karşı bir alternatif oluşturmuştur. Böylelikle var olan değerlerin yitirilmemesi adına siyasal bir çaba ortaya konmuştur.

Ne var ki zaman içerisinde toplumsal yaşam şekillerinin, ekonomi uygulamalarının ve siyasal eğilimlerin köklü bir değişime uğraması, salt muhafazakârlık anlayışının beklentileri karşılama konusunda zaafa düşmesine neden olmuştur. Klasik muhafazakârlık anlayışı içerisinde eksik kalan hak ve özgürlükler, sisteme yönelik ağır eleştirilere neden olmuştur. Yine Keynesyen ekonomi politikalarının geçerliliğini kaybetmesi ve yeniden liberal politikaların benimsenmesi ile birlikte özellikle 1970'li yıllardan itibaren muhafazakâr görüşün de ekonomi politikalarını revize etmesi gerekmiştir.

Bu ortamda muhafazakâr demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr demokrasi bir yandan sağ tandanslı olan muhafazakârlık kavramını, diğer yandan da sol tandanslı olan demokrasi kavramını içerisinde barındırmaktadır. Böylelikle sistem yalnızca muhafazakârlığı ön plana çıkartmamakta, aynı zamanda insan hak ve özgürlüklerinin korunması, demokratik uygulamalara yönetim sistemi içerisinde yer verilmesi ve yeniliklere açık olma gibi kavramları da içerisinde barındırmaya başlamıştır.

Muhafazakâr anlayış içerisinde ortaya çıkan bu değişim; tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kendisine karşılık bulmuştur. Özellikle 1980 darbesi sonrasında ortaya çıkan askeri yönetimden sonra iktidara gelmeyi başaran Anavatan Partisi, Türkiye'de bu konudaki değişimin öncüsü durumuna gelmiştir. Ekonomiden siyasete, hukuk sisteminden toplumsal değerlere kadar pek çok konuda bu dönemde

önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Böylelikle Türkiye, yeni muhafazakârlık anlayışına ve muhafazakâr demokrasi kavramına alışma imkânı bulmuştur.

2001 yılında kurulan ve kısa bir süre içerisinde çok büyük bir siyasal başarıya ulaşan AK Parti ise muhafazakâr demokrasi kavramına ayrı bir boyut getirmiştir. 1980'li yıllarda ortaya çıkan Özal politikaları toplumu ne ölçüde değiştirdiyse 2000'li yıllarda uygulanan AK Parti politikaları da o ölçüde değişime muvaffak olmuştur. AK Parti, milli ve manevi değerlere bağlı bir toplum yapısı hedefi ile ortay çıkmıştır. Ancak bu toplum yapısının dışa kapalı ve yeniliklere karşı duran bir özellik arz etmesi istenmemekte aksine her alanda gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir bir konuma gelmesi istenmektedir. Hali hazırda AK Parti'nin bu amaç doğrultusunda gerçekleştirdiği çok önemli uygulamalar olmakla birlikte henüz amacına tam olarak ulaşabildiğinin de söylenmesi mümkün değildir.

Bu çalışmada öncelikle muhafazakârlık ve muhafazakâr demokrasi kavramı ortaya konmuş, daha sonra dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimi incelenmiştir. Son bölümde ise AK Parti muhafazakâr demokrasi bakış açısı ile incelemeye tabi tutulmuştur. Türkiye'nin son dönemine damgasını vurmuş olan AK Parti'nin muhafazakâr demokrasiye olan bakış açısı, söylemleri ve uygulamaları Türk siyasetindeki dönüşümün açıklanması açısından son derece önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI

Siyasi düşünceler belli bir kısım temel kavramlar üzerine oturtulurlar. Bu kavramların tam olarak tanımlanması ve herkes tarafından aynı şekilde değerlendirilebilmesi önemlidir. Böylelikle o siyasi akımın içeriği çok daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır. Dünya siyasi tarihi içerisinde en köklü ve kendisine en fazla taraftar toplayan düşünce sistemlerinden biri, muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık düşüncesi yalnızca kişilerin siyasal düşüncesini değil aynı zamanda yaşam şeklini de nitelendiren bir kavramdır. Bu sebeple de dünya siyasi tarihi içerisinde her zaman geçerliliğini korumayı başarmıştır. Bundan sonraki dönemlerde de benzer bir etki alanını koruması beklenebilir. Siyasi yaşam içerisinde muhafazakârlık kavramının getirilerinin anlaşılması için öncelikle bu kavramın ortaya çıkış sürecinin ve daha sonra da özelliklerinin detaylı olarak bilinmesi gereklidir.

1.1. MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI

Muhafazakârlık kavramı ilk olarak 18. Yüzyıl sonlarında Batı Avrupa'da Aydınlanma sonrasında ortaya çıkmış ve daha sonra tüm dünyaya yayılmış siyasi bir duruş ve düşüncedir (Aydın, 2008: 6). Muhafazakârlık kavramının ortaya çıkış süreci incelendiğinde, kavramın birden bire ortaya çıkmadığı ve bir kısım temel olaylar tarafından tetiklendiği görülmektedir. Özellikle Aydınlanma düşüncesinin, Fransız Devrimi'nin ve Sanayi Devrimi'nin muhafazakârlık düşüncesine esas teşkil eden üç olay olduğu belirtilmelidir.

Her teorik düşüncede olduğu gibi muhafazakârlık düşüncesinde de bir kısım düşünürler öne çıkmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin fikir babaları olarak Fransa'da Joseph de Maistre, Louis de Bonald, Almanya'da Justus Möser, Adam Müller, F.Carl von Savigny sayılabilir (Akıncı, 2009: 136-137).

Muhafazakârlık; *"Aydınlanma ile ortaya çıkan aydınlanmanın verdiği olumsuz sonuçlar neticesinde kendini göstermeye başlayan, toplumun o dönemde meydana gelen projelerle birlikte dönüştürülme çabalarında ortaya çıkan yanlışlara, bu tür rasyonalist siyasi sınırlandırmalarla toplumu tamamen kökten devrim yaparak değiştirmeye çalışan tüm projelere karşı korumak vasıtasıyla; eleştiri kaleme alan tüm düşünür yazar ve siyasetçilerin biçimlendirdiği zamanla da siyasi bir ideoloji siyasi bir felsefe biçimini almış kavramlar bütünü"* olarak tanımlanabilir (Akdoğan, 2003: 14-15).

Muhafazakâr düşünce sistemi ile ilgili pek çok görüş ve eleştiri bulunmaktadır. Bu görüşlerin bir kısmı sistem savunucuları tarafından dile getirilmekte, diğerleri ise eleştirel bir bakış açısı ile ortaya konmaktadır. Muhafazakârlık kendine karşıt olarak gördüğü ideoloji ve fikirleri eleştirirken, aynı zamanda eleştirdiği fikirleri, öğeleri işlevsel olarak yeniden kendine katmaya çalışan bir düşünce sistemidir. Bu bakış açısı aynı zamanda muhafazakârlığı tutucu ve gerici olarak değerlendiren ve eleştirenlere karşı da bir cevap niteliği taşımaktadır. Değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere muhafazakârlık gericilik veya tutuculuk anlamını taşımayıp aksine döneme ve şartlara kendini uyduran bir düşünce sistemi olma özelliğine haizdir (Dural, 2010: 9).

Haywood'a göre muhafazakârlığın üç ayrı şekli bulunmaktadır. Bunlardan ilki otoriter yani asıl ve tek gayesi var olan nizamı korumak olan (kökü Platon'a dayanır.) (Güncer, 2018: 1), meşruiyetin asla sorgulanamayacağı, tek gücün bütün toplumu saran kuvveti savunan muhafazakârlık şeklidir. İkincisi Paternalist, otoriter muhafazakârlığın biraz yumuşamış hali de denebilir, inkılâba daha yumuşak bakan muhafazakârlık şeklidir, 1950 de İngiltere'de boy göstermiştir. Sonuncusu Özgürlükçü Liberalizmden esinlenip serbest piyasanın varlığını savunur ve daha fazla laissez-faire (bırakınız yapsınlar) anlayışını savunan muhafazakârlık şekli olarak tanımlanır (Aydın, 2018: 24).

Muhafazakârlıkla sağ görüş arasında çok sıkı bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Genellikle sağ partilerin tamamının belirli bir oranda muhafazakâr bir yapıya sahip olduğu, sol görüşlü partilerin ise muhafazakârlık kavramına uzak

olduğu düşünülmektedir. Ancak bu görüş her zaman tam ittifakla kabul edilmemektedir. Örneğin Anthony Giddens muhafazakârlığın sağcılıkla dikkatle ayrılması gerektiği görüşünü beyan etmektedir (akt. Erken, 2016: 193-194). Bu düşünceden yola çıkarak sağ görüşün muhafazakâr bir düşünce sistemini benimsemeyeceği ve sol partilerin de düşünce sistemleri içerisinde muhafazakâr bir anlayışı savunabilecekleri söylenebilir.

Muhafazakârlığa yönelik dünya çapındaki algı Türkiye'de de karşılık bulmaktadır. Genellikle muhafazakârlık kelimesi tutuculuk ve yeniye karşı olma şeklinde algılanmaktadır. Akıncı'ya (2009: 134) göre Türkiye'de muhafazakârlık kelimesi öz anlamını kaybetmiş ve neredeyse tutuculuk kelimesi ile eş anlamlı bir yapıya bürünmüştür. Özellikle Türkiye'de sol görüşlü ve muhalif kesimler Türkiye'de ilerlemenin ve gelişmenin önündeki en önemli engellerin başında muhafazakâr düşünceyi görmektedirler. Bu düşünceden hareketle yola çıkarak geleneksel değerlerin ve kurumların Türkiye'nin geleceğinin iyi yönde şekillenmesini engellediğini ifade ederler. Ancak teorik anlamda muhafazakârlık gericilik ve tutuculuk olmayıp var olan değerlerin korunması ve geleceğe aktarılması içeriğine sahiptir. Dolayısı ile kavramın teorik yapısı, bu ifadelerin doğruluğunu desteklememektedir. Yani korumacılık güdüsü var olan tüm unsurlar için değil, yalnızca iyi ve doğru kavramlar için geçerlidir.

Genel olarak muhafazakârlık kavramının iki ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Tüm Dünyaca kabul gören iki kısım muhafazakârlık tanımından ilki; sürekli eskiyi tercih eden, tamamen dışa kapalı tutucu olarak adlandırılan bir tanım olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tanıma göre muhafazakârlık; mevcut hukuki durumu koruyan, toplumdaki radikal değişmelere kuşku ile bakan, sağ ve sol projeleri reddeden, sürekli ılımlı yaklaşan, ılımlı yaklaşırken de kendi değerli gördüğü kurumları bozmayacak fikir süregeleni ve siyasi ideolojidir. İkinci kısım muhafazakârlara göre muhafazakârlık ise yukarıdaki tanımın aksine eski ideolojilere körü körüne bağlı olmaktan ziyade geçmişten gelen bağlara, kurumlara ilişki ağlarına güncel koşullara uygun biçimde yorumlanmasını savunan bir düşünce akımı olarak görülmektedir (Aydın, 2008: 6). İkinci tanımın birincisine göre çok daha mantıklı ve

rasyonel bir tanımlama olduğu görülmektedir. Bu anlayış içerisinde güncel koşullara uyum sağlayamayan ilişki, kurum ve bağlar olması durumunda, bunların hiçbir müdahale yapılmaksızın kendiliğinden ortadan kalkması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Böylece toplum yavaş dahi olsa doğal bir biçimde herhangi bir etki ve girişim olmaksızın kendiliğinden değişim gösterecektir. Dolayısı ile zaman içerisinde değişen ve dönüşen yanlış düşüncelerin korunmasına gerek olmadığı ve zaman içerisinde bu düşüncelerin yok olmasına izin verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Muhafazakâr düşünceye göre; toplumsal dayanışmanın birinci kuralı ailedir. Aile vasıtasıyla bireyler kimlik kazanırlar. Aile aynı zamanda toplumum değerlerinin kötüye gitmesinde de etkin rol oynayan önemli bir unsurdur. Bireyin eğer aile bağları zayıf ise, toplumla olan bağlar da zayıflamış olur. Dolayısı ile aile bağları yalnızca ailevi ilişkileri şekillendirmekle kalmaz aynı zamanda kişilerin toplumsal iletişiminin belirlenmesinde de rol oynar. Aile faktörünün yanında muhafazakârlara göre toplumda önemli diğer faktör de din faktörüdür. Hiçbir toplum dinden bağımsız var olamaz. Dinden kasıt edilen dindar bir toplum yaratma çabası değildir. Dinin yazınına ve din bağına verilen önem kastedilir (Türe, 2014: 44). Toplumlarda din kavramı çoğunlukla birleştirici ve bütünleştirici bir faktör olarak görülmektedir. Özellikle muhafazakârlık düşüncesi içerisinde değerli bir unsur olarak kabul edilen din olgusu, bu anlayış içerisinde sıklıkla başvurulan bir kavram olarak öne çıkmaktadır.

Muhafazakârlık anlayışı aile, kurum bağları, din ve siyaset üzerinde son derece etkindir. Bu durumun en önemli sebebi; muhafazakârlığın mantıksal olarak var olanı koruma çabası içerisinde olmasıdır. Bu açıklama sonucunda muhafazakârlığın; geleneğin her daim göz önünde bulundurulduğu, ihmale gelmeyecek herhangi bir dış etkene bağlı olmaksızın kendiliğinden değişime uğrayacak bir gelecek kavrayışına sahip olduğu söylenebilir (Gül, 2000: 7).

Edmund Burke (2008: 11) ilginç bir tanımlama yapmış ve "Birey değil, tür bilgedir." ifadesini kullanmıştır. Burada söylemek istediği cümle şu şekilde açıklanabilir: Muhafazakârlık bireye özne gözüyle bakmaz. Onu tarihten, dinden, gelenekten ona o kimliği kazandıran, toplumsal dayanışmada onu var eden aile ve

kurumlardan bağımsız tutmaz. Bireyin bu değerlerle var olduğunu ve hep de öyle olacağını savunur. Dolayısı ile birey tek başına diğer değerlerden bağımsız değildir. Sonuç olarak bu değerlerden beslenen kişiler tam anlamı ile kuvvet ve kudret sahibi sayılırlar.

Tarihsel süreç içerisinde gericilik anlayışından kurtulup modern kavrama bürünen muhafazakârlığın tarz değiştirmesi, sanayileşme ve beraberindeki büyük siyasi devrimler sonrası olmuştur (Aydın, 2008: 10). Dolayısı ile evrim geçirmiş muhafazakârlık anlayışının modern bir düşünce sistemi olduğu vurgulanmalıdır. Bu konuda Karl Mannheim ilgi çekici bir bakış açısı ile konuya yaklaşmış ve muhafazakâr düşünceyi daha çok *"Bir düşünce üslubu, bir düşünce sitili"* şeklinde ifade etmeyi tercih etmiştir (Mollaer, 2009: 224).

Muhafazakârlığın tüm bu söylemleri toplu olarak değerlendirildiğinde, düşüncenin asıl gayesinin yapılan inkılâplar ve kökten değişimleri öngörmek değil, yapılan inkılâpların topluma vereceği zararı önlemeye çalışmak olduğu söylenebilir. Yapılan tüm muhafazakârlık tanımlarında görüldüğü üzere tanımların toplumdan topluma farklılık göstermiş olması, hatta bu farklılıkların aynı toplumda bile farklı tarihsel süreçlerde dahi ayrışmış olması, bu düşüncenin ne kadar pragmatist bir anlayışla ortaya konulduğunu göstermektedir (Aktaş, 2018: 243).

Muhafazakârlık her ne kadar var olanı korumak şeklinde genel bir bakış açısını bünyesinde toplasa da; gerek batı tipi muhafazakârlığı savunan fikir adamları olsun gerekse doğu (İslam) tarzı muhafazakârlığı savunun kişiler genellikle bu görüşün dışında bir tanımda birleşmektedir. Buna göre muhafazakârlık kesinlikle gericilik olmayıp aksine var olanı koruyarak hem toplumun hem de düzenin daha emin bir şekilde koşullara ve gelişmelere ayak uydurmasını sağlamaktır. Bu ideoloji sayesinde her şeyin teması olan toplum, tepeden inme bir anlayışla değil aksine yavaş yavaş ortama ve şartlara uyum sağlayarak değişime uyum sağlayacaktır. Geleceğe uyarlanmış, modern haliyle bu kadar kaliteli hale gelen bir tanımın demokrasi kavramıyla anılmasının nasıl mümkün olabileceği konusu ise önemlidir. Muhafazakâr bir demokrasinin var olup olmayacağı, muhafazakârlık ve demokrasi kavramlarının birbiri ile uyumlu olup olmadığı önemli sorular olarak ortaya

çıkmaktadır. Bu noktada tüm sorulara cevap vermek üzere "muhafazakâr demokrasi" kavramının ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

1.2 MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ KAVRAMI

Muhafazakârlık düşüncesi ile demokrasi düşüncesinin ilk etapta birbirine zıt kavramlar olarak görüldüğü söylenebilir. Bu nedenle tanımlar, deneyimler ve varoluş şartları açısından bakılacak olursa muhafazakârlık ve demokrasi arasında bir ilişki kurmak biraz zor olacaktır. Bu durumun en önemli sebebi muhafazakârlığın tanımı yapılırken çoğu düşünürün ve yazarın '*demokrasi karşıtı* 'bir bakış açısı ile muhafazakârlığı bir basmakalıp içinde tanımlamalarıdır. Baland ve Maistre gibi düşünen Fransız yazarlar için Demokrasinin olduğu bir muhafazakârlık imkânsız gibi görünse de, Churchill ve Disraeli gibi yazarların muhafazakâr demokrasi kavramı üzerindeki çalışmaları muhafazakârlık ile demokrasinin birbiriyle iç içe ve uyumlu bir şekilde işleyebileceği tezini ileri sürmüşlerdir (Caha ve Bircan, 2013: 135-136).

Muhafazakâr demokrasi kavramının anlam ve işlevini saptamak için öncelikle "muhafazakârlık" ve "demokrasi" kavramlarına açıklık getirmekte yarar bulunmaktadır. Yukarıda detaylı bir şekilde açıklanmış olmakla birlikte muhafazakâr demokrasi kavramına açıklık getirebilmek için bu kavramı tekrar özet olarak ortaya koymak konunun anlaşılması açısından destekleyici olacaktır.

Muhafazakârlık basit bir tanımla; mevcut durumun muhafaza edilmesi ve bireylerin toplu olarak yaşam sürdürdükleri cemiyet içerisinde köklü değişimlere hep endişe ile bakan bir fikirdir. Ayrıca muhafazakâr düşüncenin temel taşı olan toplumsal bağların (aile, din, eğitim vb.) ve olguların zamanla zarar görmesi ve yok olması kaygısı taşıyan bir öğreti bütünüdür (Aktan, 2007: 53).

Demokrasi kavramı da çok eski dönemlere dayanan köklü bir düşünce ürünüdür. Ancak demokrasiye yönelik tek bir tanımlama yapabilmek mümkün olmayıp çeşitli zamanlarda ve ülkelerde demokrasiye yönelik farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Dolayısı ile bugünlerde dahi demokrasi kavramının

içerisinde yer alan unsurların tanımlanmasında halen uzlaşılamayan bir kısım fikirlerin olduğu görülmektedir.

Demokrasi ile ilgili çok sayıda tanımlama yapmak mümkündür. Williams demokrasiyi; *''Bir diyalog rejimi olarak basitçe; halkın halk tarafından yönetimi"* şeklinde tanımlamıştır (Aydın, 2008: 46). Williams halkın egemen olduğu bir yönetim biçiminden bahsetmektedir. Başka bir tanımlamaya göre de demokrasi; *'En üst iktidarın halkla buluştuğu ve halkın belirli aralıklarla tanınan özgür seçimlerde, temsilcilerini seçtiği, temsil ve devredilmiş otorite yoluyla halk tarafından dolaylı olarak kullanılan hükümet biçimine imkân veren siyasi sistemdir."*(Tunç, 2008: 115).

Demokrasi bir kural ve kurum rejimi olarak değerlendirilebilir. Dolayısı ile demokrasi bir yaşam biçimi olarak nitelendirilemez. Ancak birbirinden farklı kültürlerin, farklı gelenek ve göreneklerin, zıt hayatların, tek tip olmayan yaşam koşullarına sahip kişilerin, kurumların hep birlikte farklı amaç ve değerlere göre şekillenen, bunları bir arada tutan yöntemler bütünü olarak özetlenebilir (Yayla, 1993: 34).

Beetham ve Boyle (2005:29)' ya göre demokrasi kavramı içerisinde dört temel işlev bulunmaktadır. Bu işlevler; adil ve özgür seçimler, açık ve sorumlu bir hükümet, sivil ve siyasi haklar, demokratik veya sivil toplum olarak sayılmaktadır.. Bu dört işlevin her biri demokrasinin varlığı için zorunlu unsurlar olduğundan, herhangi bir tanesinin yokluğu veya uygulamasında ortaya çıkan sorunlar, demokratik yönetim sistemini sekteye uğratacaktır.

Demokrasi, yönetim tarihinin en önemli ve değerli sistemi olarak kabul edilebilir. Her ne kadar demokrasinin *"çoğunluğun diktasına* "dönüşmesi tehlikesi bulunsa da, insanların haklarını koruma ve bu hakların devam ettirilmesi açısından en mükemmel sistemlerin başında gelmektedir. Zira demokrasi; darbe ve zorla dayatma ile gelen otokratların yönetime geçmesini engeller, insanların kişisel özgürlüklerini, temel çıkarlarını koruyup gözetmeye yardımcı olur ve politik anlamda eşitlik sağlar (Aydın, 2008: 50).

Muhafazakârlık ve demokrasinin tanımları yapıldıktan sonra muhafazakâr demokrasi kavramını incelemek ve sistemin uygulanmasına yönelik tartışmalara değinmek mümkün olacaktır. Muhafazakâr demokrasi kavramının gerçekte uygulanıp uygulanamayacağı, eğer uygulama imkânı varsa şartlarının neler olacağı ve sistemin önündeki engellerin aşılma durumuna yönelik çok sayıda tartışma bulunmaktadır. Zira demokrasi modern yönetim sistemi özelliği göstermekte, muhafazakârlık ise her ne kadar teorik yönden olmasa da uygulamada gelenekselliği içerisinde barındırmaktadır.

Konu ile ilgili olumlu düşüncelerin yanında olumsuz düşünen kişiler de bulunmaktadır. Clinton Rosseber, Charles Maurres ve bunlarla aynı değerler dizisi içerisinde olan düşünürler, muhafazakâr demokrasinin imkânsız olduğu görüşündedirler. Bu düşünürlerin ortak yaklaşımı tamamen olanaksız ve şüpheci yönde ilerlemiştir (Doğanay, 2007: 67). Aslında bu kişiler muhafazakâr demokrasi kavramının uygulanamayacağı düşüncesini ortaya koyarken aynı zamanda sistem içerisinde mutlaka bir tarafın kendisinden ödün vermek zorunda kalacağını belirtmişlerdir.

Muhafazakâr demokrasi, varlığını devam ettirebilmek için kendisine ilerleyebileceği üç ayrı unsur arayacaktır. Bu unsurlardan ilki; özellikle daha iyi ve daha yeni kavramı üzerine odaklanmış halktır. Halkın yapısı ve talepleri, muhafazakârlık ve demokrasi arasındaki duruş noktasının belirlenmesini de sağlayacaktır. İkinci unsur, toplumun o ana kadar yetiştirdiği ve geliştirdiği başta aydın ve düşünürler olmak üzere tüm değerlerdir. Bu değerlerin kalitesi ve çokluğu, toplumun yönünü ve değişim hızını belirleyecektir. Son olarak muhafazakâr demokrasi kavramını benimsemiş ve bu amaç uğruna toplumdan oy ve yönetim hakkı talep eden bir parti ihtiyacı bulunmaktadır. Muhafazakâr demokrasi kavramının en temel unsurlarının başında gelen parti, olmazsa olmaz durumdadır. Özellikle halktan güçlü destek alma başarısı gösteren siyasal partiler, muhafazakâr demokrasi kavramının gelişmesi için ön şart niteliği taşır (Uluçakar, 2018: 364).

Muhafazakâr demokrasi kavramının ortaya çıkışında çağın bazı özelliklerinin etkisinin bulunduğu görülmektedir. Özellikle Fransız Devrimi'nden

sonra dünya siyasi tarihinde ortaya çıkan değişiklikler muhafazakâr demokrasi kavramının varlığını zorunlu kılmıştır. Fransız Devrimi ile birlikte yönetimsel tabuların yıkılması demokrasiyi zorunlu hale getirmiştir. Ardından ortaya çıkan Sanayi Devrimi, tüm yerleşik tabuların yıkılmasını ve yenilikçi yönetim anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Üçüncüsü ve son olarak Aydınlanma Hareketi tamamen bir varoluş muhafazakârlığı tarım, siyaset, sosyal, kültürel ve ekonomik tabuları alt üst etmiş, demokratikleşme yoluyla yeni bir akımın doğmasına sebep olmuştur (Yılmaz, 2001: 99-100). Ancak bu değişikliklerin hiçbiri muhafazakâr düşüncenin geçerliliğini yok etmemiş ve taraftarlarının bu düşünceden vazgeçmesine sebebiyet verememiştir. Bu sebeple her iki kavramın işbirliği yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Muhafazakâr demokrasi kavramının salt muhafazakârlıktan en önemli farkı sağ siyaset üzerinde ortaya çıkmasıdır. Bilindiği üzere muhafazakârlık kavramı sağ siyasal partilerin sahip çıktığı ve demokrasi ise çoğunlukla sol siyasi partilerin kullandığı kavramlar arasında yer almaktadır. Ancak muhafazakâr demokrasi kavramı daha çok sağ siyasal partilerin yeni yönetim anlayışı içerisinde kullandıkları bir terim olarak görülmektedir. Bu noktada sağ siyasal partiler statükocu ve geleneksel anlayıştan kurtulmakta ve akılcı muhafazakâr anlayış ile demokratik yönetim anlayışını birleştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla muhafazakâr demokratik anlayışın yenilikçi bir sağ görüş olduğunun söylenebilmesi mümkündür (Yıldırım, 2019). O halde konuyu toparlamak gerekirse muhafazakârlığın oluşum sürecinde, demokrasinin yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır. Özellikle muhafazakâr demokrasinin ana konusu olan insan hakları, hukuk devleti ve serbest piyasa ekonomisi anlayışı, her iki kavram tarafından desteklenmektedir.

İslam temelli siyasal anlayışın günümüz yönetim şartlarına uyarlanmasında da muhafazakâr demokrasi kavramı son derece önemli bir yere sahiptir. Özellikle toplumun ciddi bir oranının Siyasal İslam temelli bir siyasal görüşe eğilim gösterdiği ülkelerde partiler iktidar olabilmek için dini temaları kullanmak mecburiyetindedirler. Ancak bu temaların kullanımının modern yönetim anlayışı içerisinde kalması ve muhafazakârlık tanımı içerisinde bağnaz ve tutucu bir

görünümün olmaması gerekmektedir. Dolayısı ile Siyasal İslam düşüncesinin genel kabul gören bir görüş niteliğine sahip olması için muhafazakâr demokrasi kavramı içerisinde vücut bulması gereklidir. Zaten çoğu siyasetçi de bu söylemleri tercih etmekte ve din kökenli siyaseti bu bağlamda şekillendirmektedir.

Muhafazakâr demokrasi kavramı yenilikçi bir kavram olmakla birlikte kendisine ilişkin tüm görüşlerin olumlu olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bir kısım görüşlere göre muhafazakâr demokrasi kavramı, muhafazakâr yapının korunması için düşüncenin demokrasi düşüncesinin altına gizlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Yani amaç muhafazakâr yapının sürdürülmesi olup bu uğurda demokrasi kavramı kullanılmaktadır. Bu duruma yol açan en önemli sebep ise eski muhafazakâr düşüncenin günümüzde geniş kitlelere hitap edememesi ve geleneksel yapıdan kurtulamamış olmasıdır. Böylelikle bu tercihle muhafazakârlık genel kabul gören demokrasi kavramı ile birlikte anılarak geçerlilik kazanacak ve düşünce sistemi olarak varlığını sürdürecektir (Çağlayan, 2006: 77-78).

Konu Türkiye açısından incelendiğinde muhafazakârlığın siyasette çok eskiye dayanan bir yeri olduğunu, ancak son 25 yıla kadar muhafazakâr anlayışın demokratik anlayışın önünde yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ilk defa muhafazakâr demokrasi kavramını kullanmış ve gerçekten muhafazakârlık anlayışının değişmesine neden olmuştur. AK Parti'nin köken itibariyle Milli Görüş anlayışından beslendiği bilinmektedir. Ancak bu besleniş, yenilenme hareketine engel teşkil etmemekte ve değişimi etkilememektedir. Zira AK Parti'nin Milli Görüş çizgisinden ayrılması ve yeni bir siyasal görüş ortaya koyması da Milli Görüş çizgisi ile aralarındaki siyasal görüş farklılıklarından kaynaklanmıştır. Uygulamada farklılıklar ve sorunlar ortaya çıksa da Türkiye'de son dönemde muhafazakâr demokrasi anlayışının yegâne temsilcisinin AK Parti olduğu belirtilmelidir.

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi kavramı ile ortaya koymaya çalıştığı bir takım değerler bulunmaktadır. Bu değerlerden ilki dini hassasiyet ve eğilimlerin kolaylıkla ve toplumun her noktasında ifade edilmesidir. Kendisinden önceki dönemlerde dini söylem ve yaşam tercihlerinin yeteri kadar özgür olmadığı

düşüncesinden hareketle AK Parti, bu tercihlerin özgürlük kapsamında yer alması gerektiğine inanmaktadır. Yine liberal düşünce sistemi de AK Parti'nin benimsediği düşünce sistemleri arasında yer almaktadır. Farklılıkların kabul edilmesi ve çoğulcu demokrasi anlayışı ile hem çoğunluğun yönetimde söz sahibi olması hem de azınlık durumunda olan kitlelerin ifade özgürlüğünün devam etmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle AK Parti'nin Türk siyasal sistem içerisinde muhafazakâr demokrasi kavramına yeni bir anlayış getirdiği söylenebilecektir.

1.3. YENİ DÜNYA İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN MUHAFAZAKÂRLIK

19. yüzyıl içerisinde Aydınlanma Hareketi ile başlayan muhafazakârlık anlayışı daha sonra çeşitli kollara ayrılmış ve 20. Yüzyılda muhafazakârlık çatısı altında çok sayıda alt görüş ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda muhafazakârlık, Klasik Muhafazakârlık, Liberal Muhafazakârlık ve Yeni Muhafazakârlık olarak değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2001: 101). Böylelikle muhafazakârlık kavramı zamana ve bulunduğu bölgeye göre değişim göstererek tüm dünyaya yayılma fırsatı bulmuştur. Ancak yine de yeni muhafazakârlığın bir yaşam biçimi mi, yoksa teorik bir kavram mı olduğuna yönelik tartışmalar devam etmektedir.

1.3.1. Klasik Muhafazakârlık

Klasik muhafazakâr düşünce 1789 Fransız Devrimi sonrasında kendine yer edinmiş bir düşünce sistemidir. Modern anlamda ortaya çıkışı ve uygulama alanlarında yer bulması 1790'lı yıllara dayanır. Klasik muhafazakâr düşüncenin fikir babası Edmund Burke olarak kabul edilmektedir. Diğer temsilcilisi ise Joseph de Maistre'dir. Tam anlamıyla bir ideoloji olarak kendini göstermesi ise başta Tocqueeville olmak üzere birçok büyük düşünürün katkıları sonucunda meydana gelmiştir (Başkan, 2017:3).

Bu kavramın tanımının yapılması kolay gibi görülse de kavramın açıklamasında zorluk çekilen nokta tam olarak neyin muhafazasının yapılacağı ya da hangi geleneklerin, tarihin korunacağının tam olarak kesin çizgilerle belirtilmemiş

olmasıdır (Aydın: 2008: 28). Bu bağlamda her ülkenin geleneği, göreneği, tarihi ve yaşayış şekli farklılık göstermektedir. O halde klasik muhafazakâr düşünceyi açıklarken bu hususları göz ardı etmemek gerekir.

Sözcük anlamı koruma ve savunma olan muhafazakârlık için en büyük yanılgı durağan bir kavram olması savıdır. Klasik muhafazakâr düşünce bir akım ve ideolojiden ziyade bir tanım ve fikirdir. Sürekli ilerleyişe bir ayak uydurmadır. Zira söylendiği gibi durağan bir yapı olsaydı çıkış noktası olan İngiltere küresel sömürgeler imparatorluğu olarak dile getirilemezdi (Yanardağ, 2010: 1).

Klasik muhafazakâr düşüncenin özünde aydınlanma sonrası meydan gelen gelişmelerden memnun kalmayan bir burjuva sınıfının varlığı boy göstermektedir. Muhafazakârlar, yapılan devrimi yenilik olarak görmemektedirler. Onlara göre, yapılanlar yenilikten ziyade bir deformasyon süreci içermektedir. Muhafazakârlara göre en büyük gaye toplum ve insandır. Sanayileşmenin peşinden sürüklediği kent yaşamı, aile yapısına zarar verebilir. Savunmuş oldukları sav 'Bir kitle toplumu yaratıldığı kanaatidir' (Başkan, 2017:7).

Klasik muhafazakâr düşüncenin en çok üzerinde durduğu nokta insan aklına duyulan aşırı güvendir. İnsan kusurlu bir varlıktır ve tek başına, sadece aklına duyduğu özgüvenin yeterli olmayacağını vurgulamaktadır. İnsan geçmişinden, tarihinden, gelenek ve göreneklerinden tamamen koparak varlığını sürdüremez. Muhafazakârlık insanın hayatında tamamen bu terimlerden uzaklaşarak hayatına devam edebileceğinin imkânsız olduğunu savunan bir düşünce sistemidir (Duman, 2004: 41).

Klasik muhafazakâr düşüncenin temel fonksiyonlarından bir diğeri de devlet olgusudur. Muhafazakârlar için tek bir "ideal devlet düzeni" yoktur. Devlet reform edilebilir. Fakat bu süreçte tarihini, geçmişini ve toplumsal alışkanlıklarını tehlikeye düşürmemelidir (Ball ve Dagger, 2006: 93-94). Devletin fonksiyonları geniştir. Feodal devlet düzenine daha yakın bir yaklaşımdır. Devlet gücünü siyasal otorite, din, aile gibi konularda dengeli kullanmalıdır. Muhafazakâr düşüncede temsili bir

hükümet vardır. Bu temsili hükümetin karar alıp verme noktasında kesinlikle muhtaç olduğu bir aristokrasinin varlığından söz edilmektedir (Aydın, 2008: 18).

Muhafazakârlıkta hiyerarşi noktasında kendiliğinden oluşan bir bağ vardır. İsteklerin Tanrıya ulaşabilmesi için oluşturulan hiyerarşi bağı aileden çevreye, çevreden kiliseye, kiliseden devlete ve en sonunda Tanrıya ulaşır. Bu hiyerarşik düzen de beraberinde disiplini meydana getirmektedir. Muhafazakârlıkta sınırlı oy kullanma hakkı ve özel mülkiyetin korunması esası vardır (Aydın, 2008: 18).

Muhafazakârların bireye bakış açısı tamamen korumak ve muhafaza etmekle şekil bulmuştur. Bireyin değer gördüğü nokta geçmişten getirdiği tarih, gelenek, görenek ve normları başarılı şekilde kendinden sonraki bireylere aktarma hususunda vuku bulur. Burada asıl dikkat edilmesi gereken nokta muhafazakâr düşüncenin tamamen bireyi yok saymadığı ve önemsiz görmediğidir. Muhafazakârların şiddetle eleştirdiği nokta Aydınlanmanın beraberinde getirdiği aklın, bireye tek başına yetebileceği düşüncesidir. Birey aklıyla karar mekanizmasını yürütmelidir. Fakat aklın yanında tarihini, ruhunu, inançlarını, geleneklerini, benlik duygusu ve toplu yaşama içgüdüsünü de beraberinde eklemleyerek ilerlemelidir (Sıdal, 2010: 16).

Muhafazakâr düşüncede var olan herhangi kurum diğerinden üstün ya da fazla değerli değildir. Tanrı tarafından düzenlenmiş olan yaşamsal faaliyetler kendiliğinden işlemektedir. Bu kurumlar arasında tek farklılık din kurumudur. Din siyasal otoriteyi denetim altında tutmaktadır. Din kurumu denetimini Kilise vasıtasıyla yapmaktadır. Burke din konusuna şöyle açıklık getirmektedir.

> *"Devletin, din kurumu tarafından kutsanması ...özgür vatandaşlar üzerinde yararlı bir haşmetle işlemesi için gereklidir; zira vatandaşlar, özgürlüklerin garanti altına alınması için sınırlı bir yetki payından yaralanmalıdırlar. Vatandaşlar için devletle ve onların devletle olan görevleriyle irtibatlı bir din, insanların itaat koşullarının özel duygularla sınırlandığı toplumlardakilerden daha gereklidir*." (akt. Nispet, 2007:133).

Aydınlanma düşüncesinin akla verdiği sınırsız değer özellikle klasik muhafazakârlar tarafından eleştirilmiştir. Fakat bu eleştiri tamamen akıl karşıtı oldukları anlamına gelmemelidir. Amaçları aklı tamamıyla saf dışı bırakmak değildir. Aksine aklın önderliğindeki tüm ilerlemelere destek vermektedirler (Erdoğan, 2004: 7). Asıl anlatılmak istenilen husus, akıl yoluyla ilerlerken, geleneklerden kopmadan bu devrimi başarmaktır.

Muhafazakâr düşüncenin temelinde yatan olgu tamamen değişim karşıtlığı değildir. Muhafazakâr düşünce değişimde ihtiyatlı olunması gerektiğini vurgular. Değişim konusunda Burke (2005: 27) şu ifadeleri kullanmaktadır;

> *[…] Hepimiz, değişim kanununa boyun eğmek durumundayız. Değişim kanunu, tabiatın en güçlü kanunudur. Belki de tabiatın varlığını devam ettirmesinin aracıdır. Bu yasa içinde bizim yapabileceğimiz, insan aklının yapabileceği tek şey, değişimin hissedilmeyecek şekilde, derece derece gerçekleşmesini sağlamak olabilir. Bu şekilde değişimden beklenen yararlar, dönüşümün sakıncaları yaşanmaksızın elde edilebilir.*

Edmund Burke, muhafazakârlığın anlam itibariye sürekli olarak gericilik kavramıyla karıştırıldığını öne sürmektedir. Bu sebeple muhafazakâr yerine koruma kavramının kullanılmasının daha uygun ve yerinde olacağını belirtir (Uluçakar, 2018: 35).

Tüm söylenenler ışığında Burke başından sonuna kadar olan süreçte muhafazakâr düşüncenin sınırlarını çizmiş ve altı tema geliştirmiştir:

1. Dinin önemi;
2. Reform adına kişilere haksızlık yapılması tehlikesi;
3. Rütbe ve görev ayrımlarının gerçekliği ve arzu edilirliği;
4. Özel mülkiyetin dokunulmazlığı,
5. Toplumun bir mekanizmadan ziyade bir organizma olduğu görüşü;
6. Ve nihayet, geçmişle kurulan sürekliliğin değeri. (Akt. Cecil, 1912: 48)

Sonuç olarak, Klasik muhafazakâr düşünce Aydınlanma ve Fransız devrimine karşı sağlam bir duruşu temsil etmektedir (Kıran, 2004:18). Burjuva

akımı olarak da anılan klasik muhafazakâr düşünce, devrim yerine evrimci bir değişimden yana tutum sergiler (Özipek, 2004: 14).

Muhafazakâr düşüncenin babası olarak kabul edilen Burke, bu unvanı içi boş şekilde kullanmamıştır. Gelenekleri, örf ve adetleri, tarihi geçmişi ile birlikte Tanrının gücünün farkına varmıştır. Tüm bu değerlerin Aydınlanmaya ve Fransız devrimine temsil edilmemesi gerektiğini her fırsatta vurgulamıştır. Hiyerarşi noktasında olan bağlar hiçbir zaman koparılmamalıdır ve araya yeni düzeni bozacak kurumlar girmemelidir. Burke'nin savaşı tamamen Aydınlanma aklına ve rasyonalizme karşı olmuştur. Muhafazakârların savunduğu sosyal adalet ve piyasa ekonomisi ise ılımlı bir yaklaşım sergilemektedir (akt. Aydın, 2008: 23).

Muhafazakâr düşünce için siyasi bir ideoloji tanımı yapmak yanlış olmayacaktır. Zira muhafazakârlık koruma, var olanı muhafaza etme, gericilik, dindarlık gibi anlamların çok ötesinde batılı bir ideolojiyi temsil etmektedir. Klasik muhafazakârlık gökten inen, devrimci olan değişime karşıdır. Kısacası belirli bir tarihi geçmişi olmayan, daha önce uygulanmamış, testten geçmemiş, yaşanmamış değişimin karşısındadır. En önemli vurgusu geçmiş ve gelecek arasındaki sıkı bağdır (Kıran, 2004: 9)

1.3.2. Liberal Muhafazakârlık

Muhafazakâr düşünce 20.yüzyıla geldiğinde sürekli olarak kendini ilerleme ve geliştirme yoluna girmiştir. Modern dünya ile birlikte teknik gelişim göstermiş kültürel olarak ise sürekli reddetme yoluna gitmiştir. Karşısına Marksizm ve Liberalizmi almıştır. Kendini ise bu arayış içerisinde 'üçüncü bir yol olarak' göstermiştir (Uluçakar, 2018: 350). Bu üçüncü yolda ilerlerken Liberalizmden etkilenmiş, Liberalizmin bazı yöntemlerini ve işleyiş yollarını kendine katmıştır.

Liberalizm tanım olarak kısaca bireyi ön planda tutan, modern bir fikir ve siyasi bir öğretidir. Bu düşüncenin kurucuları ve fikir babaları John Locke, Ferguson, Adam Smith, Mill ve Hayek gibi düşünceye büyük oranda katkı sağlayan isimlerdir. Birey odaklı baktığı için serbestlik ilkesiyle hareket etmektedir. Bireylerin örgüt ve

grup oluşumu içerisine girmelerin destek olur. Liberalizm aklı bireysel olarak tam anlamıyla yol gösterici olarak görür. Fakat sadece aklın yeterli olmadığı, bunun yanında David Hume felsefesi olan tecrübe/deneyi referans almaktadır. Liberalizmin siyasi doktrini kısaca, başta birey olmak üzere bireye yönelik özgürlükler, hukuk'un üstünlüğü ve anayasa, bireyin hakları, sınırlı ve tarafsız devlet, piyasa ekonomisi ve özel mülkiyet esasıyla işlemektedir. Klasik liberal düşünce kısaca bu değerleri kendine hedef edinmiştir (Uluç, 2014:109).

Yayla (1993:145)'ya göre liberal fikir üç ana dönemde incelenmektedir. Birincisi klasik liberalizm; doğal hukuk, serbest piyasa ekonomisi, anayasacılık, insan hakları gibi kavramlarla ortaya çıkmış düşünce ve uygulamalar bütünüdür. 'Bırakınız yapsınlar' sloganıyla ilerlemiş, bu slogan kapitalizm söylemi olduğu gerekçesiyle klasik liberalizmin sorgulanmasına sebep olmuştur. İkinci dönem olarak karşımıza çıkan liberalizm şekli sosyal liberalizmdir. Sosyal liberallerin asıl anlatmak istediği vurgu sosyal devlet ilkesidir. Bu ilke serbest piyasayı savunurken, devletin sağlık, eğitim, güvenlik gibi konularda aktif olması gerektiğini savunur. Pozitif özgürlüklerden yana tavır sergiler. Dünya'da meydana gelen 1973 petrol kriziyle sosyal liberalizm tartışılmaya başlanmıştır (Erdoğan,1998:101).

Liberal düşüncenin son dönemi ise yeni liberalizmdir. Klasik liberalizmin özüne dönüş olarak da nitelendirilmektedir. Sınırlı devletten yana bir tutum sergiler. Asıl vurgusu serbest piyasa ekonomisi, seçme özgürlüğü ve bireydir. Özünde klasik liberalizme dönüş vardır (Tayyar ve Çetin, 2013:111-112).

Muhafazakâr düşünce temel olarak Liberalizme kuşku ile bakmaktadır. Zira bunun en büyük sebebi liberalizm ve liberal demokrasinin oy verme ve seçimlere katılma hususunda takındığı tavırdır. Muhafazakâr düşünceye göre bunlar bir araçtır ve geçmiş-gelecek arasındaki bağların kopması ihtimalini taşımaktadır (Uluçakar, 2018: 361).

Bu bağlam etrafında baktığımızda liberaller 'birey' merkezli hareket ederler ve asıl gayeleri bireysel özgürlüktür. Muhafazakârlar ise 'toplum' hedefli yaklaşım sergilediklerinden toplumun özgürlüğünün ön planda tutulduğu yapıdan yana tutum

sergilerler. Geçmişten tamamen kopan bireyin özgürlüğü muhafazakârlar için bir amaç ya da gaye belirtmez. Zaten tanrısal güç bireyi bu vesileyle korumaktadır. Tanrı tarafından birey özgürleştirilmiştir. Esas olan geçmişten kopmadan gelen toplumun geleceğinde özgür olmasıdır (Akkaş, 2007: 247).

Muhafazakârlık ve liberalizm her ne kadar çoğu düşünür tarafından birbirinden farklı görülse de muhafazakârlığın fikir babası Burke ve kurucularından Tocqueville gibi önemli isimlerin de aralarında bulunduğu diğer çoğunlukta olan grup ise ikisi arasında paralellik olduğunu savunmaktadır (Aydın, 2008: 44). Bu ılımlı yaklaşımın paradigmasını bir çerçevede vermek gerekirse, bu çerçevenin baş çizgisini liberalizm oluşturmaktadır. Zira liberalizmin devlete olan bakışı anarşizm gibi tamamen devleti ortadan kaldırmak değildir. Devleti asgari düzeyde tutmayı amaç edinmişlerdir (Safi, 2007: 100). Liberalizmin bu ılımlı yaklaşımı muhafazakâr düşünceyle eklemlendirilebilir.

Liberal-muhafazakâr düşünce en temel anlamıyla 'serbest piyasa ekonomisini' savunması yönüyle liberalizme, 'güçlü devlet ısrarıyla' muhafazakâr düşünceye benzemektedir (Uluç, 2014: 111). Burada altının çizilmesi gereken nokta birbirine bu kadar zıt iki fikrin yeniden yorumlanarak, bir kurtarıcı olarak görünen üçüncü bir fikri meydana getirmesidir. Bu bağlamda liberal-muhafazakârlık doktrini liberal piyasa ekonomisi ile muhafazakârlığın tüm değerlerini harmanlamak suretiyle birbirine bağlamaktadır (Aksoy, 1998: 4).

İki düşünce yapısı için bir diğer ortak nokta ise, liberalizmin ve muhafazakârlığın kanun hâkimiyeti, özel mülkiyet ve serbest teşebbüs konusundaki yaklaşımları olmuştur. Oluşturulan 'yeni sağ' düşüncesinin içerdiği argüman açısından bakıldığında yeni liberalizm önemli yere sahiptir. Zira refah devleti krizinin asıl nedeni ekonomik çöküştür. Yeni liberalizm bu ekonomik sorunlara daha çok katkı sağlamıştır. Yeni muhafazakâr düşünce ise piyasa ekonomisinin ihtiyaç duyduğu 'disiplin' kavramıyla dev krize destek çıkmıştır. Bu bakımdan yeni sağ düşüncesi liberal-muhafazakârlık yerine daha çok liberalizmin muhafazakârlığı olarak benimsenmesine sebep olmuştur (Baltacı, 2004: 366).

1.3.3. Yeni Muhafazakârlık

20. yüzyıl hemen hemen her konuda eski anlayışların yıkıldığı veya geçerliliğini önemli ölçüde yitirdiği bir dönem olarak görülmektedir. Öncelikle klasik iktisat düşüncesinin ve yüzyılın ikinci döneminde de Keynesyen iktisat düşüncesinin geçerliliğini yitirmesi bu değişime örnek olarak gösterilebilir. Yine aynı değişim siyaset anlayışı içerisinde de gerçekleşmiş ve muhafazakârlık kavramı da değişimden nasibini almıştır. Pek çok araştırmacı, bilim adamı, filozof ve felsefecileri muhafazakârlık kavramına eleştirel bir gözle bakmışlardır. Böylelikle kavram değişim ve gelişim göstermiştir. Özellikle çağın gerekleri ile uyumlu olma çalışmaları, muhafazakâr düşüncenin geçerlilik süresinin uzamasına ve günümüze kadar ulaşmasına neden olmuştur. Özellikle klasik muhafazakârlık anlayışının geçerliliğini yitirdiği noktalarda neo-muhafazakârlık anlayışının ortaya çıkması, sistemin devamı açısından son derece önemlidir.

20. yüzyılda muhafazakârlık anlayışının kendini yenileme yoluna gittiği ve Marksist ve liberalist düşünceden ayrılarak onlara karşı "Üçüncü yol" arayışı çizdiği görülmektedir (Uluçakar, 2018: 366). Bu değişim çabası muhafazakârlığın bir başka düşünce sistemi altında yer almaktan kurtulması çabası olarak gözlenmektedir. Bu bağlamda yeni muhafazakârlık anlayışı: *"Muhafazakârların düşünce ve uygulamalarıyla oluşan kuvvetli bir hükümet, kurulan hükümetler arası kuvvetli bir hiyerarşi, ırkçılığa kadar uzanma tehlikeyi yaşayan milliyetçilik ruhu, itaat ekseni ve sosyal otoriterlik değerlerinin tümüne dayanan bir sistem"* olarak tanımlanmaktadır (Sallangül, 2000: 6).

Bu konuda detaylı bir tanımlama içerisine giren Giddens (1994), yeni muhafazakârlığı felsefeden çok sosyolojik olarak nitelendirmiştir. Giddens'a göre yeni muhafazakârlığın temel özellikleri şu şekildedir;

1. Sosyalizmin çoğu biçimine karşıdır.
2. Eski muhafazakârların tersine romantizme karşıdır.
3. Piyasa ekonomisinin gerekli ancak yetersiz olduğunu düşünür.

4. Ekonomik büyüme çekicidir. Büyüme toplumsal ve politik istikrar için gereklidir.
5. Enerjik ve sınırlı hükümet yanlısıdır.
6. Ekonomiye ılımlı hükümet müdahalesini savunur.
7. ABD tipi liberalizme muhaliftirler.
8. Muhafazakârların milliyetçi ve vatansever olduklarını savunurlar.
9. Aile ve dinin esas rolü düzgün bir toplumun zorunlu dayanağıdır.

Yeni muhafazakârlığın en önemli özelliği, muhafazakâr düşüncenin asıl teması olan "Var olanı korumak" veyahut "Modernizme kapalılık gibi" muhafazakâr düşüncenin temellerinden tamamen uzaklaşmış olmasıdır. Yeni muhafazakârlık anlayışında değişime kapalılık veya var olana körü körüne bağlılık yoktur. Ancak iyi, güzel ve faydalı olanın korunması anlayışı vücut bulmaktadır.

Yeni muhafazakâr düşünce denince akla iki İngiliz isim gelmektedir. Michael Oakheshott "Kanun hâkimiyeti" ve Roger Scruton "Muhafazakârlığın Anlamı" isimli eserler vermişler ve yeni muhafazakârlığın şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır (Aktan, 2019).

En başta Sosyalist Michael Harrington 1973 yılında ortaya attığı yeni muhafazakârlık kavramını Dissent isimli yazısında kullanmış, kendisi ve kendi gibi fikre sahip olan fikir adamlarını sosyal liberal düşünceden ayırmak için bu kavramı vurgulamıştır. Yeni muhafazakârlar liberal düşünceyle yoğrulmuş olup daha çok Amerikan tipi muhafazakârlara benzemişlerdir (Aydın, 2008: 26).

Yeni muhafazakârlığın altında yatan en önemli etken liberal demokrasi ve refah devlet uygulamalarıdır. Bu anlayış içerisinde ortaya çıkan minimal devlet, küçülen devletin serbest piyasadan el çekmesi Laissez-Faire (Bırakınız yapsınlar, bırakınız yıksınlar düşüncesi) yani devletin sadece bekçi görevi görmesi düşüncesine sahiptir. Burada dikkat çeken en önemli nokta demokrasi ile kültürel ve ahlaki değerlerin birlikte hareket etmesi, çalışması gayesidir (Türe, 2005: 51).

Değişen düzen içerisinde refah devleti ilkesinin de liberal devlet anlayışı içerisinde kaybolması ve Klasik liberalizmin Laissez-Faire ilkesine olan inancının artması, yeni muhafazakârlığın da bu kapsamda ilerlemesine yol açmıştır. Bu noktada zarar gören tüm kurum, ahlaki değer ve normlar yeniden tamir edilmeli ve ilkesel bir duruş sergilenmelidir (Aydın, 2008: 30). Bu düşünce kamu kurumlarının büyümesi ve hantallaşması ile ilgili olmayıp aksine var olan kurumların etkin ve verimli çalışarak birikimli bir şekilde ilerlemesidir. Bu noktada birikim, muhafazakârlığı temsil etmekte ve iyi olanın korunması düşüncesine dayanmaktadır.

Muhafazakârlık, 20.yüzyıldan sonra büyük bir değişim içerisine girmiştir. Özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısında modernleşen dünya ile birlikte artık klasik muhafazakâr düşünce iflas etme noktasına gelmiştir. Bu değişim özünü özellikle, burjuva sınıfının toplum üzerinde varlık kazanmasına borçludur. Burjuvanın toplum düzeni zamanla yerini, klasik muhafazakâr düşüncenin çökmesiyle, yeni muhafazakârlığa bırakmıştır. Bu süreçte liberalizm de kendi içinde kopuşlar yaşamış ve yerini yeni liberalizm doktrinine bırakmıştır. Bu noktada asıl önemli olan ise iki temel düşüncenin ortaya çıkardığı sosyal, siyasal ve ekonomik çevrenin eklemlenerek yeni liberal-muhafazakârlığa yani yeni sağa alan açmış olmasıdır. Yeni muhafazakâr düşünce bu bağlamda Liberalizme yakınlaşmış, Liberalizmin ana teması olan serbest piyasa ekonomisi, sınırlandırılmış siyasal iktidar ve negatif özgürlükler gibi değerleri de zamanla kendine katmıştır (Küçülalp, 2005:164).

Yeni sağ adıyla oluşturulan söylem esas olarak yeni muhafazakârlık ve yeni liberalizmin bir araya gelmesiyle oluşan bir kavramdır. Yeni sağın doğmasıyla oluşan kavrama liberal-muhafazakârlık denilmiştir. Bazı düşünürlerin fikirlerine göre ‘yeni’ ismi almış olmalar birbirleri arasındaki ilişkiyi sadece birkaç noktanın benzerliğinden öteye götürmemiştir. Konunun ve söylemlerin aslına bakılırsa ne yeni liberaller ne de yeni muhafazakârlar liberal-muhafazakâr fikrine sıcak bakmazlar. Zira muhafazakârlara göre yeni muhafazakârlığın tek farkı serbest piyasa ekonomisine sıcak bakmasıdır (Baltacı, 2004: 363).

Yeni sağ düşüncesinin tamamen dışında olan Andrew Belsey (1994:4) iki kavram arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur. İki ideal tip kavramını karşılıklı açıklamıştır.

Yeni Liberalizm	**Yeni Muhafazakârlık**
En az hükümet	Güçlü hükümet
Bırakınız yapsınlar	Toplumsal otorite
Serbest piyasa toplumu	Disiplinli toplum
Seçme özgürlüğü	Hiyerarşi ve itaat
Birey	Ulus

Bu paradigma içerisinde liberalizm ve muhafazakarlığın en önemli farklılığı birinin tamamen birey odaklı bakarken, diğerinin ise toplum esaslı bakmasıdır (Safi, 2007: 100).

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde konuya bakıldığında; her ne kadar birbirlerinden farklı ideolojiler olarak görülse de yeni liberalizm ve yeni muhafazakârlık arasındaki yaklaşım oldukça önemlidir. Eski'ye dönüş yapan yeni liberaller, klasik liberalizmin serbest piyasa ekonomisi anlayışına geri dönüş yapmış ve bunu uygulama alanında hızla hayata geçirmişlerdir. Ahlaksal olarak toplumsal alanda ise, muhafazakâr düşüncenin tezini örnek almış güçlü devlet ve ahlaksal değerlerle örtülü birey anlayışını benimsemişlerdir. Muhafazakâr düşünce ise ahlak ve toplumsal değerleri korumuş, gelenek ve göreneklere sahip çıkmayı başarmış, bunun yanında ekonomik olarak ise, liberalizmden etkilenmiş serbest piyasayı savunmuştur. Bu tür ılımlı yaklaşımlar iki ideoloji arasındaki farkların azalmasına sebep olmuştur (Baltacı, 2004:366).

1.4. BATI DÜNYASINDA MUHAFAZAKÂR DEMOKRAT PARTİ ÖRNEKLERİ

Muhafazakâr düşünce esas itibariyle batı kökenli bir kavramdır. Her ne kadar anlam bakımından gericilik, tutuculuk, eskiye bağlılık gibi anlaşılsa da köken itibariyle batı düşüncesi içerisinde varlık göstermiştir. Batıda var olan yaşam tarzı ve standartlarının yetersiz görülmesi ile başlayan inkılâpçı görüşler, değişimin gerekliliğini ortaya koymuştur. Buna karşılık var olanı koruma çabası ile de muhafazakârlık düşüncesi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla muhafazakârlık düşüncesinin dünya siyasetinde gelenek, din, kültür, geçmiş gibi toplumsal normların korunması maksadıyla oluşumun içerisine girdiği söylenebilir (Kıran, 2014:9).

Muhafazakârlığın doğmasına sebep olan Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma düşüncesi, arkasında büyük enkazlar bırakarak siyasal, sosyal ve ekonomi alanında yeni kavramların, fikir ve düşüncelerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır. Bu üç tarihsel olay eskiyi yıkarak birbirlerini yok saymış ve yeni bir dünya oluşumuna girmiştir. Bu da gerek toplum gerekse düşünür, fikir adamları ve filozoflar tarafından tepki ile karşılanmıştır. 18. Yüzyıl sonlarında Fransa'da yayılmaya başlayan hareket İngiltere'ye, daha sonra Avrupa'nın geri kalanına hızla yayılmış ve bir kısım tepkilerle karşılanmıştır (Çiğdem, 1993: 19). Özellikle değişime yönelik radikal anlayış, var olanı koruma çabası içerisinde olan her grubun tepkisel davranmasına yol açmıştır.

İncelenen tüm ülkeler ve partiler birlikte değerlendirildiğinde muhafazakârlık anlayışının milliyetçilik anlayışı ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Zira muhafaza etme konusundaki en önemli değerlerin başında milli değerler gelmektedir. Bu nedenle de tüm ülkelerde ortaya çıkan muhafazakâr yapıların korumayı hedeflediği değerlerin başında milliyetçi değerler gelmiştir. Milliyetçi değerlerinin korunabilmesi de ancak kültürel, sosyal, siyasal ve toplumsal değerleri korumakla mümkün olabilecektir (Kıran, 2011: 14).

Muhafazakârlık dünyada siyasi uygulama alanında ilk kez Avrupa'da yer edinmiştir. İngiliz parlamentosunun Whig Partisinde liberal kanatta bulunan Burke,

zamanın önemli ve sorunlu konularını ele almış, ileri attığı fikirleri Angelo-Amerikan muhafazakâr fikrin yapı taşlarını oluşturmuştur. 1815 Viyana Kongresinden sonra Avusturya Prensi Klemensvon Metternich artık siyasi muhafazakârlığa daha yakın bakmaya başlamıştır (Karatepe, 2011: 27). Sonrasında inkılâpçı düşünce şekli ile muhafazakâr düşünce şekli hemen hemen her ülkede karşı karşıya gelmiş ve sahip oldukları güç nispetinde diğerine üstünlük kurmuştur.

Batı dünyası siyaseti içerisindeki muhafazakâr parti örneklerine bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhuriyetçi Partinin, Birleşik Krallık İçerisinde ise Muhafazakâr Partinin göze çarptığı görülmektedir.

1.4.1. ABD'de Cumhuriyetçi Parti

Amerikan muhafazakârlığının doğuşu konusunda temsil olarak gösterilen Cumhuriyetçi Parti özünü Amerikan Muhafazakâr düşüncesinden almaktadır. Bu geleneğin ve düşüncenin geçmişi, İskoç Aydınlanma düşüncesine dayanır. Amerikan muhafazakâr düşüncesi Edmund Burke'den Russell Kirk'e uzanmaktadır. Bu sebepten bazı çevrelerce Burke'ci muhafazakâr düşünce olarak da adlandırılmaktadır. Asıl temaları Aydınlanma'nın esas aldığı aklı eleştirirken, bu eleştiriyi sadece salt aklı eleştirerek yapmıyor olmalarıdır. Kendi düşüncelerini kabul ettirmek için de zoraki bir uğraş peşine düşmemektedirler. Aydınlanma düşüncesinin tüm pozitif ve negatif yönlerini bütün şeffaflığıyla ortaya koymaktadırlar, Tek ve nihai hedefleri bu literatür üzerine kuruludur (Özipek, 2004:60-61). En büyük çıkışını Fransız Devrimine karşı yapmaktadır. Kesinlikle devrimi reddetmektedir Muvazeneli parlamenter hükümet taraftarıdır. Bu sebepten İngiliz ve Amerikan yenilenmesini kendine yakın konumlandırmaktadır (Duman, 2017: 27). Bu tip muhafazakâr düşüncesinde dikkat çeken nokta liberalizm ve muhafazakârlığın birleştiği bir uyum içerisinde hareket ettikleri yaklaşımın ürünü olmasıdır. Devrimi değil evrimi, toplumdan ziyade bireyi ve serbest piyasayı kendilerine referans alırlar (Duman, 2017: 26)

Amerikan muhafazakârlığı şekillenirken aynı zamanda varlığını şiddetli şekilde göstermiş, bunun sonucu olarak da 1852 yılından bu yana yapılan bütün

seçimlerde Amerika'nın başkanları iki ana partiden oluşmuştur. Bunlar Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti'dir. Bu ana iki partinin de asıl amacı ılımlı bir siyaset sürdürmek ve geniş kitlelerin desteğini kazanmaktır. Farklı oldukları noktalar ise; Demokrat Parti, büyük hükümet çokça kamu hizmeti ve buna paralel olarak yüksek vergi çatısıyla hareket ederken, Cumhuriyetçi Parti ise aksine küçük ve daraltılmış hükümet, düşük vergi politikası ekseninde şekillenmiştir (Amerika'nın Sesi, 2019). Dolayısıyla, liberal düşünce ile müdahaleye yönelik düşünce yapısı her iki partinin ayrım noktasını oluşturmaktadır.

ABD'de muhafazakâr parti ve siyasi düşünce anlayışı oldukça eskiye dayanmaktadır. Cumhuriyetçi Parti 1854 yılında kurulmuştur. Selef partisi, Whig partisi ve Özgür Toprak partisidir. Cumhuriyetçi Partili ilk ABD Başkanı Abraham Lincoln'dur (Çelen, 2012: 21). Cumhuriyetçi Parti yeni muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkması ile kendisini yenilemeyi başarmıştır.

Ronald Reagan 1980 yılında partiyi ele almış, kendi adıyla anılacak uygulamaların önünü açmıştır. Böylece muhafazakârlık artık kültürel alandan sıyrılmış, siyasette en can alıcı noktalarda kendini göstermeye başlamıştır (Beneton, 1991: 83). 1980 Yılında yapılan Başkanlık seçimlerinde, Demokrat Partiden olan rakibini %51 oranında oy alarak saf dışı bırakan Reagan yeni dönem Amerikan Başkanı seçilmiştir. 1981 yılında 'ulusal yenilenme' döneminin an itibariye başlamış olduğunu tüm halka ilan etmiştir. Hedefi vergileri indirmek, sıkı para politikasını sürdürmek ve asker devleti uygulamasını ön plana çıkarmak olmuştur. En büyük sloganı "Güçlü Amerika" olmuş, bunu tüm konuşmalarında dile getirmiştir. İktidarı boyunca sert ve kararlı yapıdan yana tutum sergilemiştir (Tenekeci ve Ekim, 2010: 12). Reagan, en büyük sınavını Sovyetler Birliğine karşı göstermiş olduğu tutumla vermiştir. Sıkça eleştirildiği konu olan Amerikan dış politikasını basit ve askerî yollarla çözmeye çalışması sonucunda başarısız bir yol izlemiştir (BBC, 2012).

Reagan Hükümeti herkesçe kabul gören en ırkçı hükümet olma özelliği taşımaktadır. Başkan resmi olarak refah devletten faydalanan halka, siyahîlere, kadınlara, çocuk ve işçi sınıfına savaş açmıştır. Bu sınıfa dâhil insanlar devletin üzerinde büyük bir yük olarak görülmüş, üretime katkısı olmayan tembel-kapasitesi

düşük ahlaki yönü çökmüş grubun temsilcileri olarak tanımlanmışlardır (Sıdal, 2010: 82).

Reagan, Dünya'da sağ politikaların öneminin artığı dönemde yeni muhafazakârlığa vurgu yaparak dünyaya yeni bir düzen getirmiştir. Hedefi Amerika Birleşik Devletlerini muhafazakâr düşüncenin ana kalesi haline getirmektir. Bu amacına ise; emsali görülmemiş şekilde yaptığı uygulamalarla başarılı bir şekilde ulaşmıştır. Bu tutumu Britanya Başbakanı Thatcher tarafından da örnek alınmıştır (Amerika'nın Sesi, 2004).

Günümüzde ABD Başkanı Cumhuriyetçi Parti'li Donald Trump'dır. Trump 8 Kasım 2016 tarihinde yapılan 2016 Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık seçimlerine Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak girmiş, Demokrat Parti adayı Hillary Clinton'ı geçerek Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. Devlet Başkanı seçilmiştir.

1.4.2. Birleşik Krallıkta Muhafazakâr Parti

Muhafazakâr Parti (Conservative Party) merkez sağ oluşum içerisinde olup demokrasi geçmişi içerisinde Birleşik Krallığın en büyük iki siyasi partisinden biri olmuştur. Diğer büyük siyasi parti ise İşçi Partisi'dir (Labour Party). Muhafazakâr Parti Tory Partisinin bir uzantısı olarak 1835 yılında "Muhafazakâr Parti" olarak kurulmuştur (Karatepe, 2011: 56).

Muhafazakâr Parti oluşum sürecinde tarihsel olarak bir takım ayrımlar yaşamıştır. Bu ayrımlar partide üç ana süreçte ele alınıp incelenmektedir. Üç ana sürecin baş kolu olan "gelenekçiler", isminden de anlaşılacağı üzere eski olanı temsil etmektedir. Gelenekçilerin üzerinde durmuş oldukları temel nokta "tarihsel geçmiş" ve ödün verilemeyecek, asla bağların koparılamayacağı "vatanseverlik duygusudur". Tamamen toprak soylularının (asillerin) ekonomik refahını ve siyasal otoritesini düşünen gelenekselci Muhafazakâr Parti dönemidir. Bu parti için ikinci dönem ise "ilerlemeciler dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Kendisine 1946 yılında yer

edinebilmiş, daha çok Keynesçi modeli destekleyen akımı temsil eder. Disraeli temelli "ulus devleti" esas alır. Partinin son dönemi ise "bireyciler akımı" olarak kabul görmektedir. Bu dönem aslında parti içerisinde, ekonomik olarak eskiye dönüş sinyalleri vermektedir. Zira Adam Smith'in sloganı olarak özdeşleşen "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" söylemiyle ekonomiyi liberal temasına geri döndürmeyi hedef edinmişlerdir (Sıdal, 2010: 83).

Muhafazakâr Partiye 1878-1880 yılları arasında Benjamin Disraeli başkanlık yapmıştır. Disraeli muhafazakâr partinin kurucu babaları arasında yer almaktadır. En büyük hedefi muhafazakâr partiyi kitle örgütü haline getirmek olmuştur. Disraeli parti içerisinde, oy kullanma hakkı ve sosyal alanların yenilenmesi için atılımlar yapmıştır. Disraeli 1870 ve 1880 yılları arasında uygulamış olduğu siyasi atılımlarla Birleşik Krallığın siyasetini tamamen kendi elleriyle şekillendirmiştir (Helvacı ve Demirtepe, 1998:100)

Muhafazakâr Parti'nin en uzun süre iktidarda kalan ismi, aynı zamanda ülkenin ilk kadın başbakanı olan Margaret Thatcher'dır. Thatcher 1975 yılında Muhafazakâr Parti Genel Başkanı 1979 yılında da Başbakan olmuştur. 1990 yılına kadar ülkeyi Başbakan olarak yönetmiştir (Türkçe bilgi, 2019).

Başbakan Thatcher ilk olarak mali yükümlülüğü serbest piyasa ekonomisiyle çözme yoluna gitmiştir. Burada asıl önemli olan nokta minimal devlet isteğini hayata geçirmesidir. Liberal yönü ağır basan hamleler yapmaya iktidar süresince devam etmiştir. Sendikalara karşı tutumu bir takım çevrelerce olumsuz karşılanmıştır (Sıdal, 2010:85).

Thatcher'ın önem verdiği diğer husus ise ekonomik olarak yapılan özelleştirmelerdir (BBC, 2013). İzlediği temel politikalarda ABD'de izlenen politikalardan farklı bir yapı görülmemektedir. Tıpkı Reagan benzeri refah devleti uygulama yoluna gitmiştir. Kısacası ekonomik yapıdaki hedefi düzenlemeci-müdahaleci-devletçi yapının bekleneni vermediğini halka göstermek olmuştur. Hedefi daha küçük devlet politikasını benimsemek, liberal yapıyı ön planda tutmak,

disiplinli-otoriter-hiyerarşik bir yaşam şekli meydana getirmek olmuştur (Sıdal, 2010: 85).

Siyasetteki uzlaşılmaz tavrı, iktidarına yönelik büyük tehditler oluşturmaya başlamıştır. Muhafazakâr Parti içerisindeki siyasetçilerin eleştirileri dahi Thatcher'ı bu yolundan alıkoymamıştır. Bu tavrı bir konuşması esnasında "Nefeslerini tutarak Medya'nın pek sevdiği 'U' dönüşü ilan etmemi bekleyenlere tek bir cevabım var. Döneceksenız siz dönün. Bu leydi dönmeyecektir". Sözleri katı ve kararlı tavrının bir göstergesi olmuştur (BBC, 2013).

Sendikalara olan düşmanlığı yadsınamaz derecede göze çarpmaktadır. Hatta iktidarı döneminde sendikaların yapmış olduğu grevin olumlu sonuç vermemiş olması ise Thatcher'in Demir Lady (İron lady) sıfatı kazanmasına sebep olmuştur. Demir Lady'in savunmuş olduğu temel tez, bireyselcilik esasına dayalı gönüllü sözleşme ve bireysel ücret pazarlığı olmuştur (Eric, 1987: 38-39).

Birleşik Krallıkta iktidar 1992 yılında John Majörün önderliğindeki Muhafazakâr Parti'nin olmuştur. İngiltere'de 1992 yılında yaşanan ve "Kara Çarşamba" olarak anılan ekonomik krizde çok sayıda İngiliz malını, mülkünü ve işini kaybetmiştir. John Major bu krizi aşabilmek için büyük çaba harcamış ama buna rağmen işsizlik oranları ciddi anlamda artmıştır. Bu olaylar sonucunda İşçi Partisi Tony Blair liderliğinde 1997 yılında yapılan seçimden zaferle çıkarak iktidar oldu. Muhafazakâr Parti ancak uzun yıllar sonra kendini toparlama fırsatı bulmuş ve 2010 yılında tekrar iktidar olabilmiştir (Türkçe Bilgi, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlık düşüncesi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli siyasal unsurların başında gelmektedir. Muhafazakâr düşünce, Türk toplum yapısına uygun olarak Osmanlı'nın son zamanlarından bu yana var olmuş ve olmaya da devam edecek bir olgu olarak görülmektedir. Özellikle Türk toplumunun sahip olduğu geleneksel yapısı, örf ve adetlerine verdiği önem ile öz değerlerine olan saygısı, muhafazakârlığın siyasal bir düşünceden ziyade yaşam algısı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Türk tipi muhafazakârlık algısına yönelik farklı siyasal görüş içerisinde bulunan kişiler tarafından farklı yorumlamalar yapıldığı görülmektedir. Bir düşünceye göre Türkiye'de muhafazakârlık değişime karşı temkinli duran ve değişime hoş bakmayan bir düşünce sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu düşünce sistemine göre muhafazakârlık anlayışı Türkiye'de değişimin ve gelişimin önünde önemli bir engel olarak görülmektedir. Ancak buna karşı çıkan ve muhafazakârlığın bu düşünce sisteminin çok dışında fikir ve görüşlere sahip olduğunu düşünen kişiler ise muhafazakârlığın Türk toplum yapısının öz değerlerine sahip çıktığını, böylelikle değişim ve gelişime esas teşkil edecek temel değerleri koruduğunu iddia etmektedir. Özellikle örf, adet ve inançların Türk toplumunu bir arada tutan değerler olduğu ve muhafazakâr anlayışla bu değerlerden vazgeçilmemesinin sağlandığı görüşünü dile getirmektedirler. Hatta bu noktada sağ görüş ile sol görüş arasında kıyaslama yapıldığında Türkiye'de sol görüşün çok daha tutucu ve bağnaz bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda Küçükömer (2002: 52); "*Türk solu kendini muhafazakâr olarak tanıtan Türk sağından daha fazla değişime kapalı bir tutum sergilemiştir*." Şeklinde iddialı bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Tarihte her iki kesimi de haklı çıkaracak olay ve tercihler olmakla birlikte, Türkiye'de muhafazakâr anlayışın bu kadar sığ bir şekilde değerlendirilebilmesi de mümkün görülmemektedir. Zira tek çeşit muhafazakârlık tanımı olmadığı gibi tek tip

bir muhafazakârlıktan da bahsedilemeyecektir (Akıncı, 2009: 91). Ayrıca temel değerlerde birleşmekle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Tarihi içerisinde muhafazakârlığı temsil eden çok sayıda parti ve siyasal düşünce ortaya çıkmış ve her biri konuyu farklı şekilde değerlendirmiştir. Ancak genel olarak her birinin din paralelinde yapılandığı ve ortak noktaların başında İslamiyet anlayışını esas aldığı söylenebilir (Molaer, 2009: 140).

Türkiye'de var olan muhafazakârlık anlayışının sayılan tüm bu sebeplerden dolayı batılı anlamda dile getirilen muhafazakârlık anlayışından farklı olduğu söylenebilecektir. Din ve milliyetçilik eksenli gelişim gösteren Türk muhafazakârlığı günümüze kadar iniş çıkışlı bir süreç izlemiştir. Batıda teorik anlamda düşüncenin çok daha eski dönemlerde bir düzleme oturtulmuş olması, kurumların ve toplumların düşünceyi içselleştirmesine neden olmuştur. Ancak Türkiye'de halen daha teorik düzlemde ve uygulamada tartışmalar devam etmektedir. Bu sürecin bir süre daha devam etmesi ve muhafazakâr anlayışının sağlam bir zemine oturtulması gereklidir (Akıncı, 2009: 93).

Türkiye'de muhafazakârlık, toplum tarafından genel kabul gören bir siyasi anlayış olmuştur. Bu nedenle farklı zamanlarda farklı siyasal partiler ve liderler, muhafazakârlığa yönelik değişik model arayışı içerisinde olmuşlardır. Bu model arayışlarının tarihsel seyri içerisinde doğru algılanması ve değerlendirilmesi, geleceğe yönelik muhafazakârlık anlayışının ne şekilde şekilleneceği ile ilgili doğru çıkarımlarda bulunmayı sağlayacaktır. Ayrıca Türk siyasetinde ortaya çıkan muhafazakâr siyasal partiler temelde birbiri ile aynı kaynaktan beslenseler de, detaylı incelemeler neticesinde aralarında detaylı farklılıklar olduğu görülecektir. Yine Türk muhafazakâr düşünce sistemi içerisinde henüz nihai bir model ortaya konabildiğinin söylenebilmesi de mümkün değildir. Her ne kadar son dönemde AK Parti ortaya koyduğu modern muhafazakâr yapı ile toplumun önemli bir kısmının desteğini alsa da; bu durum değişimin sona erdiğini göstermemektedir. Aksine, bundan sonraki dönemde gelişen ve değişen şartlara uygun hareket edilmediğinde bugün geçerli olan düşünce yapısının da geçerliliğini kaybettiği görülecektir.

2.1.TÜRK MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİSİ İÇİN MODEL ARAYIŞLARI

Dünya başta Fransız Devrimi olmak üzere beraberinde birbirlerini çürütme ve karşı görüş bildirme ile başlayan, Sanayi Devrimiyle devam edip Aydınlanma düşüncesi ile zirveye ulaşan, son olarak Bilgi Çağı dediğimiz şu anki zaman dilimine gelmesi beraberinde yepyeni fikir ve düşüncelere sahne olmuştur. Tüm bu fikir ve inşa edilen yepyeni dünya düzeni nasıl ki siyasi, sosyo-ekonomik ve toplumsal birçok tarihi olayın sebeplerinin doğmasında etkili rol oynamışsa ortaya çıkan bu düşünce ve fikir akımına "muhafazakârlık" eklenmiş ve kendine ciddi manada dünyada yer edinmiştir.

Özellikle Aydınlanma ve beraberinde getirdiği yepyeni dünya düzeni muhafazakâr düşünce için büyük bir devrim niteliğinde olmuş artık tüm dünyaca araştırılmaya, fikri, edebi, sosyolojik, ekonomik ve özellikle toplumsal açıdan kendine yer edinmeye başlamıştır. Dünyada hızla yayılan muhafazakâr düşünce için artık doğu-batı ayrımı ortadan kalmış, Türkiye'de bu düşünce ve düşünce ötesindeki devrim büyük ses getirmiştir. Artık Türkiye muhafazakâr düşünceyi daha çok benimsemeye hatta ve hatta demokrasiyle ilişkilendirmeye çalışmış, bu konuda büyük gayretler sonucu çok yol almıştır.

Bahsi geçen tüm bu süreçlerden diğer dünya ülkeleri gibi Osmanlı İmparatorluğu ve sonrasında Türkiye de geçmiştir. Türkiye'de muhafazakârlık anlayışının Osmanlı'nın son döneminden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Osmanlı'nın yıkılış dönemine gelen yıllarda muhafazakârlık iki ana başlık altında gruplaşmış ve modernlik ile geleneksellik kavramları ortaya çıkmıştır. Sonrasında Cumhuriyetin ilanından sonra da aynı serüven devam etmiştir. Buna göre geleneksel muhafazakârlık var olan durumun ayniyle muhafaza edilmesini öngörürken, modern muhafazakârlık ise çağın gerisinde olan düşüncelerden vazgeçme ve yeni düşünceleri kendi ana temelleri üzerine inşa etmeye çok daha yakındır.

Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin doğuşu, modern Türkiye'nin inşası ile benzerlik göstermekte ve aynı zaman dilimine denk gelmektedir. Bu sebeple de Türk

muhafazakârlığını doğru anlamak için iki bilginin doğru şekilde açıklanması gerekmektedir. Bunlardan birincisi; Türk tipi muhafazakârlığın kesinlikle modernleşme karşıtı bir düşünce olmadığıdır. Zira muhafaza edilmesi gerekli olan hususlar bağnazlık ve gerici düşünceler değil bilakis toplumun özünde var olan ve geçmişten geleceğe taşınası gereken kültürel ve toplumsal değerlerdir. İkincisi ise Osmanlı zamanında benimsenen ve batıdan gelecek olan her türlü değişikliğe kapanma çabasıdır. Gerçekten de Osmanlı'daki yenilikçi hareketlere karşı durmaya çalışan muhafazakâr yapının yalnızca toplumsal değerler anlamında değil, yaşamsal yenilikler konusunda da dışa kapalı bir yapı özelliği gösterdiği bilinmektedir (Aydın, 2008: 56).

Sonuç itibariyle Türk muhafazakârlığı milliyetçi ve İslami düşünceyi kendisine altyapı olarak kabul etmiş ve değişime ilişkin değerleri bu perspektiften değerlendirmiştir. Böylelikle kendi siyasal ekseni içerisindeki düşünceleri kabul etme ve diğerlerini reddetme eğilimi içerisine girmiştir. Dolayısı ile muhafazakârlık kavramının milliyetçi ve dini temalardan beslenen ve zamana göre ortaya çıkan gelişmeler bu süzgeçten geçirmeye çalışan karmaşık bir yapı özelliği gösterdiği görülmektedir (Uluçakar, 2018: 357). Türk muhafazakârlığı ve muhafazakâr fikre model arayışları ekseninde Türk muhafazakârlığının başlangıcından bugüne kadar olan gelişimine bakıldığında Çayır'ın (2008: 164) şu tespitleri yaptığı görülmektedir;

> "*Türk muhafazakârlığı, gelenekle modernleşmenin uzlaşmaz karşıtlıklar olmadığını kanıtlayan örneklerden biridir. Türkiye'de muhafazakârlığın modernleşmeci karakteri ve reaksiyonerlikten farklı yanları oldukça açıktır. Gelenek, modernliğe karşıt bir duruş olarak değil, onun aşırılıklarını frenleyen ve böylece içselleştirmesini sağlayan, modernleşme yolunda bir engeli değil hızlandırıcı bir mekanizmayı teşkil eden bir kavram olarak görülür. Bu, geleneği değişmenin karşısında gören, onu tabuyla özdeşleştiren radikal modernleşmeci yargının aksine yeniliği 'geleneğe bir adım daha attırmak' şeklinde değerlendiren muhafazakâr modernleşmeci bir tutumdur. Gelenekle birlikte modernleşmeyi savunurken hem radikal modernleşmeci tutumdan hem de modernleşmeye karşı geleneğe ve geçmişin tartışılmaz erdemine sarılan anti-modernist tavırdan uzaklaşır."*

Muhafazakârlık temelinde yükselen muhafazakâr demokrasi kavramı ise Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar uzanan uzun bir serüven yaşamış tam anlamıyla "muhafazakâr demokrasi" kalıbına oturması ise Cumhuriyet dönemindeki denemeleriyle başarıya ulaşma yoluna girmiştir.

Osmanlı'dan başlayan muhafazakâr düşünce Prens Sabahattin'den Hürriyet ve İhtilaf Fırkası'na ulaşmış bu gidişat Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan Serbest Fırka'ya iliştirilmiş, gün geçtikçe yerini Demokrat Parti'ye daha sonra Adalet Partisi ve Anavatan Partisi'ne ve son olarak ise Adalet ve Kalkınma Partisi'ne kadar bir uzanışla süregelmiştir (Kıran, 2014: 35).

"Muhafazakâr demokrasi" anlamında bu süreçte model olarak Adnan Menderes ile "Demokrat Parti", Necmettin Erbakan ile "Milli Görüş" anlayışı ve siyaseti, Turgut Özal ile "Anavatan Partisi" ve son olarak Recep Tayyip Erdoğan ile Adalet ve Kalkınma Partisini görmek mümkündür.

Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin yalnızca siyasal görüş ve akımdan oluştuğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Muhafazakâr söylem ve yaşam biçimi kültür ve edebiyatta da kendisine yer bulmuştur. Türkiye'de muhafazakâr söylemin en güçlü şekilde Cumhuriyet Döneminde Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek'in görüşleriyle yer bulduğu görülmektedir. Bu iki düşünür ve yazar başta olmak üzere tüm muhafazakâr düşünürleri ortak söylemleri, muhafazakârlığın İslam anlayışının ilerlemeye ve modernleşmeye asla mani olmayacağı üzerinedir (Uluçakar, 2018: 263).

Türkiye'de muhafazakâr demokrasi kavramı siyasal, toplumsal ve kültürel değerlerden beslenerek modern ve bütüncül bir konuma ulaşmıştır. Ayrıca hem milliyetçi değerlerden hem de İslami unsurlardan beslenmesinden dolayı özellikle batılı ülkeler açısından sert olarak kabul edilen bir düşünce sistemi haline gelmiştir. Osmanlı'nın son döneminde atılan bu tohumlar Cumhuriyet döneminde de ilerleme kaydetmiş ve çağın gereklerinin değişmesine karşılık önemini kaybetmeden devam ede gelmiştir (Dural, 2010: 63-65).

Bu anlamda Cumhuriyet tarihi içerisinde de yalnızca İslami ve milliyetçi muhafazakâr kesimden bahsedebilmek mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda Cumhuriyetçi muhafazakâr olarak da adlandırılabilecek ve Kemalist muhafazakâr düşüncenin de varlığından bahsedilecektir. Kemalizm'in yorumcuları; İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Peyami Safa, Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar (Kıran, 2010: 31) en iyi muhafazakâr ve hatta "muhafazakâr demokrasi" tanımını yapmış, bu çerçevede çoğu sağcı muhafazakârdan daha iyi iş çıkarmışlardır. Asıl amaç "geçmişten kopmayarak geleceğe sarılmak", ananecilik benzetmesi ile olmuştur. Cumhuriyetçi Kemalistlerden Baltacıoğlu, anane kavramını muhafazakârlıkla ilişkilendirirken şu ifadelere yer vermiştir (Baltacıoğlu, 1943: 37-38);

> "*Anane ve muhafazakârlık sözleri herkesin gelişigüzel kullanabileceği bayağı sade lügatlerden değildir. Bunlar ayrı sosyal gerçekleri karşılayan sosyolojik kavramlardır. Ananecilik ve muhafazakârlık birbiriyle ilgisi olmayan ayrı gerçeklerin ayrı adlarıdır. Konuşurken, gazete yazısı yazarken herkes bunları karıştırabilir. Fakat millet ve memleket düğümleri çözülürken bunları yine karıştırmak kötü niyetten ileri gelmiyorsa bilmezlikten ileri geliyor demektir. Bu açıklık ve kesinlik karşısında ve kelimeye verdiğim anlamla "ananeci" olmamak imkânsızdır. Bu anlayışla hangi millet ki ananesizdir, o, millet değildir. Bu anlamda "ananecilik", "muhafazakârlıkla" iç ilgili değildir. Çünkü "anane" değişmeyen, yani bütün zamanlarda canlı ve kuvvetli kalan örfleri tanımak demektir. Hâlbuki muhafazakârlık değişme zorunda kalmış olan ölü örflere bağlılıktır. Dilde birçok yenilikler yaptık. Ancak dilimizin bünyesini, mantığını değiştirmeye kalkışmadık. Böyle bir teşebbüs soysuzlaşmaktan başka bir şey olamazdı. "Anane" kelimesini lügat olarak alıp da bana "Muhafazakâr, mülteci" diyenlere kızmıyorum. Yalnızca acıyorum."*

Ancak hem Osmanlı'nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ve varlığını devam ettiren Cumhuriyetçi muhafazakârların beslendiği düşünceler gelenekçilik, batı karşıtlığı ve pan-İslamizm olarak sayılabilecektir. Bu düşüncelerin bir kısmı içerik ve diğer bir kısmı da usul ve yöntem açısından cumhuriyetçi muhafazakârlık düşüncesini beslemiştir (Berkes, 2016: 451).

Ancak Türkiye'de gerçek anlamda muhafazakâr demokrasi kavramının çok partili hayata geçiş süreci ile birlikte ortaya çıktığı söylenmelidir. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı kaybetmesi ve Demokrat Parti'nin seçim kazanması, muhafazakâr demokrasi adına önemli bir zafer olarak kabul edilmelidir. Muhafazakârlığın ön plana çıkması, laiklik ilkesinin yumuşatılması ve demokratik yönetim anlayışı içerisinde muhafazakâr uygulamaların kendisine yer bulması bu süreçten sonra gerçekleşmiştir. Yine sonrasında Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve en sonunda AK Parti'nin bu sürece dâhil olduğu söylenebilecektir (Kıran, 2010: 33).

Her ne kadar muhafazakâr demokrasi tanımlaması içerisinde ilk akla gelen partiler dini ideolojiyi ön plana alan partiler olsa da, milliyetçi muhafazakâr partiler de aynı şekilde değerlendirilebilecektir. Varlık amacı ulusa vermiş olduğu aşırı değer ve bu değerden yola çıkarak milli değerlere hizmet olan partiler de aynı muhafaza düşüncesini içlerinde barındırmaktadırlar (Dural, 2010: 64).

Esasında Türk muhafazakârlığında milliyetçilik kavramı ya da milliyetçiliğin düşüncenin içine girmesi rutin dışı bir durum değildir. Zira "merkez sağ" olarak görülen milliyetçilik, "devlet bekası", "İslam", "ulus", "millet" gibi değerler taşıdığı için zaten muhafazakâr düşünceyle örtüşmektedir. Türkiye'nin önemli düşünür ve yazarlarından olan Topçu da Türk muhafazakârlığını tanımlamasında, muhafazakârlığın milliyetçilikle örtüştüğü noktaları şöyle açıklamıştır (akt. Dural, 2010: 64);

1- Milletin dini, İslam dinidir.

2- Büyük vatan, Anadolu toprağıdır.

3- Soyumuz, Oğuzların Anadolu'nun bin yıllık tarihi içinde eriyip aslını kaybetmeyen Türk soyudur.

4- Dilimiz bu ülkede yüzyıllar boyunca devam eden tarihi olgunlaşma ile varlık kazanan kendine özgü ve zengin Türk dilidir.

5- Devlet, merkeziyetçi, otoriteli, mesuliyetli devlettir.

6- İktisadi sistemimiz halkın ihtiyaçlarını karşılayan, her ferdi iş ahlakı ile seferber eden ruhçu, sosyalist sistemdir.

Ancak ilginçtir ki; bir kısım düşünürlere göre muhafazakâr demokrasi kavramı içerisinde sağ ve sol düşünce birbiri ile yer değiştirmiştir. Aslında beklenen durum sağ görüşün muhafaza ve koruma üzerinde odaklanması ve sol kesimin ise değişim ve dönüşüme ağırlık vermesidir. Ancak Küçükömer'e (2002: 54) göre "*Türkiye'de muhafazakârlık bakımından sağ soldadır, sol ise sağa kayarak şekil değiştirmiştir*". Küçükömer (2002: 54) ayrıca;

> *"Türkiye'de sağ sol, sol da sağdır. Türkiye'nin "solcu"ları gericidir. Türkiye'nin ilericileri "sağ" cenahta yer alan geniş İslamcı halk kitleleridir."* Şeklinde ifade etmiştir.

Sonuçta Türkiye'deki muhafazakârlık anlayışından yola çıkarak oluşturulan muhafazakâr demokrasi kavramının uzun yıllar içerisinde olgunlaştığı, Osmanlı'dan bu yana devam eden süreçte toplumsal değişimden etkilendiği ve deneyim kazandığı görülmektedir. Ayrıca Türk tipi muhafazakâr demokrasi anlayışı zaman zaman değişmekle birlikte genel olarak bürokraside de kendisine yer bulmuştur. 2002 yılı seçimlerinden itibaren de hem siyasette hem de bürokraside etkin bir konuma gelmiştir. Bu etkinliği de büyük ölçüde AK Parti'nin siyasi başarısına borçlu olduğu görülmektedir.

2.1.1. Türkiye'de Merkez Sağ Anlayışı

Türkiye'de merkez sağ hareketi, siyasal yaşam içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Siyasal eğilim açısından önemli ölçüde sağ partilere oy vermeyi ve taraftar olmayı tercih eden vatandaşlar, sağ partiler içerisinde de aşırılıkları içerisinde barındırmayan partilere yönelmeyi seçmektedirler. Bu nedenle hemen hemen her dönemde en yüksek oyu alan partiler merkez sağ partiler arasından çıkmıştır. Türkiye'de özellikle milliyetçilik ve din esaslı düşünce yapısının ağır basması, merkez sağa olan ilginin artmasına sebep olmuştur.

Merkez sağ ile diğer sağ partiler arasındaki en önemli farklılık, aşırılık içeren uygulamalara olan bakış açılarıdır. Aşırı sağ partiler radikal uygulamaların

benimsenmesine çok daha sıcak bakarken, merkez sağ partiler ise aşırılık içeren uygulamalardan ziyade toplumun geneli tarafından kabul görebilecek ve içerisinde yumuşak geçişler barındıran politikalara ağırlık verirler. Bu tercih, ekonomik, sosyal ve kültürel politikalarda özellikle öne çıkmaktadır. Türkiye'de merkez sağ düşüncesine olan ilgi ve alakanın yüksekliği, toplumun kültürel olarak da bütünleşmesine vesile olmuştur. Gerçekten de yerli değerler ile evrensel değerler arasında bağ kurmak ve böylelikle toplumsal geçişin yumuşak bir şekilde olmasını sağlamak, Türkiye'de merkez sağa düşen önemli görevler arasında görülmektedir (Süter, 2004: 56).

Türkiye'de merkez sağ anlayışı ilk olarak 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. O döneme ait ekonomik ve toplumsal sorunların merkez sağ anlayışı ile çözülebileceğine olan inanç, Türkiye'de merkez sağ anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine merkez sağ görüşünün sahip olduğu değerlerin Türk toplum yapısı ile örtüşmesi de, merkez sağın hızlı bir şekilde yükselmesine sebebiyet vermiştir. Bu konuda yaşam biçimleri ile ilgili olan felsefi yapısı, merkez sağa ayrı bir değer katmıştır.

Türkiye'de merkez sağ anlayışın yükselmesine sebep olan bir diğer husus ise muhafazakârlık ile modernleşmeyi aynı bünyede toplamaya çalışmasıdır. Özellikle liberal uygulamalar ve serbest piyasa ekonomisi uygulamalarının dini hassasiyet ve toplumsal inanç ve değerlerle buluşması, merkez sağı tercih edilme noktasında birkaç adım ileri taşımıştır. Örneği Demokrat Parti zamanında Arapça ezan yasağının kaldırılması büyük kitleler tarafından takdirle karşılanmış ve daha sonraki merkez sağ partiler de bu olumlu havadan faydalanmışlardır (Mert, 2007: 20-135).

Türkiye'de sağ partilere bakıldığında bir kısım partiler ve liderler ön plana çıkmaktadır. Özellikle bir kısım liderler çok çeşitli sebeplerden dolayı birden fazla partiye genel başkanlık yapmışlardır. Ancak her birine kendi özlerini yansıtmayı başarmışlar ve partileri kendi isimleri ile anılır olmuştur. Dahası, kendilerinden sonra partilerde devamlılık ve tercih edilirlik olmamış ve belirli bir süre sonra siyasal tarih içerisinde yerlerini almak durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda gelecek bölümlerde

Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Turgut Özal incelenecektir. Böylelikle AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'ın ortaya çıkmasına ve başarılı olmasına yönelik şartlar ve süreç ortaya konmuş olacaktır.

2.1.2. Türkiye'de Yeni Sağ Düşüncesi

Türkiye'de yeni sağ düşüncesinin anlaşılabilmesi için öncelikle dünyadaki sağ düşüncenin evriminin iyi anlaşılması gerekmektedir. Zira düşünce sistemlerinin en önemli özelliği sürekli olarak değişmesi ve dönüşmesidir. Siyasi ve ekonomik uygulamalar da zaman içerisinde yeniliklere yenik düşmekte ve geçerliliğini kaybetmektedir. Bu süreçte yapılabilecek olan en değerli şey ise fikirlerin kendi içerisinde değişime ve dönüşüme uğraması ve yeni duruma adapte olmasıdır. Böylelikle kendi içerisinde eksikliklerini gidermiş ve geçerliliğini kaybetmiş düşüncelerden kurtulmuş olacaktır. Bu bağlamda sağ düşünce de aynı süreç içerisinden geçmiş ve ortaya yeni sağ kavramı çıkmıştır. Muhafazakârlık kapsamında ideolojik bir gelenek olarak yeni sağ siyaset anlayışı, piyasa bireyciliğinin ve sosyal otoriteryanizminin veya devlet otoriteryanizminin bir harmanını ileri sürmektedir. Bu farklı eğilimler genellikle neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlık olarak adlandırılmaktadır. Her iki ideolojideki "neo" takısı, önüne getirildiği ideolojilerin, dönemin koşulları çerçevesinde güncellenmiş versiyonları olduklarına işaret etmektedir (Heywood, 2012: 116).

Yeni sağ liberal muhafazakâr düşünce geleneğinin bir ürünü olarak değerlendirilmekte ve muhafazakâr düşüncenin liberal parametreler üzerindeki inşası olarak ifade edilmektdir. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yeni sağın ekonomi ile ilgili olarak savunduğu neo-liberalizm ile sosyal alandaki muhafazakârlığın bir araya geldiği görülmektedir. Böylelikle neo-muhafazakârlık anlayışı içerisinde neo-liberalizmin ekonomik alandan devlet gücünü ve müdahalesini geri çekmesi ile ortaya çıkan boşluk sosyal alandaki düşüncelerle telafi edilmeye çalışılmış; sosyal disiplinin, din ve aile gibi ideolojik motifleri ön plana çıkarılmıştır (Güler, 2010: 146). Bununla birlikte, bu düşünceyi savunanlar, liberal anlayışın piyasa-devlet ilişkisi hakkındaki görüşlerini benimsemiş olsalar dahi; liberal toplumların yerel

değerlerden arınmış, kültürel kimlikten yoksun toplumlar olmalarının mümkün olmadığını ve böyle bir durumda yozlaşıp çökmeleri gibi bir durumun ortaya çıkacağı düşüncesini benimsemişlerdir (Güler, 2010: 151).

1970'li yıllarda dünya köklü bir değişim süreci içerisine girmiştir. Bu süreçten tüm siyasal ve ekonomik görüşler nasibini almış ve değişime açık hale gelmişlerdir. Özellikle sağ düşünce liberalizme ve kapitalizme olan bakış açısını yenilemiş ve serbestliğe açık hale gelmiştir. Böylelikle genel kabul gören bir ekonomik anlayışı arkasına alan sağ düşünce liberalist fikirler ışığında varlığını ve yüksek tercih edilme oranını korumaya çalışmıştır (Erken, 2016: 194).

1970'li yıllar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomi ve siyasal anlamda köklü değişikliklere neden olmuştur. Özellikle 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan siyasal ve ekonomik krizler ve ardından gelen 1980 askeri darbesi, geleneksel sağ anlayışının toplumun beklentilerine karşılık verememesine neden olmuştur. 1970-1980 yılları arasında Türkiye yoğun bir siyasal arbede yaşamıştır. İç karışıklıklar artmış ve sonu ölümlere varan olaylar görülmüştür. Nihayetinde siyasal bir kırılma yaşanmış ve 1980 yılında gerçekleştirilen darbe ile anti-demokratik bir ortam meydana gelmiştir. Bu ortamda pek çok siyasi yasaklı duruma düşmüş ve 1961 Anayasası ile kazanılan demokratik hakların çoğu geri alınmıştır. Tüm bu radikal değişimler sağın da kendisini yenilemesine ve yeni bir sağ anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özkazanç, 1998: 196).

1980'li yıllarda da aynı süreç devam etmiştir. Ancak bu yıllarda toplumların ekonomi, adalet, eğitim ve sağlık konusunda devletten beklentilerinin artması nedeniyle sağ görüş de bunları içerisine alacak şekilde değişime uğramıştır. Aslında burada önemli bir ikilem de ortaya çıkmıştır. Bir yandan devletin aktif bir rol aldığı ve refah devleti modelinde olduğu gibi toplumsal refahı artırmaya çalıştığı model ile diğer yandan minimalizm anlayışı içerisinde kaynakların etkin kullanıldığı fakat kurumsal anlamda çok büyük yer teşkil etmediği küçültülmüş devlet anlayışı birbiri ile çatışmıştır. Ancak gerçek şu ki; bu yıllardan itibaren devletlerin hantallıktan uzaklaşması, minimalist bir anlayışı benimsemesi ve aynı zamanda toplumsal faydayı en üst seviyeye çıkarak uygulamalarda bulunması beklenmektedir. Bu iki

unsur da ancak etkinlik ilkesi ile açıklanabilecektir. Bu yüzden yeni sağ anlayışı, etkinlik uygulamaları ile her iki amaca aynı anda ulaşmayı çabalamak zorunda kalmaktadır. Ayrıca küresel güçlerle mücadele etmek veya onlarla ortak paydalarda buluşmak da ideolojinin içerikleri arasındadır (Baltacı, 2004: 360).

Aslında yeni sağ oluşumunun Türkiye'de kendiliğinden ve zamana bağlı doğal bir süreç sonucu ortaya çıktığının söylenebilmesi mümkün değildir. Bir görüşe göre sol düşüncenin önünün kesilmesi ve ihracat bazlı ekonominin canlandırılması amacıyla askeri vesayet, yeni sağ oluşumun varlığını desteklemiştir. (Topal, 2002: 64). Ancak başlangıçta böyle bile olsa yeni sağ düşüncenin uzun süre askeri vesayet altında büyümediği ve toplumsal dinamikleri göz önünde bulundurarak varlığını şekillendirdiği görülmektedir.

1982 Anayasası'nın kabulü ve 1983 yılında Turgut Özal'ın seçimleri kazanarak iktidara gelmesi ile başlayan yeni sağ süreci, toplumun önemli bir kesiminden de destek bulmuştur. Ekonomi politikalarındaki köklü değişiklikler, mal ve hizmetlere ulaşımın kolaylaşması, batı ile entegre olma çabaları yeni sağ düşüncesi içerisinde ortaya çıkmıştır. Özellikle Özal döneminin ilk zamanlarında yüksek büyüme ve kalkınma hızına ulaşılması ve bu değişimin toplumsal yaşamda varlığını göstermesi, halkın bu düşünceye teveccühünü artırmıştır. Ancak bunla birlikte özellikle çalışma hayatına ilişkin de bir kısım olumsuz değişiklikler ortaya çıkmıştır. Güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması, işçi haklarının işveren lehine kısıtlanması ve sendikaların etkinliğinin azalması bu döneme ilişkin sorunlar olarak görülmektedir (Köroğlu, 2012: 122).

Türkiye'de yeni sağ ve muhafazakâr demokrasi gibi kavramların daha iyi anlaşılması için öncelikle sağ geleneğinin ve bu gelenek içerisinde ortaya çıkan temsilcilerin iyi tanınması gereklidir. Böylelikle evrim süreci çok daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır. Türkiye'de sağa yön veren pek çok isim bulunmakla birlikte Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Turgut Özal'ın ayrı bir yeri olduğu düşünülmelidir. Tüm bu liderler aslında Türkiye'de sağ harekete yön vermişler ve halen Türkiye'de tek başına iktidar olarak göreve devam eden AK Parti'nin siyaset felsefesine yönelik temellerini atmışlardır. Zira AK Parti her ne

kadar sağ anlayışa yönelik algıda önemli değişimlere neden olduysa da; birçok temel noktada geçmiş sağ anlayıştan bağımsız bir yapı arz etmemektedir. Bu sebeple geçmiş sürecin tanınması önemlidir.

2.2. ADNAN MENDERES VE DEMOKRAT PARTİ GELENEĞİ

Demokrat Parti, Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşları içerisinde yer alan ve İş Bankası'nın da kuruluşunda önemli bir rol oynayan Celal Bayar'ın önderliğinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 yılında kurulmuştur. 1950 yılında CHP'ye karşı seçimi kazanan Demokrat Parti, Türkiye'de çok partili zafer adına elde edilen ilk başarı olarak göze çarpmaktadır. Özellikle uzun yıllar yönetimde kalan ve 2. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde yıpranan CHP'den sonra Demokrat Parti'nin başarısı, halk tarafından büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Demokrat Parti seçim döneminde köyleri tek tek dolaşmış ve halka ulaşma imkânı bulmuş ve seçimlerde "Beyaz Devrim" adı verilen bir zafer elde etmişlerdir (Albayrak, 2004: 178, 179).

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte özellikle elitler tarafından büyük bir eleştiri ve tepki ortaya çıkmıştır. Yeni seçilen kişiler elitler tarafından "Köylü" ve "Çarıklı" olarak nitelendirilmiştir. Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar da bu duruma tepki olarak Çankaya Köşkü'ne kasketli vatandaşlarla birlikte çıkmayı tercih etmiştir. Bu durum, CHP ve Demokrat Parti'nin keskin çizgilerle birbirinden ayrılmasına neden olmuştur. Demokrat Parti'nin tabanının yapısının anlaşılması adına partiye halk tarafından verilen isimden de bahsetmek gerekecektir. O tarihlerde "demokrat" kavramı halka yabancı olduğundan kelime, "Demir Kırat" şeklinde topluma yayılmıştır. Bu sebeple de parti, "Demir Kırat Partisi" olarak adlandırılmış ve toplum bu şekilde Demokrat Parti'yi anar duruma gelmiştir (Çavdar, 2000: 21).

Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Adnan Menderes Demokrat Parti'nin başına geçmiş ve Başbakan olmuştur. Fakirlik içerisindeki halka yönelik olarak "Her mahallede bir milyoner yaratacağız" sözü Adnan Menderes'in toplum tarafından kabul görmesini kolaylaştırmıştır. Gerçekten de 1950-1957 yılları arasında

Türkiye'de önemli bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilmiştir. Ülkenin her yanında köprü, yol, baraj ve fabrika yapımına başlanılmıştır. Bu değişim hem kişilerin çok daha kolay bir şekilde iş bulabilmesini sağlamış hem de toplumsal refah seviyesini yükseltmiştir (Sarıer, 1999: 23).

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile ortaya çıkan ekonomik hareketlilik siyasal duruma da yansımıştır. Özellikle CHP döneminde devrime yönelik dinsel tepkiler bu dönemde çok daha yoğun olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Böylelikle İslam'ın siyasallaşması gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Ancak bu düşüncenin Demokrat Parti'nin alt kesiminde dile getirilmesi bir yandan hareketin kontrolünü kolaylaştırmış ve çerçevesinin belirlenmesine neden olmuştur. Zira Demokrat Parti her ne kadar sağ ve dini ideolojiye eğilimli gibi görünse de, kurucularının önemli bir çoğunluğu CHP'den ayrılan elitler olduğundan dolayı radikal bir süreci tercih etmemişlerdir (Mert, 2007: 20, 21).

Adnan Menderes'in başkanı olduğu Demokrat Parti temel ideoloji olarak kendisine batılılaşma ve batı dünyası ile entegre olmayı seçmiştir. Bu amaca ulaşmak için geniş halk tabanına ulaşmayı birincil amaç olarak benimsemişler ve neticesinde de büyük toprak ağaları, tacirler, esnaf ve zanaatkârlar ile işçilerin bir kısmı Demokrat Partiyi desteklemişlerdir. Toplum ise kendisine bu kadar yakınlık gösteren ve toplumun en alt seviyesine kadar ulaşmayı başaran bu partiyi karşılıksız bırakmamış ve desteklemiştir (Demirel, 2004: 25).

Adnan Menderes ve Demokrat Parti'nin ekonomi politikasına bakıldığında; liberal ekonomik ilkelere bağlılığın ve özel girişimciliğe verilen desteğin ön planda olduğu görülmektedir. Ancak bu düşüncenin tam olarak gerçekleştiğinin söylenmesi zordur. Zira Demokrat Parti döneminde halen daha tüm dünyada Keynesyen politikalar geçerliliğini korumaktaydı. Türkiye'de ise CHP iktidarı yeni sona ermiş ve özellikle bürokratlar yoğun bir devletçi yapıyı benimsemişlerdi. Bu gibi etkenler Demokrat Parti'nin liberal ekonomi politikası uygulamalarına ket vurmuştur. Özellikle KİT'lerin yatırımlarının fazlalığı nedeniyle Demokrat Parti zamanında da kamu istihdamı artış göstermiştir. Ancak bu durum özel sektörün güç kazanmadığı

anlamına gelmemektedir. Özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma da özel sektörde nasibini almıştır (Çavuşoğlu, 2009: 169).

Siyasal duruş açısından Demokrat Parti söylemlerindeki milliyetçi ve dini eğilim de dikkat çekicidir. Bu kavramlar hem parti politikası içerisinde yer almakta, hem de halkın desteğinin kazanılması için kullanılmaktaydı. O dönemlerde yoğun olarak millet iradesine vurgu yapılması da demokrasi kavramının ilk iki kavramdan ayrı tutulmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tüm bu gelişim süreci özellikle 1957 yılından sonra sekteye uğramış ve gerek ekonomik veriler gerekse de toplumsal yaşam içerisinde pek çok sorun baş göstermiştir. Bu süreç içerisinde 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe meydana gelmiş ve Demokrat Parti varlığını sonlandırmak zorunda kalmıştır. Adnan Menderes ile birlikte Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamı ile sonuçlanan süreç, aynı zamanda Türk demokrasisi için de kara bir leke, kötü bir örnek olarak tarihe geçmiştir.

2.3. SÜLEYMAN DEMİREL VE ADALET PARTİSİ

27 Mayıs 1960 askeri darbesi Türk siyasal yaşamında bir sayfayı kapatmış ve yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur. Askeri darbe sonrası demokratik hak ve özgürlüklerin çok geniş tutulduğu bir anayasa oluşturulmuş ve daha sonra yönetim, seçim sonrası tekrar sivil otoriteye bırakılmıştır. Bu arada Demokrat Parti yerine Adalet Partisi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu değişim Süleyman Demirel gibi Türk siyasi tarihini çok uzun süre etkisi altına alan ve yönlendiren bir liderin de ortaya çıkışını sağlamıştır.

1960 sonrası dönemde Adalet Partisi Lideri Süleyman Demirel komünizm karşıtı propagandalara ağırlık vermiş ve taraftarlarını çoğunlukla muhafazakâr söylemlerle bir arada tutmayı başarmıştır. Süleyman Demirel'in siyasal dili çoğu zaman taşra ve kırsal kesime uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Hatta bu konuda Demirel kendisinin siyasette varlık sebebini "Devleti köylülük ve dinle barıştırmak" olarak belirtmiştir. Gerçekten de Demirel gerek siyasi duruşu ve söylemleri gerekse

de hareket tarzı ile toplumun genelini oluşturan taşra kesimine yakın olmuştur. Dini söylemleri kullanmaktan çekinmeyen Demirel merkez sağda ve muhafazakâr bir yapıda olma görüntüsü çizmiştir. Yine Demirel köyden çıkarak mühendis olabilme başarısı gösteren bir kişi olarak halka, kendi çocuklarının da aynı başarıyı elde edebileceklerine yönelik bir umut vermiştir. Bu yönüyle de önemli ölçüde toplumdan destek topladığı bilinmektedir.

Adalet Parti'nin başarısında Demirel'in kişisel özelliklerinin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Demirel bir yandan halkın içinden çıkmayı başarmış diğer yandan da önemli akademik başarılara imza atmış vasıflı bir lider özelliği göstermektedir. Aynı zamanda kendisinin çok kuvvetli bir hafızaya sahip olması da siyasette başarılı olmasının yolunu açmıştır. Konuştuğu kişileri unutmaması, kendi ifadesi ile 150 bin kişiyi ismen tanıması gibi özellikleri, siyaset sahnesinde kalıcı olmasını sağlamıştır. Bu özelliklerini verimli kullanmayı başaran Demirel, seçmenle sürekli olarak aracısız diyalog kurmayı başarmıştır.

Demirel ile Menderes kişisel olarak karşılaştırıldığında önemli bir kısım farklılıkların olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Demirel, söylemlerinde halka çok daha yakın olmayı başarabilmiştir. Herkesin bildiği "Çoban Sülo" lakabından rahatsız olmamış aksine bu lakabı halkın içerisinden gelen biri olma emaresi olarak kabul etmiştir. Yine kadrosunu da büyük ölçüde bu özelliklere sahip olan kişilerden oluşturmuştur. Menderes ve ekibi ise Demirel'e göre çok daha elit bir konumda yer almışlardır. Her ne kadar CHP sonrası halka inmeyi ve halkla bütünleşmeyi başarmışlar ise de bu başarı özellikle süreklilik açısından Adalet Partisi'nin başarı ile kıyaslanamayacaktır. Yine Demirel dini eğilimleri Menderese göre çok daha ön planda tutmuştur. Bu noktada Demirel'in Menderes'e göre daha sağ bir noktada yer aldığı söylenebilecektir (Kahraman, 2007: 63). Bunun dışında da Demirel ile Menderes dönemi arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklar ana başlıklar altında şu şekilde ifade edilebilir (Demirtepe, 1991: 15);

- Menderes dönemi büyük ölçüde ithal ikameci sanayileşme modelinin oturtulmaya ve yaygınlaşmaya çalışıldığı bir dönemdir. Demirel zamanında

ise İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte çok daha hızlı bir sanayileşme süreci başlamıştır.

- Menderes döneminde büyüme ve kalkınma, Türk insanı üzerine kurgulanmıştır. Demirel döneminde ise kalkınma sanayileşme ile bir bütün kabul edilmiş ve insandan ziyade sistem ve makineleşmeye ağırlık verilmeye çalışılmıştır.
- Menderes dönemi Türkiye'de ilk defa bir sağ parti iktidara gelmişti. Bu sebeple var olan önyargıların kırılması ve dar bir çerçevede hareket edebilme kısıtlılıkları Menderes döneminin sorunları arasında yer almaktaydı. Demirel ise ilk dönemi görmüş ve gerekli tecrübeleri çıkarmıştı. Ayrıca sağ yönetime alışmış olan halk ve bürokrasiyi çok daha kolay bir şekilde yönlendirme fırsatı bulmuştur.
- Adalet Partisi'nin yerel kökleri Demokrat Partiye göre çok daha güçlüdür. Demokrat Parti kendi içerisinde çok daha fazla sayıda asker kökenli kişiyi barındırmaktadır. Adalet Partisi'nde ise bu sayısı son derece düşüktür.

Tüm bu farklılıklara karşılık Demirel'in siyasal başarısında Menderes ve Demokrat Parti geçmişinin büyük bir katkısı olduğu vurgulanmalıdır. Her şeyden önce 27 Mayıs sonrası dönemde ortaya çıkan Adalet Partisi hareketinin en önemli destekçileri Demokrat Partisi kitlesi olmuştur. Yaklaşık on yıllık bir süreç içerisinde siyasal kültür haline gelmiş olan Demokrat Parti düşüncesi, 1960 İhtilali sonrasında Demirel çevresinde toplanmış ve Adalet Partisi'nde vücut bulmuştur.

Demirel'in siyasal başarısının arkasında yer alan bir diğer önemli sebep de, yokluk içerisinden yeni çıkmaya çalışan halka gerçekçi bir umut aşılamış olmasıdır. "Şehirde ne varsa köyde de o olacak." Tipi söylemler köylü kesimin Demirel'e olan aidiyet hissini ve inancını artırmıştır. Böylelikle büyük halk kitleleri Demirel'in arkasında yer almaya ve seçimlerde Demokrat Partiye Destek vermeye başlamışlardır.

Adalet Partisi sağın şekillenmesi ve çeşitlenmesi açısından da önemli bir partidir. 1970'li yıllardan itibaren kendisini sağ görüşlü olarak kabul eden ve Adalet Partisi çatısı içerisinde yer alan kişilerden milliyetçi duyguları ağır basan kişiler

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), dini yönü ağır basan kişiler ise Milli Nizam Partisi (MNP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) çatısı altında örgütlenmeyi tercih etmişlerdir. Adalet Partisi ise merkez sağ parti olma özelliğini sürdürmüştür. Elbette ki yeni kurulan partiler Adalet Partisi tabanından beslendikleri için Adalet Partisinin seçmen kitlesinin zayıflamasına neden olmuşlardır.

2.4. NECMETTİN ERBAKAN VE MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ

Milli Görüş Hareketi, 1970'li yıllarda Prof. Dr. Necmettin Erbakan tarafından ortaya atılmış ve kısa bir süre içerisinde çok sayıda kişinin teveccühünü kazanmış önemli bir hareket olarak görülmektedir. Milli görüş yalnızca siyasal değil aynı zamanda dini, sosyal ve ekonomik yönlü de bir harekettir. Bu sebeple hareketin aynı zamanda bir yaşam sistemini içerisinde barındırdığı söylenebilecektir. Ancak esas varlık gösterdiği saha siyasi zemin olmuştur.

Milli Görüş Hareketinin tanımlamasına yönelik en güzel değerlendirmeyi yine Erbakan yapmıştır. Buna göre MSP'nin 1977 yılındaki seçim beyannamesinde;

> *"Millî Görüş Hareketi "Yeniden Büyük Türkiye" ideali çerçevesinde, önceliğini ahlak ve maneviyat temellerine dayandırarak güçlü bir Türkiye oluşturmayı hedefler. Bu büyüme ideali, Batının kapitalist, sömürgeci ve faiz temelli ekonomi politikalarını ve dolayısı ile Batıcılığı reddederek yola koyulur. Bu harekete göre, Türkiye'yi hem maddi hem de manevi alanda kalkındıracak milli bir şuurun oluşturulması da ancak Milli Görüş ile mümkün olabilecektir."* (Erbakan 1975: 9-40; MSP 1977 Seçim Beyannamesi) Denilerek sistem ortaya konmaya çalışılmıştır.

Milli görüşün temel düşüncesine göre; Türkiye'de ortalama iki yüz yıl devam eden bir süreç içerisinde dış güçler ve bu güçlerin iç bağlantıları milli şuuru yok etmiştir. Bilinçli ve planlı olarak gerçekleştirilen hareketler sayesinde Türk toplumunun milli şuuru zayıflamıştır. Milli Görüş de bu harekete karşı ortaya çıkarak ana gayesini "*Milletin manevi ve maddi sahada kalkınarak saadet ve selamete*

erişmesi" olarak belirlemiştir (Erbakan 1975: 26; ayrıca bkz. MSP Program ve Tüzük, Madde 1, 1973: 5). Milli Görüş Hareketinin maddi kalkınma unsurları; *"İman temelli bir zihniyet dünyasına sahip, fıtrata aykırı materyalizmden uzak, milli tarih ile iftihar eden ve bütün Müslümanları kardeş bilen bir anlayış"* olarak belirtmiştir. Yine maddi kalkınma unsurları olarak da; *"İsrafın kaldırılması, her türlü istismar ve tefeciliğin terki, devletin faiz yükünün kaldırılması, yaygın kalkınmanın hızla sanayileşerek gerçekleşmesi, ülkedeki toplumsal ve coğrafi dengesizliklerin giderilmesi ve kalkınma çabalarının milli bir şuur ve aşkla yapılması gibi alanları"* içermektedir (Erbakan 1975: 26-27; MSP Program ve Tüzük, Madde 2-7, 1973: 5-7).

Erbakan'ın ortaya koyduğu milli görüş düşüncesi içerisinde maddi unsurlar kadar manevi unsurlarında olması, hareketi benzerlerinden ayırmaktadır. Diğer sağ hareketler genellikle maddi unsurları ön plana almıştır. Aslında tüm fikir akımlarında buna benzer bir durum görülmektedir. Ancak Milli Görüş Hareketinde ise manevi düşünce boyutu da en az maddi boyut kadar ön plana çıkmaktadır. Hareket; manevi unsurlar olarak kendisine ilk etapta ahlak ve maneviyatı esas almıştır. Buna göre toplumun ahlak seviyesinin yükseltilmesi ve manevi değerlerine olan bağlılığın artırılması, toplumsal refah için gereklidir. Böylelikle ekonomik, hukuki ve toplumsal değerlerde de iyileşme olacağı düşünülmektedir (Erbakan 1975: 24-28).

Erbakan'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim sistemine yönelik ağır eleştirileri olduğu görülmektedir. Her şeyden önce 1946 yılına kadar tek parti yönetiminin varlığı, 1946 seçimlerinde açık oy gizli sayım uygulaması nedeniyle seçim sonuçlarının gerçeği yansıtmaması, o döneme ilişkin önemli eleştirilerini oluşturmaktadır. 1950-1970 dönemine ilişkin olarak da çok partili ve tek zihniyetli bir sistemin sürdürüldüğünü savunan Erbakan, tüm siyasi ideolojilerin temelde tek merkezden yönlendirildiğini iddia etmektedir. Dolayısı ile Erbakan'a göre Türkiye'de fikir partisi olarak Milli Görüş Hareketi bulunmakta, diğerleri ise kitle partisi özelliği sergilemektedir (Akandere, 2010: 76).

Milli Görüş Hareketi düşüncesinin en önemli amaçlarının başında, İslam'a hizmet anlayışı yatmaktadır. Düşünce, İslam'ı yalnızca fakir, yoksul ve eğitimsiz kitlelerin kendi içerisinde yaşadıkları bir din olmaktan çıkarıp toplumun tüm

kesimleri ile tanıştırma ideolojisine sahiptir. Aynı zamanda ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel anlamda da dini hâkimiyetin ortaya çıkması Milli Görüş'ün varlık amaçları içerisinde yer almaktadır.

O dönemde genel olarak Türk toplumu düşük eğitim ve gelir seviyesine sahip olduğundan, Milli Görüş Hareketi'nin bu düşüncesi büyük ilgi görmüştür. Özellikle kendisini muhafazakâr çizgide tanımlayan ve henüz tam olarak belirli bir siyasi figüre bağlanmamış olan kişiler, Necmettin Erbakan ve Milli Görüşü siyasal tercih olarak belirlemişlerdir. Bu ilgi ve alaka Milli Görüş'ün aksiyon ve siyaset temelli bir düşünce sistemi olarak toplumsal bir harekete dönüşmesine yol açmıştır.

Milli Görüş hareketine olan ilginin yüksekliğinin yalnızca Türkiye'deki şartlarla değerlendirilmesi de doğru değildir. Zira 1960'lı yıllarda aynı Türkiye gibi diğer İslam ülkelerinde de İslam'ın görünür kılınmasına, toplumsal değerlerin belirlenmesine ve dikkate alınmasına ayrıca siyasal bir figür olarak algılanmasına yönelik bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu sebeple neredeyse tüm İslam ülkelerinde devlet içerisinde ve kamu kuruluşlarında dini unsurlar belirgin olarak görülür olmuştur. Dolayısı ile Milli Görüş hareketi mücadelesinin benzer şekillerde diğer Müslüman ülkelerde de görüldüğü söylenebilecektir (Yılmaz, 2016: 1165-1168).

Yine Milli Görüş Hareketi'nin toplumda önemli bir yere sahip olmasına neden olan bir diğer unsur da o tarihlerde köyden kente göçün hızlanmasıdır. Yoğun olarak köylerde yaşayan muhafazakâr kesim kentlere göç ederek yalnızca fiziki varlığını şehir hayatına taşımakla kalmamış aynı zamanda kendi kültürünü ve öz değerlerini de toplumsal yaşama uygun hale getirmeye çalışmıştır. Özellikle ilk göç hareketinde ortaya çıkan sosyal dışlanma bu kişileri Milli Görüş çizgisine yöneltmiştir. Zira Milli Görüş'ün ana amaçlarından bir tanesi, muhafazakâr kesimin toplum içerisinde aktif rol alabilmesidir. Bu bağlamda muhafazakâr kesimin toplumsal taleplerinin ciddiye alınarak gerçekleştirilmeye çalışılması ve bu kitleye yönelik kapsayıcı bakış açısı, çok sayıda muhafazakâr kişinin Milli Görüş içerisinde yer almasını sağlamıştır. Hâlbuki diğer pek çok siyasal oluşum bu kitlenin istek ve arzularını uzun yıllar görmezden gelmiş ve ikinci plana atmıştır.

Milli Görüş Hareketi yalnızca ifade edilen konularda bir fikir ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda toplumsal alana ilişkin tüm konularda görüş ifade etmeyi tercih etmiştir. Necmettin Erbakan 1975 yılında Milli Görüş adlı bir eser yayınlamış ve bu eserinde; eğitim, turizm, milli savunma, dış siyaset, sanayileşme ve toplumsal adalet konularında kendi dünya görüşünü ortaya koymuştur. Dolayısı ile Milli Görüş aslında toplumun yaşam standartlarını ve tercihlerini biçimlendirmeye çalışmıştır. Bu bakış açısı ile siyasal bir düşünce olmanın çok ötesine geçtiği söylenebilecektir. Zaten ortaya konan bu düşüncenin Erbakan'ın vefatına kadar sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir.

Türkiye ilk defa bu kadar detaylı bir yaşamsal düzenleme yapan görüş ile karşılaşmıştır. Ancak Devlet bu tarz bir oluşuma hiçbir zaman sıcak bakmamış ve engelleme yolunu tercih etmiştir. Bu bağlamda Milli Nizam Partisi (MNP, 1970-1971), Milli Selamet Partisi (MSP, 1973-1981), Refah Partisi (RP, 1983-1998) ve Fazilet Partisi (FP, 1997-2003) dini siyasete alet etme, din istismarcılığı ve laiklik prensiplerine aykırı davranma gibi gerekçelerle kapatılmışlardır.

Necmettin Erbakan bu radikal düşünce yapısını zaman zaman iktidara da taşımayı başarabilmiştir. İlk olarak 1969 yılında Meclis'e girmeyi başaran Erbakan, 1973 yılında Bülent Ecevit'in başbakan olduğu hükümette bir yıl devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Yine 1996-1997 yılları arasında bir yıl süreyle başbakanlık görevinde bulunmuştur. Ancak Başbakanlık yaptığı dönemde bürokratik ve askeri baskılar çok üst seviyeye çıkmış ve nihayetinde görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda başkanlığını yürüttüğü Refah Partisi kapatılmış ve kendisi de siyasi yasaklı pozisyona düşmüştür. Post-modern darbe olarak adlandırılan 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısı ve toplantı sonrası hükümete yapılan uyarı ve tehditler sonucunda, bu dönemde muhafazakâr sağ önemli bir kırılma ve değişim sürecine girmiştir. Bu süreç hareketin büyük ölçüde dağılmasına ve neticede AK Parti'nin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak her şeye rağmen Necmettin Erbakan'ın Türk siyasal tarihi içerisinde önemli bir rolü olduğu ve uzun yıllar muhafazakâr kesimi kendi kurmuş olduğu partilerin çatısı altında toplamayı başardığı görülmektedir. Ayrıca dünya görüşünü yalnızca siyasal hayata

değil aynı zamanda toplumun yaşamının tamamına yansıtma çabası da önemli bir farklılık olarak göze çarpmaktadır.

2.5. TURGUT ÖZAL VE ANAVATAN PARTİSİ

1980 yılına kadar Türk bürokratik yapısının genellikle vatandaş aleyhine ve devletçi bir anlayış özelliği gösterdiği görülmektedir. Özellikle yönetimde hantallık, bürokratik engeller ve kırtasiyeciliğin çok olması, kamu kurumları ile muhatap olmak zorunda olan vatandaşların yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürmüştür. 1980'li yıllarda ise Turgut Özal yeni bir lider olarak ortaya çıkmış ve Anavatan Partisi (ANAP) ile birlikte devlet yönetimi anlayışında radikal değişiklikler yapma çabası içerisine girmiştir. Özal çoğunlukla yeni sağ düşüncesinden etkilenmiş ve kamusal kurguyu buna uygun bir şekilde yapmaya başlamıştır. Ancak inanca yönelik sıcak duruşu anti-muhafazakâr kesimin, liberalizme yakın oluşu da anti-liberalist kesimin tepkisini çekmiştir. Ancak her şeye karşın Özal; kamunun yapısal olarak küçültülmesi ve işlevsizleştirilmesi, yönetişim anlayışının hâkim kılınması, âdem-i merkeziyet ilkesinin benimsenmesi ve yerelleşmeye sıcak bakması açısından önemli değişim taleplerini gündeme getirmiş ve pek çok güç odağının açık hedefi haline gelmiştir. Yine de Özal ve ANAP'ın, Türk siyasal hayatında neo-liberalizm ve neo-muhafazakârlık sentezinin Türkiye'deki mimarı olduğu söylenmelidir (Şener ve Çolak, 2015: 399).

Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 3 yıl boyunca askeri yönetim hâkimiyeti yaşanmıştır. Sonrasında siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiş ve seçimle yönetim askeri vesayetten sivil otoriteye devredilmiştir. Ancak yeni partilerin eski parti ve diğer siyasal kurumlarla ilişkisinin olmaması istenmiştir. Bu ortam içerisinde pek çok eski siyasi yasaklı konuma düşmüş ve yeni partiler ve liderler ortaya çıkmıştır. Bu şartlar altında Turgut Özal 20 Mayıs 1983 tarihinde ANAP'ı kurmuştur. ANAP kuruluşundan itibaren hızlı bir yükseliş süreci içerisine girmiştir. Bu durumun pek çok önemli nedeni bulunmaktadır. Özal'ın devlet ve özel sektör tecrübesinin olması ve bürokratik yapıya hâkim olması, parti içerisinde gerek sağ gerekse de sol cenahtan önemli isimlerin bulunması ve o tarihlerde toplumun

ihtiyaçlarını iyi okuyarak politika üretmeye çalışması bu sebeplerden bazılarıdır (Mutlusu, 2010: 375).

Özal partisini iktidara taşımak ve toplum tarafından genel bir kabul alabilmek amacıyla siyasal görüşünü liberalizm, milliyetçilik ve dindar muhafazakârlık ile birlikte kurgulamıştır. Böylelikle toplumun her kesimi kendisinden bir kısım değerleri ANAP'ta bulabilir duruma gelmiştir. Ancak bu arada Özal, gerçek amacını saklamakla da suçlanmıştır. Toplumun bazı kesimleri Özal'ı siyasal İslamcı olarak nitelendirmiş ve gizliden gizliye İslami amaçları gerçekleştirmeye çalıştığını savunmuştur. Acar ise Özal'ı "liberal dönüşümün dindar öznesi" olarak nitelendirmiştir (Acar, 2008: 185).

Özal siyasette birey merkezli ve liberal-muhafazakâr bir anlayışı benimsemiştir. Bu anlayış içerisinde modernleşme ile birlikte devletin faaliyet alanını daraltmayı doğru bulmuştur. Özel sektörün mümkün olan her alanda faaliyet göstermesi ve devletin yalnızca düzenleyici ve denetleyici bir görevinin olmasını istiyordu. Böylelikle Türkiye'nin çağ atlayacağını ve gelişmiş ülkeler seviyesini çıkacağını savunuyordu (Oral ve Erdoğan, 2014: 39).

ANAP bu taktikle hem kapatılan partilerin sahip olduğu ideolojilerden beslenmiş hem de hiçbirinin devamı şeklinde görülmemiştir. ANAP, tıpkı AP gibi muhafazakâr, MSP gibi geleneklere bağlı (İslamcıların parolası), MHP gibi milliyetçi ve hatta sosyal demokratlar gibi de sosyal adalete inanan bir parti kimliği ile ortaya çıkmıştı (Ahmad, 2014: 227). Birleştirici düşünceyi esas alan Özal, partinin sembolünü de sağ eliyle sol elini birleştirerek oluşturmuş ve sağ-sol birlikteliği mesajı vermiştir. Yine parti ambleminde yer alan arı figürü ile de çalışkanlığı temsil etmeye çalışmıştır. Gerçekten de Özal, parti programının önsözünde logonun mesajını; "Arı çalışkanlığı, petek aziz vatanımızın en ücra köşesine kadar mamur hale getirilmesini ifade etmektedir." Şeklinde belirtmiştir (ANAP, 1983: 9).

Özal, parti programının "Kamu İdaresi" başlığı taşıyan kısmının 30. maddesinde, kamu idaresinin nasıl olması gerektiği açıklamıştır. Bu açıklama

diğerlerinden farklı bir manifesto niteliği taşımakta ve özellikle o dönem için radikal bir yeniliği içerisinde barındırmaktadır. Açılama şu şekildedir (ANAP, 1983: 43-44);

> *"Kamu idaresinin müessiriyetini arttırmak maksadıyla bugüne kadar yapılan çalışmalarda meselenin gerçek sebeplerine inilmediği için başarılı olunamamıştır. Vatandaşa sunulacak hizmetlerin etkili ve verimli olması kamu idaresinin süratle karar alabilmesine, basit ve formaliteden uzak bir şekilde çalışmasına bağlıdır. Bunun esasını devletin memuruna, memurun vatandaşa itimadı teşkil eder. İtimat esas, şüphe istisnai olmalıdır. Yetki ve sorumluluğun kamu hizmetinin gereklerine uygun olması şarttır. Değişik birimler tarafından aynı maksada dönük olarak yürütülen hizmetlerin bir arada toplanması, yetki ve sorumlulukların dağınıklıktan kurtularak teşkilatlanmada sadeleşmeye gidilmesi, bakanlık ve her seviyede teşkilat sayısının asgariye indirilmesi zorunludur. Buna mukabil kararların ve hizmetlerin aksamasına ve tıkanmasına sebep olan aşırı merkeziyetçi birimlerde ise yetki ve sorumluluk hiyerarşisinin yeniden tarifi ve tesbiti gerekmektedir. Vatandaş işlerinin doğrudan yerinde çözülebilmesini teminen mahalli teşkilatların yetki ve sorumlulukları arttırılmalıdır. Ana hatlarıyla belirtilen bu tesbitler ve hedefler, kanunların, mevzuatın ve teşkilatlanmanın bir bütün olarak dikkate alındığı, rasyonel bir idari reformun yapılmasını gerektirmektedir. Takip edeceğimiz iktisadi politikaya paralel olarak kamu sektöründe çalışanların sayısının arttırılması yerine, memurların daha seçkin olmaları ve tatminkâr ücret almaları sağlanacaktır. Böylece milli ekonomide kayıplara sebep olduğu kadar, vatandaşlarımız için eziyet teşkil eden bürokratik formalitelerin de kendiliğinden asgariye indirilmesi veya ortadan kaldırılması temin edilmiş olacaktır."*

Özal'ın devlet yönetiminde radikal anlayış değişikliğine gitmesi, aynı zamanda dünyadaki küreselleşme hareketlerinin hızlandığı döneme denk gelmiştir. Özelleştirme, bürokratik engellerin ortadan kaldırılması, kamu kurumlarının yapısal olarak küçültülmesi, ithal ikamesinden ihracata dayalı üretime geçilmesi ve özel sektörün her alanda olması gerektiği gibi düşünceler dünyadaki değişim rüzgârına uygun hamleler olarak ortaya çıkmıştır.

Özal mahalli idarelerle ilgili de farklı planlar ortaya koymuştur. Adem-i merkeziyet ilkesinden hareketle mahalli idarelerin çok daha güçlü ve özerk yapılar olması gerektiğini benimsemiştir. ANAP'ın 1983 tarihli parti programında 34 numaralı "Mahalli İdareler" başlığı taşıyan bölümde şu ifadelere yer verilmiştir:

"Mahalli idareler, il, belediye ve köylerimizin müşterek mahalli ihtiyaçlarının sağlanmasında ana kuruluşlardır. Kamu idaresinde merkeziyetçiliğin azaltılmasını; bilhassa hizmetlerin müessir, süratli ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için mahalli idarelerin yetkiler ve imkânlar yönünden güçlendirilmesini zorunlu görüyoruz."

Gerçekten de bu düşüncesini gerçekleştirmeye yönelik hamleler yapmış ve belediyelerin hukuki yapısını, görev ve yetkilerini baştan düzenlemiştir. Böylelikle sorunların yerinden ve zamanında çözülmesi hedeflenmiş ayrıca bürokrasinin azaltılması yoluna gidilmiştir. Yine İstanbul, Ankara ve İzmir gibi illerdeki sorunların daha kolay çözümü için Büyükşehir Belediyeleri kurulmuştur. Böylelikle bu belediyelere daha yüksek bir hareket kabiliyeti tanınmıştır.

Özal ve ANAP devletin küçültülmesi politikasına karşılık sosyal adalet uygulamalarında aktif bir rol alma konusunda görüş belirtmişler ve teorik olarak yoksul kesimin gelir durumunu düzeltici uygulamaları kullanmayı taahhüt etmişlerdir. Ancak bu konuda başarılı olabildikleri söylenemez. Özal zamanında ANAP genel olarak zengin dostu olarak bilinir konuma gelmiştir. Yine bu dönemde "Özal'ın Prensleri" kavramı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çok sayıda yeni zenginin ortaya çıktığı da belirtilmelidir (Şener ve Çolak, 2015: 414).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

3.1. 28 ŞUBAT VE REFAH PARTİSİ İÇİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

AK Partinin "muhafazakâr demokrasi" söylemi ve uygulamalarına geçmeden önce ilk olarak AK Parti'nin kuruluşuna zemin hazırlayan nedenlere bakmak, sağlıklı sonuç verebilmek açısından doğru olacaktır. AK Parti, temelde "Milli Görüş" hareketi içerisinden çıkmış olmakla birlikte 2002 Parti programında "Milli Görüş" çizgisinden uzak bir parti olduklarını ifade etmişlerdir. Bu açıdan AK Partinin kuruluşuna zemin hazırlayan sürece bakmak, Recep Tayyip Erdoğan'ın, 2002 senesine gelene kadar içinde bulunduğu siyasi yaşamı incelemek yararlı olacaktır. Bunun yanı sıra o dönemlerde Refah Partisi içinde yaşananlar ve 28 Şubat Post-modern darbe sürecinde izlenen yol, oluşan ortam, çizilen hatlar da ele alınıp incelenmeye ihtiyaç duymaktadır.

AK Partinin kurulmasında, Refah Partisi (RP) neden bu kadar önem arz ediyordu? 28 Şubatta ne oldu? İlk olarak RP'nin kuruluşundan başlayarak süreci çözümlemek yerinde olacaktır.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile yönetime el koyan ordu bin bir türlü bahanelerle siyasi parti kapatma yolunu izlemiştir (Yılmaz, 2007: 75). Bu dönemde büyük yara alan siyasal partilerden biri de Milli Selamet Partisi (MSP) olmuş ve kapatılmıştır.

MSP, ağır sanayi atılımı gibi hamlelerle, maksadının milli ekonominin güçlü olması yönünde söylemde bulunmuştur. Kurucusu ve başkanı olan Erbakan'ın *"Din ve ahlakın olmadığı bir sanayileşme düşünülemez"* söylemi, yapılanların aslında ekonomik bir hamleden ziyade, maneviyat ve İslami bir atılım olduğu görüşünün ağır bastığını yansıtmaktadır.

Erbakan, 1973 de büyük sanayi hamlesi yaparak ilk yerli otomobili üretmeye yönelik çaba harcasa da 1980 de söylediği bu ve benzeri söylemleriyle asıl amacının İslam temelli bir yenilenme ve diriliş olduğunu ortaya koymuştur (Uzun, 2010: 317). Bu durum hiç kuşkusuz 12 Eylül ortamında partinin kapatılması için büyük bir neden olarak gösterilmiştir.

12 Eylülden 3 yıl sonra, yani 1983 yılında büyük bir gelişme yaşanmış, alınan kararla kapatılan partilerin yeniden kurulmasına izin verilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu'nun onayıyla yeniden kurulan partilerden biri olan Refah Partisi'nin kurucu lideri Ahmet Tekdal'dır (Kazan, 2001: 7). Fakat daha çok çaba harcayan ve partinin siyaset sahnesinde rol almasını sağlayan asıl beyin Erbakan'dır. Refah Partisi 19 Temmuz 1983'te kurulmuştur (Uzun, 2010: 317).

Refah Partisi'nin genel başkanlığı için o dönem, yasaklı ve tutuklu olması nedeniyle, Necmettin Erbakan, Avukat Ali Türkmen'i işaret etmiştir. Ancak MGK, Türkmen'i ilk kurucular listesinde veto etmiş, bu nedenle de genel başkan Ahmet Tekdal olmuştur (Çakır, 2019). Böylelikle milli görüş eksenine Milli Nizam Partisi (MNP) ve Milli Selamet Partisi (MSP)'den sonra Refah Partisi de eklenmiş, ancak bu parti MGK'nın veto etmesi üzerine 1983 genel seçimlerinde kendine yer bulamamıştır (Arman, 2006: 333).

1983 seçimlerine yalnızca MGK'nın izni ile Turgut Sunalp'li Milliyetçi Demokrasi Partisi, Turgut Özallı Anavatan Partisi ve Necdet Calp önderliğindeki Halkçı Parti katılabilmiştir (Duman, 1997: 22). Seçimin kazananı tek başına iktidara gelen Anavatan Partisi olmuştur (Tokgöz, 1994: 87).

1983 yılında seçime katılamayan RP, 25 Mart 1984'te yapılan mahalli seçimlere katılım göstermiş, beklenenin üzerinde %4,4 oranında oy almış, bu oranın yanı sıra Van ve Şanlıurfa gibi büyük şehirlerle birlikte 5 ilçenin de belediye başkanlığını kazanmıştır (Poyraz, 2010: 318).

Tablo-1: 1984 Mahalli İdareler Seçim Sonuçları.

Parti	Genel Başkanı	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı
Anavatan Partisi	Turgut Özal	7.355.796	%41.52
Sosyal Demokrasi Partisi	Erdal İnönü	4.136.976	%23.35
Doğru Yol Partisi	Yıldırım Avcı	2.346.5430	%13.25
Halkçı Parti	Necdet Calp	1.552.186	%8.76
Milliyetçi Demokrasi Partisi	Turgut Sunalp	1.255.817	%7.09
Refah Partisi	Ahmet Tekdal	780.342	%4.40
Bağımsız		288.621	%1.63
Toplam		**17.716.281**	**%100.00**

Kaynak: (YSK, 1984).

Tüm bu olaylar sıcağı sıcağına yaşanırken, RP beklenenin aksine kısa sürede büyük atılım yaparak, 1985'te ilk olağan büyük kongresini gerçekleştirdi. Bu süreçte 64 il ve 59 ilçede teşkilatlanmasını tamamlamış oldu. Bu süreçte Erbakan'ın siyasi yasağı halen devam ediyordu (Tokgöz, 1994: 89).

Erbakan'sız Milli Görüş 1987 yılına kadar devam etti. 1987 yılında Özal'ın girişimleriyle bir referandum yapıldı ve başta Erbakan olmak üzere Demirel, Ecevit ve Türkeş'in de siyasi yasakları kalkmış oldu. Bu sayede 11 Ekim 1987'de ikinci genel kongre yapılarak RP Genel Başkanı Erbakan seçildi (Çakır, 2019).

1987 genel seçimlerine katılan RP, %7.2 oranında oy almıştır (Poyraz, 2010: 318). Ama burada karşılarına %10'luk baraj engeli gelmiş ve meclise girememiştir (Öymen, 2011: 430). Bu süreç de Erbakan'ı yıldırmamış ve partinin başında olduğu sürece mecliste yer almanın yollarını aramıştır (Çakır, 2019).

1989 yılına gelindiğinde, RP yerel seçimlerde %9.8 oy almış ve 1991 yılında yapılacak genel seçimlerde %10'luk barajı yine geçememe tehlikesine girmemek için koalisyon arama yollarına girmiştir (Arman, 2006: 334). Erbakan, üçüncü büyük kongresini 1990'da yaptıktan sonra artık büyük bir özen ve yüksek verimli çalışmayla kendini 1991 seçimlerine hazırlamaya başlamıştır (Tokgöz, 1994: 90).

Tekrar baraj engeline takılmak istemeyen parti tabanı, Erbakan'a yoğun isteklerde bulunarak, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak yapılmasını istemiş ve bu koalisyon 1991 genel seçimlerine girmiştir (Tokgöz, 1994: 91). "İnsanlar Refahta Birleşti" sloganı ile insanlardan destek alınabileceğini düşünen ittifak aksine farklı kesinlerden çok eleştiri almıştır. Bunun yanı sıra parti içerisinde de eleştiriler, kaynamalar başlamış oldu. Alpaslan Türkeş'in liderliğindeki MÇP'nin ırkçı-şoven bir parti olduğunu vurgulayan bazı RP'liler, bu ittifakın mümkün olmayacağını dile getirip istifa etmişlerdir (Arman, 2006: 337).

1991 tarihinde yapılan seçimde, bu ittifak 62 milletvekili çıkarmış ancak ittifak bozulunca, MÇP ve IDP'den 23 milletvekilinin ayrılması sonucunda, RP'nin meclisteki sandalye sayısı 38'e düşmüştür (Poyraz, 2010: 319). Erbakan, 38 milletvekiliyle grup kurmuş, baraj engelini aşmış, etkili ve ciddi muhalefetle bu başarının hakkını vermiştir (Tokgöz, 1994: 91).

Tüm bu yaşananlardan sonra RP, TBMM'de muhalefet partisi olarak yer almıştır. Ara seçimlere gelindiğinde artık hem RP hem çevre Erbakan'ın ağırlığını ve tesirini iyice görmekteydiler. Bu şekilde Erbakan'lı RP yapmış olduğu atılım ve çalışmalarla oy oranını 1992'de %24,9'a çıkarmayı başarmıştır (Poyraz, 2010: 321).

RP için 1994 yerel seçimleri artık tam anlamıyla bir yükseliş demek oluyordu ki, çoğu kesimlerce korku ve endişeye yol açmıştır. Bunun sebebi RP'nin %19 civarında almış olduğu oy değildi (Kazan, 2001: 64-65). Asıl sebep, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere, Konya, Kayseri, Erzurum, Diyarbakır gibi 28 il ve 400'e yakın ilçede seçimi kazanmış olmasıydı (Dağı,1998: 33). Bu başarı merkez

partilerin başarısızlığı ve RP'nin yerel merkezleri çok iyi şekilde yönetmeyi başarması olarak gösterildi (Poyraz,2010:320).

RP siyaset sayfasına asıl damgayı 1995 genel seçimlerinde vurmuştur. Seçimden önce RP'nin neden bu kadar yükselişe geçtiği analiz edilmiştir. Dünyada Komünizm çökmüş ortaya çıkan boşluk Avrupa, Rusya ve Kuzey Afrika'da aşırı sağ ve din temalarıyla doldurulmuştur. Hak, adil ve eşit bir düzen istenmiş, bunu ancak sol partilerin yapabileceğine inanılmıştır. Üzerine düşeni yapmayan sol, kendi kendini bitirmiştir. Bu görevi aşırı sağcı ve dini gruplar üstlenmiş "adil düzen", "eşit ekonomi" gibi bir düzen vaat etmişlerdir. Türkiye'de "adil düzen" modelini RP kendine rol almış ve bu yüzden hızlı gelişim göstermiştir (Arman, 2006: 335).

24 Aralık 1995 milletvekili genel seçimlerinde RP %21.4 oy almış sandalye sayısını 158'e çıkarmış ve birinci parti olmuştur. Bu durum tek başına hükümet kurma yeter sayısına ulaşamayan RP'nin zorunlu da olsa bir koalisyon oluşturmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda zor da olsa Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisiyle uzlaşılmış, 53. Cumhuriyet Hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon yalnızca 3 ay yaşayabilmiştir. Her ne kadar söylenenlere rağmen Erbakansız bir hükümet kurulma yolları aransa da birinci parti konumunda olan RP olmadan hükümet kurulamamıştır (Dağı, 1998: 50).

RP yapılan eleştiriler ve tartışmalara rağmen 1996 yılında merkez sağ olan DYP ile 54. Cumhuriyet Hükümetini kurmuş oldu (Yılmaz, 2007: 79). Fakat diğer hükümetlerden farklı bir yapı göze çarpıyordu. Kurulan Refah-Yol hükümeti din ağırlıklı bir parti başkanlığında kurulan ilk hükümet olma özelliği taşıyordu (Öymen, 2011: 427).

Refah-Yol hükümetinin ilk yarısı vukuatsız geçmiş olsa da ikinci yarısında yani 7. Aya gelindiğinde ilginç olaylar yaşanmaya başlamıştır (Tokgöz, 1994: 101). Erbakan'ın Milli Nizam Partisi zamanında söylediği görüşlerden neredeyse eser kalmamış, koalisyon ortaklığı ya da zaman süreci Erbakan'ın söylemlerini yumuşatmış belki de zorunlu kılmıştı. Çünkü Erbakan parti programında meclise sunulan şu sözleri kullanmaktaydı:

> *"Türkiye Cumhuriyetin demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olması, Atatürk ilkeleri, koalisyon hükümetinin vazgeçilmez ortak uzlaşma zemini teşkil edecektir. Din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti ve düşünce hürriyetinin demokrasimizin vazgeçilmez unsurları olduğunu hükümetimiz temel bir kabul olarak ortaya koymuştur."* (Tayyar, 1997: 60-61).

Erbakan'ın bu söylemleri de kaynamakta olan siyaseti durdurmaya yetmedi. RP'nin peş peşe dini içerikli politika ve proje ortaya koyduğu ya da yapmaya hazırlandığı yönünde medya haberleri, kamuoyu görüşleri RP'yi 28 Şubat'a itmiştir. Erbakan'ın ülkenin acil başka meseleleri varken devlet dairelerinde çalışma saatlerinin Cuma namazına göre düzenlenmesi, üniversitelerde başörtüsünün serbest bırakılması yönünde çalışmaların yapılması, Taksim'e ve Çankaya'ya cami yaptırılması projesi (Bila, 2009: 346-347) karayollarında hac ve ramazanda mesai uygulaması, Türk Hava Kurumunun tekelinde olan kurban derilerinin toplatılması kararının değiştirilmesi ve sivil toplum örgütlerinin, dini grupların da bu haktan yararlanmasının önünün açılması (Tokgöz, 1994: 92) gibi dini içerikli meselelerin ülkenin ve toplumun acil ihtiyaçlarının önünde tutulup, acil ihtiyaçmış gibi gösterilmesi gibi konular 28 Şubat'ın eli ayağı konumuna getirilmiştir (Alpman, t.y. 17).

İç ve dış politikada siyaset resmen çalkantılı döneme girmişti. Dış politikada en dikkat çeken olaylardan bir tanesi 31 Ocak 1997 tarihinde Refah Partili Ankara Sincan Belediyesinin düzenlediği "Kudüs Gecesi" etkinliklerinde yaşandı. İran Büyükelçisi Mohammed Reza Bagheri, Kudüs Gecesi'ne onur konuğu olarak katıldı ve dünyanın terörist ilan ettiği Hamas ve Hizbullah Örgütü liderlerinin posterleri altında "Hamas'ı ve Hizbullah'ı biz destekledik" mesajını verdi. Bagheri şeriatı öven konuşmalar yaptı, Amerika ve İsrail aleyhine ağır sözler söyledi. Büyükelçi Bagheri'nin Türk-İsrail ilişkilerini kınama ve aşağılama temalı söyleşisine Türk Ordusu büyük bir tepki göstermiş, 1997 yılının Şubat ayında büyükelçiler geri çekilmiştir (Oran, 2002). Bu olay dış siyasette büyük yankı uyandırmıştır. Erbakan'ın ve RP açısından ise 28 Şubat bahane edilmiş, hiç olmayan düzenlemeler varmış ve

hayata geçirilmiş gibi gösterilmiştir. Tokgöz'e göre asılsız ve delilleri olmayan yaygaralar vuku bulmuştur. Bunlar sırasıyla şu şekilde sayılabilir (Tokgöz, 1994: 92);

1- "Asker rahatsız"
2- "Darbe geliyor"
3- "Laiklik elden gidiyor"
4- "Genel Kurmayda ilginç toplantı"
5- "Sincan Kudüs gecesi"
6- "Demokrasiye balans ayarı"
7- "Aczimendi tarikatı"
8- "Mısır ziyareti bayrak"
9- "Libya ziyareti"
10- "İftar yemeği"
11- "Taksim ve Çankaya'ya cami"
12- "Başörtüsüne özgürlük"
13- "Kurban derileri"
14- "Karayoluyla hac"
15- "Ramazan mesaisi"
16- "Siyasal İslam"
17- "İrtica"
18- "28 Şubat"
19- "Kapatma"

Tayyar'a (1997) göre 28 Şubat sürecine RP'nin geldiği nokta ve sebepler çok farklıydı. Tayyar (1997) bu sebepler içerisinde dikkat çekenleri şöyle sıralamaktadır;

1-) Yeni imam hatip okullarının açılması için yapılan girişimler,

2-) Türkiye'de 1990'ların başında yaşanan birçok hukuk dışı uygulamayı açığa çıkaran Susurluk skandalı ve bu skandal karşısında hükümetin kayıtsızlığı,

3-) 10 Kasım Atatürk'ü anma törenindeki açıklamalarında, törene "Kerhen" katıldığını ifade eden Kayseri'nin RP'li belediye başkanı Şükrü Karatepe olayı,

4-) Başbakanlık konutunda tarikat şeyhlerine akşam yemeği verilmesi.

Artık "post-modern" darbe iyice kendini göstermeye başlamıştır. MGK'nın 28 Şubatta yaptığı 9,5 saatlik toplantı sonuca bağlanmış, RP için 28 Şubat süreci başlamış ve parti kapatılmıştır. MGK'nın, Erbakan başkanlığındaki 54. Hükümetin istifasına yol açan bu toplantısı sonucunda, 18 maddeden oluşan bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar şunlardır;

1- Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan rejim aleyhtarı faaliyetler karşısında ödün verilmemelidir. Anayasa'nın 174. Maddesinde koruma altına alınan Devrim Kanunlarının ödün verilmeden uygulanması esastır. Hükümet, icraatında Devrim Yasalarına uygunluğu sağlamakla görevlidir.
2- Savcılar, Devrim Yasalarının ihlalini oluşturan davranışlar karşısında harekete geçmelidirler. Yasaları ihlal eden dergâhlar kapatılmalıdır.
3- Sarık ve cüppeli giyim şeklinin özendirildiği görülmektedir. Kılık ve kıyafetleri bu yasaya ters düşen kişilerin onurlandırılmamaları gerekir.
4- Anayasanın 163. Maddesinin kaldırılmasının yarattığı hukuki boşluklar, irticai akımların ve laikliğe aykırı tutumların güçlenmesine yol açmıştır. Bu boşlukları telafi edecek yasal düzenlemeler gerekmektedir.
5- Eğitim politikalarında yeniden Tevhidi Tedrisat Kanunu ruhuna uygun bir çizgiye gelinmelidir.
6- Temel eğitim 8 yıla çıkarılmalıdır.
7- İmam-hatip okulları toplumdaki bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmuşlardır. Bu ihtiyacın fazlasın olan imam-hatip okulları, meslek okullarına dönüştürülmelidir. Ayrıca kökten dinci grupların kontrolünde olan Kur'an kursları kapatılarak, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda düzenlenmelidir.
8- Devlet dairelerinde belediyelerde kökten dinci bir kadrolaşma hareketi sürdürülmektedir Hükümet, bu kadrolaşmanın önüne geçmelidir.

9- Cami yapımı gibi dini konulara siyasi amaçlar için istismar etmeye dönük olan her türlü davranışlara son verilmelidir.
10- Pompalı tüfekler kontrol altına alınmalı ve gerekirse pompalı tüfek satışları yasaklanmalıdır.
11- İran'ın Türkiye'deki rejimi istikrarsızlığa itmeyi amaçlayan çabaları yakın takibe alınmalıdır. İran'ın Türkiye'nin içişlerine karışmasını önleyici politikalar uygulanmalıdır.
12- Yargı mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak ve yargı bağımsızlığını güvene altına alacak, hükümetin tasarruflarından koruyacak düzenlemeler biran önce getirilmelidir.
13- Son dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını hedef alan tahriklerde büyük artış gözlenmektedir. Bu sataşmalar TSK içinde rahatsızlığa yol açmaktadır.
14- İrticai faaliyetlere karıştıkları için TSK'daki görevlerine son verilen subay ve astsubayların belediyelerde istihdam edilmelerinin önüne geçilmelidir.
15- Partilerin belediye başkanları ve il, ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları da Siyasi Partiler Yasası'nın sorumluluk alanına sokulmalıdır.
16- Tarikatların denetimindeki finans kuruluşları ve vakıf aracılığıyla ekonomik güç haline gelmeleri dikkatle izlenmelidir.
17- Laiklik aleyhtarı yayın çizgisi olan TV kanalları ve özellikle radyo kanallarının verdikleri mesajlar dikkatle izlenmeli ve bu yayınların Anayasa'ya uygunluğu saplanmalıdır.
18- Milli Görüş Vakfı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır (Özçelik, 2001: 185).

Yukarıda söz edilen yaklaşımların hepsi asılsız, hükümeti zora sokmak isteyen, özellikle Erbakan ve RP'ye karşı bir komplo hareketinin parçası olan içi boş söylemler olsa da, hükümeti ve RP'yi 28 Şubat Post-modern darbesine sürüklemeyi başarmıştır. Zaten bu süreç ile birlikte Erbakan ve Milli Görüşün ana aktör olduğu 54. Hükümet sona ermiştir (Poyraz,2010:319).

RP'nin kapatılmasından sonra Fazilet Partisi (FP) kurulmuştur. FP ile yepyeni bir parti görünümü verilmeye çalışılsa da örgütlenme ve yapı taşı olarak Cemaatçi-İslamcı bir içerik korunmaya çalışılmıştır.

28 Şubat süreci sonunda yapılan genel seçimlerde büyük başarı ile çıkan Milliyetçi Hareket Partisi'nin Fazilet Partisi ve Doğru yol Partisi ile koalisyon kurmayı tamamen reddetmesi Türkiye'de 28 Şubat sürecinin etkilerinin halen etkin bir şekilde devam ettiğini göstermektedir (Poyraz, 2010: 320).

FP, Parti kendi içinde yeni oluşumlara girmeye başlamış, taban oluşturulmuştur. Böylece gerek partililer gerekse dışarıdan gelen tepkiler ve eleştiriler Milli Görüş hareketinin ciddi şekilde sorgulanması gerektiği fikrini ileri sürmüşlerdir (Yılmaz, 2007: 80-81). Parti içindeki ayrışmalar tamamen gözle görülür bir hale gelmeye başlamıştı. Artık iki grup vardı: Cemaatçi yapıyı savunan "gelenekçiler" ve tamamen eskiye karşı çıkan "yenilikçiler" (Yıldırım, 2002: 67).

Yenilikçiler olarak adlandırılan grubun öncüleri olan Abdullah Gül, Cemil Çiçek, Ali Coşkun ve Abdulkadir Aksu gibi milletvekilleri, FP'nin sadece isim değiştirdiğini temel anlayış ve politikalarında herhangi bir değişiklik, yenilik olmadığını dile getirmekteydiler. Partinin aynı RP ve daha önceki milli görüş ekseninde yer alan partiler gibi tek bir adam (Erbakan) tarafından yönlendirildiği tezi sıklıkla dile getiriliyordu. Yenilikçiler göre bu durumu çok yanlış olarak değerlendiriyordu (Poyraz, 2010: 332).

Parti içindeki iki eğilim de kongrede karşı karşıya geldi. Gelenekçilerin adayı Recai Kutan'a karşı yenilikçilerin adayı Abdullah Gül yer aldı. Gül daha az oy almasına rağmen yenilikçi taban gücünü göstermeye başlamıştı. Kurulan FP Anayasa Mahkemesi tarafından RP'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapatıldı. Gelenekçiler yani milli görüşçüler Saadet Partisi (SP) etrafında birleşirken, yenilikçiler ise Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) etrafında bir araya geldiler. Partinin genel başkanı ve şuan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan o dönemde Siirt'te okuduğu bir şiir nedeniyle ceza evinde olduğu için yenilikçi kanat Adalet ve

Kalkınma Partisini kurma ve geliştirme adına çoktan hazırlıklara başlamışlardı (Akdoğan, 2004: 12).

3.2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

1980 sonrası Türkiye'si ve oluşumları Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) siyasi yaşama başlamasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1994 yılı ve sonrasındaki ekonomik kriz, milli görüş hareketini ortaya çıkarmış, RP geniş kesimlerden destek görmüştür. Ancak 28 Şubat Post-modern darbesi RP'nin sonunu hazırlamış, FP'nin kuruluşu ile bu kavga büyük bir zemine taşınmış, milli görüş temsilcileri için yol ayrımına gelinmiştir. 28 Şubat sürecinin bir sonucu olarak Adalet ve Kalkınma Partisi kendine yol çizmiştir (AK Parti, 2019).

Fazilet Partisinin 22 Haziran 2001'de kapatılmasının ardından parti içerisindeki gelenekçiler ve yenilikçiler tartışması hız kazanmış ve FP yeni 2 partinin doğmasına katkıda bulunmuştur. Erbakan'ın desteği ve katkısıyla 20 Temmuz 2001'de kurulan Saadet Partisi gelenekçiler kanadını oluştururken, Adalet ve Kalkınma Partisi ise yenilikçiler kanadının öncülüğünde 14 Ağustos 2001 yılında kurulmuştur. AK Parti, kuruluşundan 14 ay sonra 3 Kasım 2002'de yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde %34,2 oy alarak seçimden zaferle çıkmayı başarmıştır (Sıdal, 2010: 97-98).

Elde edilen bu zafer AK Parti tarafından beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmekle birlikte aslında demokratik ülkelerde pek az görülmüş bir siyasal örnek teşkil ediyordu. Kurulan koalisyon partileri bile barajı aşamamıştı. Seçim sonucunu doğru okumak gerekirse olağan dışılık göze çarpıyordu. Seçimden zaferle çıkan AK Parti %34,3 oy alırken, CHP ikinci parti sıfatıyla %19,4 oy alabilmişti. Meclis sandalye sayılarına bakıldığında AK Parti 363 milletvekiliyle ve CHP 178 milletvekiliyle Mecliste temsil edilirken 9 tane de bağımsız milletvekili bulunmaktaydı. Bunlar haricinde Mecliste başka bir partinin varlığında söz edilemiyordu (Öymen, 2011: 432).

AK Partinin bu denli yıldızının parlamasında partinin kurucu kadrolarının ve seçim vaatlerinin büyük etkisi olmuştur. Seçim beyannamesinde ya da seçim meydanlarında hiçbir şekilde milli görüşün kavgası olan başörtüsü sorunu dile getirilmemiştir. Milli Görüşten esinlenilerek sürdürülen propaganda taktiği oy istediği kesim ile yüz yüze samimi görüşmelerin büyük yararı görülmüştür (Hürriyet, 2002).

Seçimden sonra gözler, partinin kuruluşunda büyük emekleri olan Recep Tayyip Erdoğan'a çevrilmişti. Seçim sonuçları açıklandıktan sonraki süreçte hiç şüphesiz hükümeti kurma yetkisi AK Parti'ye verilecekti. AK Parti'yi iktidara getiren kişi Erdoğan siyasi yasaklı olduğu için başbakan olamıyordu. Davasını bu kadar savunurken partisinin başında olamayan Erdoğan, bir yolunu bulup partinin başına Genel Başkan olma çalışmalarını ihmal etmiyordu (Oğuş, 2010: 90).

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, hükümet kurma görevini, Erdoğan milletvekili olmadığı için, AK Partinin başındaki isim olan Abdullah Gül'e verdi. Gül başkanlığındaki 58. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 18 Kasım 2002 tarihinde göreve başladı ve bu görevini 14 Mart 2003 tarihine kadar sürdürdü (Öymen, 2011: 433).

2002 Genel Seçimlerinde Milli Görüşün gelenekçi kanadı olan Saadet Partisi açısından tam bir yıkım yaşanmıştır. Hesaplar tutmamış planlanan %10 barajına dahi yaklaşılamamıştır. SP kendi kayıtlı üyelerinin (yaklaşık 850 bin üye) desteğini bile alamamıştı. 28 Kasım 2002 seçim sonucu değerlendirmesinde bulunan Erbakan'a göre AK Parti'nin oyları emanet oylardı (Poyraz, 2010: 331).

AK Parti seçimlerde sadece İslami çevreden oy almamıştı, milli görüş seçmeninin dışından milliyetçi-muhafazakâr, özgürlükçü-liberal, liberal-sol gibi zıt ve farklı çevrelerden de oylar almıştı (Sıdal, 2010:100). Hemen herkesi kucaklayan, kapsayan bir parti konumundaydı. Bunun en gözle görülür örnekleri ANAP'tan Erkan Mumcu, DYP'den Köksal Toptan ve Mehmet Dülger'dir. AK Parti bu tavrı ve seçmen kitlesiyle karma bir parti görünümü vermekteydi (Sıdal, 2010: 101).

AK Parti 28 Şubat süreci sonrasında iktidara gelmiş ve siyaset sahnesinde kendine özgü etkin bir konum elde edebilmek için dini-İslami konulardan kaçınmış, halkın ekonomik sorunları ile çözüm önerileri, demokratikleşme süreci, Avrupa Birliği ile uyumlu politikalar gibi önemli konularda halkın gönlüne ve aklına hitap eden söylemler geliştirmiştir (Sıdal, 2010: 98). Seçimlerde ayrıca Türk siyaseti açısından bir ilk meydana gelmiş, bir parti ilk kez seçim vaadinde ulusal sınırlar dışındaki ilişkilerden bahsetmiş, seçmen kitlesini etkilemeyi hedeflemiş ve başarmıştır. Bu olay örnek teşkil etmiş AK Parti dışındaki partiler de bundan sonra seçim tüzük ve söylemlerinde AB'ye girme ölçüt ve koşullarına değinmişlerdir (Yılmaz, 2007: 80).

2001 kuruluş sloganları değişmiş ve yenilenmiş olan AK Parti, her defasında kendilerinin Milli Görüş hareketinin devamı olmadıklarını dile getirmişlerdir. Hatta kuruluş evresinde Erdoğan'ın *"Milli Görüş gömleğini çıkardık*" (Yeni Şafak, 2003) sözünü kullanması milli görüşçüler tarafından eleştirilmiştir. Bu konuda Erbakan, Milliyet gazetesine verdiği demeçte *"Ak Partililer gömleksiz ve taklitçi"* diyerek eleştirisini dile getirmiş (Milliyet, 2003), ayrıca AK Parti'yi İslamcı bir parti olmamakla itham etmiştir (Yılmaz, 2007: 100).

AK Parti içerisinde yapılan bu tür eleştirilerin kabul edilmediği yönünde farklı açıklamalar yapılmıştır. AK Parti'nin ileri gelen temsilcilerinden Ömer Çelik bu konuda şu açıklamada bulunmuştur:

> *"Bizim FP ya da RP'nin devamı olduğumuzu söyleyenler var. Burada gözden kaçan önemli bir hususu sizinle paylaşmak istiyorum. O da farklılaşmanın malzemeden ziyade mimari ve stille ilgili olmasıdır. Aynı demir, kum, çakıl, kireç ve tuğla ile cami de inşa edebilirsiniz, kilise de inşa edebilirsiniz…" (Tekin, 2004:148).*

Yapılan açıklamalar ve izlenen politikalar şu gerçeğe işaret ediyordu: AK Parti Türk siyasetinde yeni bir merkez sağ, muhafazakâr demokrat parti olarak yer almak istiyor, bunun için de milli görüş çizgisinden ayrılmak, kopmak gerektiğine inanıyordu. Bu açıdan AK Parti tek bir kişiyi veya görüşü yansıtmayan tamamen kapsayıcı, belirleyici, ılımlı bir parti olarak kendine bir yol haritası çizmişti.

Abdullah Gül'ün kurmuş olduğu 58. Hükümetin başlıca söylemleri demokratik ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir hükümet olacakları sözüydü. Gül, insan haklarının evrensel olacağı, hukukun üstünlüğünün, demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işlediği hukuk sistemi oluşturacaklarının garantisini veriyordu (Öymen, 2011: 433).

Kurulan 58. Hükümet döneminde milletvekili olmaması nedeniyle başbakan olamayan Erdoğan, siyasi affın gerçekleşmesini bekliyordu. Belki de Türk siyasi tarihinde bir ilk yaşanmıştı. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) usulsüzlük olduğu gerekçesiyle Siirt'teki seçimlerin 9 Mart 2003 tarihinde yenilenmesi kararı aldı. Bu karar Erdoğan'ın meclise girmesi için önem arz ediyordu AK Parti Siirt Milletvekili Fadıl Akgündüz'ün milletvekilliğinin düşürülmesinin ardından, 9 Mart 2003'te Siirt'te tekrar seçime gidildi. AK Parti'nin birinci sıradaki adayı Mervan Gül adaylıktan çekildi, yerine Erdoğan girdi ve oyların yüzde 85'ini alarak 22. Dönem Siirt Milletvekili seçildi. 11 Mart 2003'de 58. Gül Hükümeti istifa etti. Hükümeti kurma görevini alan Recep Tayyip Erdoğan, 15 Mart 2003'de 59. Hükümet'in başbakanı oldu ((TCCB, 2004).

Başbakanlığı üstlenen Erdoğan konuşmasında özellikle şunları söylüyordu:

> *"Bize göre, katılımcı demokrasiden yoksun siyasal davranışlar, devletin sahip olduğu denetim gücüyle, ara kurumlarda geniş tahribat meydana getirmiş ve özgürlüğü büyük ölçüde kullanılmaz hala getirmiştir… Muhafazakârlık, adalete ve özgürlüğe dayanan ideal dünyayı önemser, ama ona götüreceği umulan her türlü toplumsal mühendisliği reddeder. Hükümet, milletimizin talebi olan, tam demokrasi, eksiksiz temel hak ve hürriyetler düzenini… gerçekleştirecektir." (Öymen, 2011: 334).*

Erdoğan başbakan olur olmaz icraatlarına başladı. Demokratikleşme, şeffaflaşma ve yolsuzlukların engellenmesi için büyük adımlar attı. Enflasyon kontrol altına alındı ve Türk Lirasından altı sıfır atıldı. Ülke tarihinde daha önce görülmemiş sayıda yol, köprü, baraj, üniversite, hastane, enerji santrali hizmete girdi. Bu icraatlar yabancı devletler tarafından "sessiz devrim" olarak adlandırılıyordu. Avrupa Birliği ile ilişkilerde önemli adımlar atıldı ve ülke tarihinin dönüm noktası olabilecek kararlar alındı (TCCB, 2002). Türkiye kendini Avrupa ülkelerinde ispat

etme fırsatını yakaladı. Avrupa devletlerinin tümünde ve ABD'de saygın ve etkin bir devlet adamı kimliği ile ağırlanan Erdoğan vardı (Yanaşır, 2002: 130).

AK Parti asıl önemli damgayı ekonomik alandaki özelleştirmelerle vurmuştur. Bu özelleştirmelerin en önemli sebebi 2001 yılındaki ekonomik kriz olmuştur. AK Parti kendinden önce yapılan özelleştirmelere yenilerini eklemiş KİT'lerde özelleştirme dışı kalan işletmeler ise halkın büyük tepkisine rağmen bu dönemde özelleştirmeye alınmıştır. En büyük tepkiler Tüpraş, Telekom, Petkim ve Erdemir'in özelleştirmelerine karşı olmuştur (Oğuş, 2010: 97).

AK Parti 2002 genel seçimlerinden sonra hızla yapılanma ve gelişme teşebbüsünde bulunmuş ve 2004 yerel seçimlerinde % 41,67'lik oy almıştır. Birinci parti olarak seçimden çıkmasının yanı sıra 1950 belediye kazanmıştır. Seçim tablosunun gösterdiği resim AK Parti'nin Ege ve Güneydoğu bölgeleri hariç tüm Türkiye'de başarı sergilemesi olmuştur. Öte taraftan 15 büyükşehirin 11'inde seçim kazanarak büyük bir başarıya imza atmıştır (Sabah, 2004).

2007 Genel Seçimleri;

Tarih 2007 genel seçimlerini gösterdiğinde bu seçimin en çok konuşulan kısmı hiç şüphesiz seçim sonucundan ziyade yaşananlardı. 4,5 yıllık AK Parti hükümeti ekonomiden demokrasiye, 28 Şubat darbesinin getirdiği olumsuzluklardan siyasete, toplumdan ahlaka kadar her konuyu işlemiş kendince rayına oturtmaya çalışmıştır (Yeni Şafak, 2007).

Fakat iktidardan herkes memnun değildi. Bu seçim meclisin seçtiği son Cumhurbaşkanı seçimi olmuştur. 27 Nisan 2007'den önce AK Parti'nin oyları %25-30 civarındaydı. Türkiye'nin yedi yıllık görev yapacağı Cumhurbaşkanını seçmek çok da kolay olmadı (Takvim, 2017). (Oğuş. 2010: 91). AK Parti'nin 354 milletvekiliyle tek başına adayını seçtiremeyeceği, nitelikli çoğunluk olan 367 milletvekili olmadığı için diğer partilerin seçime katılmaması halinde herhangi bir adayın köşke çıkamayacağı fikri Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu tarafından dile getirilmişti. 27 Nisan günü gerçekleşen seçimlerin ilk

turuna muhalefetin küçük desteğiyle 361 milletvekili katılmış ve 367 sayısının altında kalınmıştı. Destek verilmemesi nedeniyle ilk tur oylamadan sonuç çıkmadı. Eğer ANAP ve DYP ilk turda AK Parti'nin adayı Gül'e destek vermiş olsalardı kriz yaşanmadan kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı Bunun neticesinde de e-muhtıra bildirisi yayınlandı. 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesi süreci ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan 2007 gecesi internet sitesi aracılığıyla yayınladığı bildiri Türk siyasi hayatında "e-muhtıra" olarak tanımlanmaktadır. CHP Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili ilk oylamayı 27 Nisan 2007'de Anayasa Mahkemesi'ne götürdü. Aynı günün gecesi saat 23:17'de Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde bir basın açıklaması yayınlandı. Bu açıklamada, "Türk Silahı Kuvvetlerinin (TSK) laikliğin savunucusu olduğu" vurgulanarak; bu konumunun kararlı bir şekilde sürdürüleceği ve gerektiğinde bu laikliği savunma görevinin eksiksiz yerine getirileceği sert bir şekilde ifade ediliyordu. Bu bildiriyi daha önceki askeri vesayet bildirilerinden ayıran tek özellik kullanılan mecranın farklı olması yani internetin tercih edilmesidir (www.darbeler.com).

Meclis'te yaşanan bu gelişmeler üzerine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 1 Mayıs 2007 tarihinde partisinin genişletilmiş Merkez Yürütme Kurulu (MYK) toplantısının ardından yaptığı açıklamada AK Parti olarak ortaya çıkan durumu mümkün olan en kısa sürede milletin takdirine sunmayı bir gereklilik olarak gördüklerini bu nedenle de erken seçim kararı aldıklarını duyurdu (www.haberler.com).

AK Parti'nin erken seçim kararı ardından erken genel seçimler 22 Temmuz 2007 tarihinde yapıldı. Türkiye 23. Dönem TBMM üyelerini seçmek için genel seçime gitti. Seçimlerden AK Parti %46,58 ile birinci parti olarak çıktı. CHP %20,88, MHP %14,27 ve Bağımsızlar %5,42 oy aldı (Sabah, 2007). AK Parti bir kez daha ve daha güçlü bir şekilde merkez sağın en güçlü partisi, toparlayıcısı, temsilcisi olduğunu gösterdi. AK Parti, 81 ilin 80'inde milletvekili çıkardı ve hükümette olup da oy oranını artıran nadir partilerden biri olarak tarihe geçti (Oğuş, 2010: 93).

Türkiye'de erken genel seçimler yapılmış ve AK Parti eskisinden daha güçlü bir halk desteğiyle tekrar iktidar olmuştu. Şimdi çözülmesi gereken önemli konulardan bir tanesi yeni Cumhurbaşkanı'nı seçilmesiydi. 367 şartı ile krize dönüşen Cumhurbaşkanlığı seçimi nihayet son buldu. Meclis bu konuda son noktayı koydu. Görev süresi dolan 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yerine 11. Cumhurbaşkanını seçmek üzere seçim yapıldı. 28 Ağustos 2007 tarihinde saat 15:00'de başlayan 3. tur oylamaya toplam 448 milletvekili katıldı. Abdullah Gül, toplam 339 oy olarak Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı oldu (www.tccb.gov.tr).

12 Eylül 2010 Referandumu:

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile ilgili anayasa değişikliği 21 Ekim 2007'de halkoyuna sunuldu. Anayasa değişikliği % 68,9 Evet oyu ile kabul edildi (Yeni Şafak, 2007).

Bu halkoylaması ile gücünü gören AK Parti 2010 yılında tekrar Anayasa değişikliği referandumuna gitmiştir. Bu referandumda seçmen 26 maddelik değişiklik için sandığa gitmiştir. Halkın %57,9'u Evet, %42,1'i ise Hayır oyu kullanmıştır. Bu vesile ile de 12 Eylül 1980 Darbesini yapanlara yargı yolu açılmış oldu (MHP Seçim Sonu Değerlendirme, 2007.).

Referandumun 12 Eylül'de yapılması çoğu kesimlerce bir işaret arz ediyordu. Belki de 12 Eylül 1980'e ve darbeye bir işaretti. Bu referandumda seçmen 26 maddelik değişiklik için sandığa gitti. 12 Eylül'ün yaraları ve hasarlarıyla dolu 26 maddenin başlıkları kısaca şunları kapsamaktadır.

1- Kadınlara ve çocuklara pozitif ayrımcılık anayasa hükmü. (İçerisinde çok fazla alt madde barındırmakla beraber kadınların, çocukların, yaşlı, özürlü, dul ve yetimlerin en üst düzeyde hak ve özgürlüklerden eşitlik içerisinde ilkelerle korunması öncelikli başlık halindedir.)
2- Yüksek Askeri Şura kararlarına yargı yolunun açılması. (Yaş ve kadrosuzluk hariç her türlü ilişki kesme kararına karşı yargı yolu açılacak ve yerindelik denetimi yapılamayacak.)

3- Memurlara toplu sözleşme hakkının verilmesi. (Memurlara verilen uyarma ve kınama cezaları yargı denetimine açılacak, adalet hizmetleri ile savcıların idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'nca denetimi, adalet müfettişleri ile hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçiler araştırma, inceleme ve soruşturma işlemleri ise adalet müfettişleri tarafından yapılacak.)
4- Askeri yargının görev alanı. (Siviller savaş hali dışında askeri mahkemelerde yargılanamayacak. Askeri yargı askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülecek.)
5- Anayasa Mahkemesinin yapısı. (Anayasa Mahkemesi yeniden yapılandırılacak.) (Anayasa).

Bu referandum büyük bir çoğunlukla kabul edilmesine rağmen beklenenden daha büyük ses ve yankı getirmiştir.

12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu sonrası yapılan 2011 genel seçimleri ve 2014 yerel seçimleri de AK Parti'nin zaferi ile sonuçlanmıştır. 2011 milletvekili genel seçimlerinde AK Parti %49,95 oy oranı ile birinci parti olmuştur. CHP %25,94 ve MHP %12,98 oy almıştır. Seçime katılan diğer partiler %10 barajının altında kalmıştır. 2014 yerel seçimlerinde benzer sonuçlar elde edilmiştir. Türkiye genelinde AK Parti %45,60 oy alarak seçimlerin birinci partisi olmayı başarmıştır. Daha sonra CHP %27,80 ve MHP %15,20 oy almıştır.

Haziran 2015 genel seçimleri;

7 Haziran 2015 genel seçimlerinde AK Parti birinci parti olmasına rağmen istediği sonucu alamadı. AK Parti'nin uzun süre iktidarda kalması nedeniyle ortaya çıkan yıpranma, ekonomik sorunlar, Parti'de Genel Başkanlık ve dolayısıyla Başbakanlık makamının değişmesi, FETÖ ve diğer kesimlerin gerçekleştirdiği propaganda ve muhalefetin yoğun çalışmaları sonucunda AK Parti % 40,98 oy alarak 258 milletvekili çıkarmasına rağmen tek başına hükümet kuramadı. CHP %24,95 oy ile 132 milletvekili, MHP %16,29 oy ile 80 milletvekili ve HDP %13,12 oy ile 80 milletvekili çıkardı. Koalisyon görüşmeleri CHP ve MHP ile yapılmaya çalışılsa da başarılı olunamadı ve Kasım 2015'de seçimin yenilenmesine karar verildi (Sabah, 2015).

Kasım 2015 genel seçimleri:

Haziran ayı seçimlerinde hiçbir partinin tek başına hükümet kuramaması, koalisyon hükümetinin de oluşturulamaması nedeniyle ülkede belirsizlik ortaya çıkmıştı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Meclis Başkanı İsmet Yılmaz ile görüştükten sonra 1982 anayasası ile getirilen 45 günlük süre içinde hükümet kurulamaması hükmü çerçevesinde yetkisini kullanarak seçimin yenilenmesi kararını aldı. Böylece çok partili siyasi hayat içinde ilk kez bir genel seçim Cumhurbaşkanı kararı ile yenilenecek oldu. YSK seçim tarihi olarak 1 Kasım 2015'i gösterdi (www.aksam.com.tr).

7 Haziran 2015 ile 1 Kasım 2015 tarihi arasında geçen 5 aylık süreçte Türkiye'de çok büyük çaplı terör olayları meydana geldi. 20 Temmuz 2015'de Şanlıurfa'nın Suruç İlçesi'ndeki Amara Kültür Merkezi önündeki çay bahçesinde Sosyalist Gençlik Dernekleri Federasyonu mensuplarının 'Kobani'nin yeniden inşası' konusunda basın açıklaması yaptığı sırada, büyük bir patlama meydana geldi. DAEŞ terör örgütünün gerçekleştirdiği canlı bomba eyleminde 34 kişi hayatını kaybetti 100'den fazla kişi de yaralandı (Hürriyet, 2015).

Ardından PKK'nın Suruç'ta meydana gelen olaya misilleme olarak Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde aynı evde kalan iki polisi 22 Temmuz 2015'de şehit etmesi ülkede büyük bir şok meydana getirdi. Toplum terör ve özellikle PKK ile mücadele konusunda zafiyet yaşanmaması için sesini yükseltti (Yeni Şafak, 2015).

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve Türk Tabipleri Birliği (TTB) çağrısıyla 10 Ekim 2015 Cumartesi günü Ankara'da Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi'nin düzenlenmesi planlandı. Miting için gelen insanlar toplanmaya başladığında 10 Ekim 2015 Cumartesi günü saat 10:04'te Ankara Garı kavşağında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ölümcül bombalı intihar saldırısı düzenlendi. DAEŞ terör örgütünün gerçekleştirdiği bu eylemde 103 kişi yaşamını yitirdi. 1 Kasım 2015 genel seçim öncesi yaşanan bu terör olayları

"Güvenliksiz Türkiye Profili" oluşturmak ve seçim sonuçlarını hükümet aleyhine etkileyebilmek için yapılan provokasyonlar olarak değerlendirildi (NTV, 2015).

1 Kasım 2015 seçimlerine yönelik oluşturulmaya çalışılan kargaşa ortamı, terör olayları ve ekonomik bozulmalar bekleneni vermemişti. AK Parti'nin oylarının düşeceği düşünülmüş ama tam tersi halk güvenli liman, istikrar merkezi olarak yine AK Parti'yi görmüştü. Seçimlerde AK Parti bir önceki seçime göre oylarını artırarak % 49,49 oranında oy alarak 317 milletvekili sayısına ulaşmıştı. CHP % 25,31 oy alarak mecliste 134 sandalyeye sahip olmuştu. MHP'nin oy oranı % 11,90 olurken mecliste 40 milletvekili temsil etme hakkı yakalamıştır. HDP ise %10,76 oy ile 59 milletvekili çıkarabilmişti (Sabah, 2015).

AK Parti beş aylık süre içerisinde beş milyona yakın oy daha kazanmış oldu. Terör olaylarına tepki olarak özellikle Kürt seçmen HDP'ye büyük ders vermiştir. Bu seçimlerde HDP'nin oyu yarım milyona yakın düşüş yaşamıştır (Yeni Şafak, 2015). Seçimin sonucunda Ahmet Davutoğlu 64. Hükümetin yeni başbakanı seçilmiştir. Ancak Başbakan Davutoğlu'nun birçok konuda Cumhurbaşkanı Erdoğan ile farklı düşünceye sahip olması ve buna uygun politika ortaya koymaya çalışması nedeniyle ülke yönetiminin zirvesinde sorunlar yaşanmıştır. Bu gelişmeler Davutoğlu'nun başbakanlık süresinin kısa olmasına sebep olmuştur (Sözcü, 2015). AK Parti 22 Mayıs 2016 tarihinde yeni genel başkanını ve dolayısıyla yeni başbakanı seçmek amacıyla olağanüstü kongre yapmıştır. Ahmet Davutoğlu 633 günlük görev süresinin ardından olağanüstü kurultayda aday olmadığını belirtmiştir. Davutoğlu bu vesileyle Başbakanlık görevinden de çekilmiştir Davutoğlu'nun yerine kurultayda Binali Yıldırım AK Parti genel başkanı ve daha sonra da Başbakan olmuştur. Binali Yıldırım Türkiye Cumhuriyeti'nin 27. ve son Başbakanı ve 28. TBMM Başkanı olmuştur (Sözcü, 14.12.2015).

15 Temmuz 2016 Darbe girişimi:

AK Parti'nin kuruluşundan bu zamana kadar yaşadığı en ciddi tehdit 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)'ne bağlı

askerlerin önderliğinde mevcut hükümete karşı bir darbe girişimi meydana gelmiştir (Aygen, 2018: 224).

15 Temmuz darbe girişimi FETÖ tarafından AK Parti hükümetine ve Türkiye'ye yönelik bir darbe teşebbüsüdür. TSK içerisinde kendilerini 'Yurtta Sulh Konseyi' olarak tanımlayan bir grup FETÖ'cü asker 15-16 Temmuz tarihleri arasında hükümete darbe girişiminde bulunmuştur (Tccb, 2016). Bu darbe girişimi Fethullah Gülen'in önderliğindeki Fethullah'çı Terör Örgütüne bağlı TSK içindeki bir grup askerin girişimiyle yapılmıştır (Aygen, 2018:221).

Darbe bildirisi TRT ve TSK'nın resmi internet sitesinde eş zamanlı olarak duyurulmuş ve bildiri metninin en can alıcı noktaları şu sözlerle ifade edilmiştir; *"Devletin TSK'da olmak üzere tüm kurumları ideolojik saiklerle dizgin edilmeye başlamış ve dolayısıyla görevini yapamaz hale gelmiştir. Devletin uluslararası ortamda hak ettiği itibarını yitirmesi ve evrensel temel hak ve hürriyetleri göz ardı ettiği, otokrasi ile yönetilen bir ülke haline getirilmiştir. Devletin yönetimi teşkil eden yurtta sulh konseyi tarafından deruhte edilecektir. Yurtta Sulh Konseyi Birleşmiş Milletler, NATO ve diğer tüm uluslararası kuruluşlarla oluşturulmuş yükümlülükleri yerine getirecek her türlü tedbiri almıştır. Meşruiyetini kaybetmiş siyasi iktidara görevden el çektirilmiştir*." (AA,2016).

Darbe girişimi esnasında CNN Türk televizyonunda canlı yayına bağlanan Cumhurbaşkanı Erdoğan şu sözlerle halka çağrıda bulunmuştur; *"Milli iradeye yönelik bu ayaklanma hareketine karşı tabi ki hukuk, yasalarımız, anayasamız, neyi gösteriyorsa bunun bir defa bu yapı ister Silahlı Kuvvetler içinde olsun, bir grup azınlık da olsa ister başka kurumlarımızın içerisinde olsun, gereken cevabı alacaklardır*." Cumhurbaşkanı Erdoğan aynı zamanda Türk halkına Demokrasi için sokaklara çıkması çağrısında bulunmuştur (Anadolu Ajansı Yayınları – 28).

16 Temmuz gecesi saat 02.55' de Başbakan Binali Yıldırım NTV televizyon canlı yayınına bağlanarak *"Havadaki jetlerle kurumlarımıza mermi, bomba yağdıranlar adeta bu terör örgütünün elemanı gibidir, devamı gibidir. Asla ve asla böyle bir iş, şanlı Silahlı Kuvvetler bayrağı altında görev yapan hiçbir subayımıza,*

hiçbir askerimize yakıştırılacak bir iş değildir'' ifadelerini kullanmış kesinlikle TSK'nın tümünün değil bir grubun girişimi olduğunu dile getirmiştir (AA Yayınları-28, 2016).

16 Temmuz akşamına kadar darbe girişimi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, halkın, darbeye karşı çıkan askerlerin yoğun çabası ve uğraşlarıyla engellenmiştir. Darbe girişiminde 251 şehit verilmiş, 2196 kişi yaralanmıştır. Darbe girişimi sonrası Hükümet ülkede Olağanüstü Hal ilan etmiş, FETÖ'nün kamuya sızmış üyeleri hızla görevlerinden ihraç edilmiş, adli ve idari soruşturmalar hızlı ve etkin bir şekilde yapılmış, çok sayıda örgüt üyesi tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir (Sabah, 2017). FETÖ ile mücadele halen her alanda büyük bir kararlılık ve hassasiyetle devam etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi; 2017 Anayasa Referandumu

2016 ve 2017 yılları Türkiye'de yoğun bir şekilde hükümet sistemi tartışmalarına sahne olmuştur. 1982 Anayasası gerek yapılış süreci gerekse içerdiği maddeler açısından sadece AK Parti değil Turgut Özal, Süleyman Demirel ve farklı yazar ve sivil toplum örgütleri tarafından sıkça değiştirilmesi gereken bir darbe anayasası olarak tanımlanmıştır (Çolak, 2017). Bunun yanı sıra Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan da Anayasa'dan kaynaklı sorunları dile getirmiştir. Ancak yapılan eleştiriler ve ortaya konulan çözüm önerileri hep söylem seviyesi içinde kalmış pratiğe pek dönüşememiştir (Sabah, 2017). 2007 ve 2010 yıllarında yapılan Anayasa değişiklikleri bu açıdan Türk siyasi tarihi ve Anayasa geçmişi bağlamında çok önemli bir yere sahiptir.

AK Parti ve Erdoğan 2007 ve 2010 yıllarında yapmış olduğu Anayasada kapsamlı değişiklik referandumuna gittiğinde halkın desteğini gördü. 15 Temmuz 2016'da yaşanan FETÖ'cü darbe girişimi de Türkiye'de artık yeni bir hükümet sistemine geçilmesi gerektiği konusundaki düşünce ve yaklaşımların daha da netleşmesine yol açtı. Bu durum günümüzde hala askerin darbe yada darbe girişimi yapabileceğini gösteriyordu ki, bu da ülkede hala yerine oturmayan bir şeylerin varlığını işaret etmekteydi (AA Yayınları, 2016). 15 Temmuzdan sonra MHP lideri

Devlet Bahçeli'nin Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi açıklamasında bulunması ile konu toplumsal ve siyasal zeminlerde tekrar tartışılmaya ve hukuki ve siyasal adımların atılmasına yol açmıştır. Bu süreç ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini mümkün kılacak Anayasa değişikliği çalışmaları başlamıştır. Anayasa değişikliği Mecliste yeterli çoğunlukla yapılamayınca doğal olarak referandum yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 18 maddelik Anayasa değişikliği halk oylaması 16 Nisan 2017 tarihinde halka sunulmuştur (AA Yayınları, 28).

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halk oylamasında "evet" grubu olarak bilinen AK Parti ve MHP %51,41 oy alırken, "hayır" kanadı olan CHP-HDP-SP %48,59 oy almıştır. Halkın isteği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiştir (Sabah, 2017).

18 maddelik Anayasa değişikliği ile Parlamenter sistem bırakılarak yerine Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki sandalye sayısı 550'den 600'e çıkarılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin beş yılda bir ve aynı günde yapılması ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi düzenlemesi getirilmiş, "Askerî Yargıtay" ve "Askerî Yüksek İdare Mahkemesi" kaldırılmıştır (Sabah, 2017).

2018 Genel Seçimleri;

2018 Türkiye genel seçimleri 24 Haziran 2018'de yapılmıştır. Bu seçimle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 27. döneminin 600 yeni üyesi belirlenmiştir. Aynı zamanda 2017 Türkiye anayasa değişikliği referandumunda kabul edilen bazı değişiklikler de bu seçimle birlikte yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu da aynı gün yapılmıştır.

2018 genel seçimlerinde daha önceki seçimlerden farklı bir partiler arası işbirliği modeli uygulanmıştır. Seçimlerden önce farklı zaman ve zeminlerde partilerin seçimlerde işbirliği yapması, ittifak kurması konusu gündeme gelmiştir. Özellikle MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin AK Parti ile seçim ittifakı

yapabileceği bunun için de yasal mevzuatın ittifak yapmaya uygun hale getirilmesi gerektiği konusundaki açıklamalarının da büyük etkisiyle MHP ve AK Parti arasında komisyon kurulmuştur. Komisyonun yapmış olduğu ortak çalışmalar sonucunda bir yasal değişiklik paketi hazırlanmıştır.

13 Mart 2018'de Meclis tarafından kabul edilen 7102 sayılı Kanun'la mevzuatta bulunan siyasi partilerin ittifak yapmasını engelleyici yasaklar kaldırılmıştır. Böylece daha önceki dönemlerde zaman zaman partiler tarafından kurulan fiili ittifaklar bu düzenlemeyle hukuki bir temele kavuşturulmuştur (www.setav.org).

2018 milletvekili ve Cumhurbaşkanlığı seçiminde partiler iki ittifak etrafında bir araya gelmişlerdir. Bunlar Cumhur ittifakı ve Millet ittifakıdır. Yapılan seçimlerde Cumhur ittifakı kanadında bulunan AK Parti ve MHP % 53,7 oy alırken Millet ittifakı kanadında yer alan CHP-SP ve İYİ parti ise %33,9 oy almıştır. Meclisteki milletvekili sayılarına bakıldığında ise; AK Parti'nin % 42,6 oy oranına karşılık 295 milletvekili, CHP'nin %22,6 oy oranına karşılık 146 milletvekili, HDP'nin % 11,7'lik oy oranına karşılık 67 milletvekili, MHP'nin %11,1 oy oranına karşılık 49 milletvekili ve İYİ partinin % 10'luk oyuna karşılık 43 milletvekili aldığı görülmüştür (YSK, 2018).

2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi;

Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde halkoyuyla kabul edilen referandum sonucunda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin önü halkın isteği ile açılmıştır. 24 Haziran 2018'de hem genel seçimler hem de Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu yapılmıştır. AK Parti bu seçime MHP ile birlikte Cumhur İttifakı içerisinde katılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi ilk turuna CHP ve İYİ Parti kendi adayları ile katılmıştır. CHP'nin adayı Muharrem ince İYİ Parti'nin adayı ise Meral Akşener'dir (Miş, 2018: 30).

Halkın seçimlere ilgisi ve katılım oranının yüksekliği (%86,24) ve Cumhur İttifakı'nın başarısı dikkat çekmektedir. Seçimlerde Cumhur İttifakı'nın adayı

Erdoğan %52,5, CHP'nin adayı Muharrem ince % 30,6, HDP'nin adayı Selahattin Demirtaş %4,6 ve İYİ Parti'nin adayı Meral Akşener ise % 3,6 oy almıştır (YSK, 2018). Böylece ikinci tura gerek kalmadan seçim sonunda kazanan Recep Tayyip Erdoğan olmuştur (Yeni Şafak, 2017). Bu seçimle Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı, Devlet Başkanı, Başkanı'dır (AK Parti, 2018).

31 Mart 2019 Yerel Seçimleri;

Son olarak, Türkiye 31 Mart 2019 tarihinde yerel seçimler için sandık başına gitmiştir. Bu seçimlerle birlikte artık sık sık vatandaşın önüne gelen seçim sandıklarına yaklaşık 4,5 yıl boyunca, olağanüstü bir durum olmazsa, ara verilecektir (Habertürk, 2019).

Seçimler 2018 genel seçimlerinde olduğu gibi ittifaklar çevresinde geçmiştir. Seçim sonucunda Türkiye genelindeki tablo şu şekildedir: Cumhur İttifakı'nın oyları % 51,64, Millet İttifakı'nın oy oranı ise % 37,5 olmuştur. Seçim sonucuna parti bazında bakıldığında ise; AK Parti % 44,3, CHP % 30,12, İYİ parti % 7,45, MHP % 7.30, HDP ise % 4,24 oy almıştır (YSK,2019).

Belediye sayıları ve kazanılan şehirler açısından, AK Parti 15 Büyükşehir 24 il ve 535 ilçe belediye başkanlığını alırken CHP 11 Büyükşehir, 10 il ve 191 ilçe, MHP 1 Büyükşehir, 10 il ve 145 ilçe, HDP 3 Büyükşehir, 5 il ve 50 ilçe, İYİ Parti ise 19 ilçe belediye başkanlığını kazanmıştır. AK Parti uzun bir aradan sonra Ankara ve İstanbul gibi iki önemli büyükşehiri kaybederek CHP'ye bırakmıştır (NTV, 2019).

AK Parti'nin oluşum sürecine ve geldiği noktaya genel olarak bakıldığında girdiği her seçimden başarı ile çıkan bir parti, on yedi yıllık kesintisiz bir hükümet görülmektedir (Altun, 2005: 42). AK Parti bu on yedi yıllık kesintisiz iktidar döneminde dört başbakan ve iki cumhurbaşkanı çıkarmıştır (AA, 2019).

Kurulduğu yıldan itibaren on dört seçim gören AK Parti hepsinden birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Bu süreçte üç referandumla halkı sandığa davet etmiş ve istediği sonucu elde etmiştir. Kapatma davası, e-muhtıra, gezi olayları, 17-

25 Aralık (2013) FETÖ'nün hükümete ilk darbe girişimi, MİT tırlarının durdurulması olayı ve FETÖ'nün 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirmeye çalıştığı askeri darbe girişimi gibi çok sayıda tehdit, darbe girişimi, saldırı ve olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu yaşananlara rağmen AK Parti her geçen gün profilini yükseltmiş, girdiği her seçimden birinci parti olarak çıkmış, 7 Haziran 2015 genel seçimleri hariç her genel seçimde tek başına iktidar olmayı başarmıştır.

Son olarak, AK Parti kurucuları, partinin kurulduğu günden beri gerek söylemleri gerekse uygulamalarıyla AK Parti'nin milli görüşün bir devamı olmadığının altını sürekli olarak çizmişlerdir. Bu anlamda AK Parti kendini her zaman 'muhafazakâr demokrat 'olarak tanımlamış ve halen bu çizgiyle yoluna devam etmektedir (Poyraz, 2010: 337).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ ANLAYIŞI

4.1. AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ SÖYLEMLERİ

AK Parti kendisine partinin kuruluşu esnasında bir kimlik belirlemiştir. Fakat öncesinde içinde bulunduğu milli görüş geleneği sebebiyle ısrarla AK Parti'nin İslamcı bir parti olduğu dile getirilmiştir. AK Parti ise sürekli kuruluşundan iktidara geliş ve devam eden iktidarlar süresince milli görüş kimliğini ve İslamcı kimliği kabul etmemiştir. Aksine gerek kurucu lider kadro, gerek partililer kendi kimliklerini kendileri dile getirmek ve isimlendirmek istemiştir (Sıdal, 2010: 107).

Erdoğan partisinin kuruluş söyleminde dile getirdiği '*Biz milli görüş gömleğini çıkardık kesinlikle milli görüşçü değiliz'* (Yeni Şafak, 2003) demek suretiyle net ifade kullanmıştır. AK Parti, kimliğini kendisi belirlemiş ve 'Muhafazakâr Demokrat' olduklarını dile getirmiştir (Erler, 2009: 129).

AK Parti'nin muhafazakârlık söyleminde üç önemli husus vardır. Birincisi 'yerli' hassasiyetle oldurulmaya çalışılan seçmen kitlesidir. İkincisi, 'dış kamuoyuna' muhafazakârlık ile sıkıntısı olmayan 'batılı' ideolojilere sıcak mesaj vermektir. Son olarak ise özellikle Kemalist kesimden oy almak için 'siyasal İslamcılıkla ilişkimiz yok' mesajı vermektir (Akdoğan, 2004: 10).

Erdoğan (2004: 9) 10-11 Ocak 2004 tarihinde yapılan 'Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu'nun giriş konuşmasında AK Parti'nin muhafazakârlık anlayışının din vurgusuna, siyasal İslamcılıktan uzaklaşarak, liberal muhafazakâr çerçeveden şu şekilde bakmış ve aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

"Yeni muhafazakar demokrat çizgiyi muhafazakarlığın genlerine ve tarihin konularına uygun şekilde, ama siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya koyulması, yerli ve köklü değerler sitemimizi evrensel standarttaki muhafazakar siyaset çizgisiyle yeniden üretilmesi, evrimci veya tedrici ve doğal sürecinde işleyen toplumsal dönüşüme dayalı bir değişimin savunulması, siyasetin bir uzlaşı alanı olarak görülmesi, sivil toplum örgütlerine büyük önem verilmesi, totaliter ve otoriter anlayışlardan uzak durulması, her türlü toplumsal ve siyasal mühendisliğe karşı durulması, "aile" kurulumu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesi gerektiğine inanılması, "laiklik"in devletin tüm dinler ve düşünceler karşısında nötr kalmasını ve eşit mesafeyi korumasını sağlayan, geleneği veya modern olanı reddetmek yerine, yeni bir senteze varılması gerektiğinin düşünülmesi, dini bir toplumsal değer olarak önemsemekle birlikte din üzerinden siyaset yapmayı, devleti ideolojik bir dönüşüme uğratmayı, dini sembollerle örgütlenmeyi doğru bulmaması, din üzerinden siyaset yapmanın, dini araç haline getirmenin, din adına dışlayıcı bir siyaset yürütmenin, hem toplumsal barışa, hem siyasi çoğulculuğa, hem de dine zarar verdiğinin altının çizilmesi, dini ve dindarları önemsemek, dini değerlerin sosyal fonksiyonlarını kabul eden bir parti olmak ile dini bir ideoloji haline getirerek devlet aygıtı marifetiyle ve zorla toplumu dönüştürmeyi amaçlayan bir parti olmak arasında çok ciddi bir fark bulunduğunun belirtilmesi, geleneği, tarihi ve toplumsal kültürü önemseyen muhafazakarlığın dini de önemseyerek demokratik bir formatta kendini inşa etmesinin önemli bir açılım olacağına inanılması……..".

Bu konuşmadan çıkan sonuç gösteriyor ki; AK Parti açıkça İslamcı olmadıklarını, liberal ve şeffaf demokrasiden taraf olduklarını kesin bir dille ifade etmiş başta parti genel başkanı Erdoğan olmak üzere tüm partililer sürekli bu temel yaklaşımı dile getirmişlerdir.

Erdoğan, partisinin ve hükümetin başına geçtiği tarihte Gül'ün başında bulundu hükümetten ayrı bir şekilde daha başka bir izahla muhafazakârlığın önemine vurgu yapmış, bu vurguyu yaparken de toplumsal olarak köklü değişiklikler yapılacağını ifade etmiştir. Ayrıca muhafazakâr demokrasi ekseninde demokrasi ve insan hakları özgürlüğüyle hareket edileceğini belirtmiştir (Öymen, 2011: 433).

Türkiye'nin siyasi tarihine baktığımızda muhafazakâr demokrasi kimliğinin ilk kez kesin bir ifade ile AK Parti hükümetinde gündeme geldiğini görmekteyiz.. Bu kimliğin asıl varoluşu ise 1980'li yıllarda ANAP tarafından uygulanmıştır. Kuşkusuz 1980'li yıllarda bu başarıyı sadece Özal'la değil, küresel ekonomik, ideolojik yapı ve durumla bağdaştırmak yanlış olmayacaktır (Oğuş, 2010: 90).

Turgut Özal'ın öncülük ettiği ancak ileriye taşıyamadığı muhafazakârlık söylemini, Özal'dan sonra tek başına iktidara gelen ve ilk muhafazakâr siyasi parti olarak kabul edilen AK Parti kullanmış ve ileriye götürmüştür. AK Parti ise Özal'lı yılları ele alıp incelediğinde sadece muhafazakârlık kavramının siyasette bir şey katmayacağı fikrine varmış ve 'muhafazakâr demokrasi' söylemiyle ancak daha geniş bir halk kitlesini kendisine katacağına inanmıştır. Böylece, yeni muhafazakârlık dediği düşünceyi hayata geçirmiş ve modernlikle etkileşimli bir yaşam tarzı ortaya çıkarmıştır. Bu meydana getirilen yeni kesime ise genç kuşak Müslümanlar denilmiştir. Böylece AK Parti hem Milli Görüşten kopuş yaşamış hem de eski İslam siyasetinden uzaklaşmıştır. Erbakan'ın her konuşmasında dile getirdiği batı karşıtı ifadelerden ders çıkarmış ve tamamen bu ifadelerin zıttı olarak AB sürecini destekleyen ifadeler kullanılmıştır (Kıran, 2014: 38).

AK Parti bu anlamda kimliğini tanımlarken tam siyasi merkezde muhafazakâr-demokrat bir kitle partisi olarak kendini konumlandırmıştır (Ak Parti 4. Olağan Büyük Kongresi, 2023 Siyasi Vizyonu).

AK Parti 'muhafazakâr demokrat' kimliğin tanımını yaparken sol partilerin eylemlerini, kavramlarını kendine örnek almıştır. AK Parti milletvekilleri 2002'den 2005'e kadar her fırsatta 'muhafazakâr demokrasi', 'muhafazakâr', 'katılımcı', 'laiklik', 'çoğulcu demokrasi', 'uzlaşma', 'hoşgörü', 'çok kültürlülük' gibi kavramları çok kullanmış özellikle bu stratejiyle 'demokrasi' üzerinde karar kıldıkları mesajını vermişlerdir (Doğanay, 2005: 67).

AK Parti genel söyleminde içinden çıktığı milli görüş partilerinden edindiği görüş ve kattığı tecrübelerle, siyasetin içinde bulunan iktidarın dışarıdan herhangi bir mücadeleye maruz kalmadan, yalnızca demokrasiyle el değiştirebileceği temel hak

ve özgürlüklerin garanti altına alınması gerektiğini gözlemlemiş ve bu hususta söylemlerde bulunmuştur (Poyraz, 2010: 333).

Bu söylemle AK Parti seçim beyannamesinde siyasi rejiminin doğal konumunun demokrasi olduğunu sürekli dile getirmiş ve 'yönetme ve siyaset yapma yetkisi topluma ait bir hak'tır. Toplum ise bu yetkisini ' hür ve serbest seçimlerde yöneticisine devreder' yaklaşımını sergilemiştir. AK Parti'nin bu beyanname ile iletmek istediği husus; 'Demokrasi ile Temel Hak ve Özgürlükler' kavramlarına öncelik vererek milli görüş hareketinin her fırsatta vurguladığı laiklik kavramının din düşmanlığı ile eşit olduğu algısının önüne geçmektir. Bunun da ancak 'muhafazakâr demokrasi' kavramını kalıbına uydurmakla mümkün olacağı dile getirilir (Poyraz, 2010: 333).

AK Parti'nin, parti tüzüğünde ve kuruluş metninde kendisini muhafazakâr demokrat olarak nitelendirmesi aslında ilk olarak 58. Hükümetin başbakanı olduğu süreç içinde Abdullah Gül tarafından söylenmeye başlamıştır. AK Parti, kimliğini muhafazakâr demokrat zeminine oturtmaya çalışırken bunun sinyallerini Fazilet Partisi içerisindeyken vermeye başlamıştır. Her konuşmasında ve söyleminde muhafazakâr demokrat oldukları hususunda direnişte bulunmuşlar, Müslüman-demokrat kimliğini hiçbir dönemde kabul etmemişlerdir. Çünkü "Müslüman demokrat" kavramı ayrıştırıcı bir ifade olarak değerlendirilmiştir (Akdoğan, 2004: 114).

AK Parti söylemlerle ve uygulamalarla kendini 'muhafazakâr demokrat' kimliğine sokarken, Türkiye'yi merkez alarak hitap ettiği ana seçmen kitlesi ve çevre seçmen kitlesine ılımlı mesajlar vermeyi, dış politikada da özellikle AB vizyonunu ön plana çıkarmaya çalıştığı görülmektedir. Burada asıl önemli olan AK Parti'nin çevre seçmeninin kendisini hangi kanatta ya da siyasi görüşte konumlandırdığıdır (Fedayi, 2004: 10).

2003 yılının Temmuz ayında yapılan bir anket sonucuna göre AK Parti seçmeni kendisini % 26,8 İslamcı, % 14,6 Sağcı, % 13,6 Demokrat, % 9,9 Muhafazakâr ve % 9,6 Muhafazakâr Demokrat, % 6,1 Milliyetçi, % 32 Atatürkçü,

%2,9 ise Milliyetçi-Muhafazakâr olarak tanımlamıştır. Seçmen kitlesinin sadece % 9,6'lık kısmının kendisini "muhafazakâr demokrat" olarak tanımladığı dikkate alındığında, AK Parti'nin kendisini bu kimlikle anlamlandırmasının yetersiz kalabileceği de değerlendirilmelidir (Genar, 2003).

Aslında AK Parti kendine atfettiği muhafazakâr demokrat kimliği ile modernleşen ve geleneksel Türkiye arasında bir uzlaşı ve orta yol bulmayı hedeflemektedir. Erdoğan'ın 'Medeniyetler Buluşması' yorumu 'Modern Batı' ve 'Müslüman Doğu' arasındaki sentezi vurgulamaktadır. AK Parti'nin muhafazakârlık söylemi tümüyle pratikte bir şemsiye işlevi görerek birleştirme eğilimi içindedir. Tamamen eskiyi reddetme, geleneklerden ve tarihten kopma değil aksine onları muhafaza ederek modern dünya ile uyumlu bir şekilde hareket etmektir (Doğanay, 2005: 70).

Sarıbay'a göre AK Parti bir kimlik bunalımı içerisindedir. Sarıbay AK Parti'nin kimlik bunalımı içerisinde olduğuna dair şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *"İçinden geldiği gelenek ve çekirdek kurucu kadronun kültürel-ideolojik arka planı dikkate alınırsa, AK Parti'ye en uygun politik kimlik 'İslamcı' parti kimliğidir. Ama bu, gene de çok dar bir kalıp içine sıkıştırılmış tanım olmaya mahkûmdur. MNP, MSP, RP, FP çizgisi esas alındığında birçok 'İslami' denilebilecek değer, bugünkü AK Parti tarafından geri plana itilmiştir." (akt. Fedayi, 2004: 157).*

Bir bütün olarak baktığımızda AK Parti İslamcı ya da İslami tutumlu kimliğini tamamen reddetmemiştir. Aksine adına ılımlı İslam dediğimiz çerçeveden bakmış, fark olarak ise milli görüşçülerin birinci basamak olarak gördükleri din, İslam gibi konulara daha modern bir tarzla bakmış ve yumuşama yoluyla bu konuları zamana bırakmıştır (Yılmaz, 2007: 90).

Sarıbay'ın kimlik bunalımı yorumuna şiddetle karşı çıkan Akdoğan ise AK Parti'nin bir kimlik sorunu olmadığı aksine tarih boyunca belki de siyasi kimliğini bu derece katı şekilde belirleyen başka bir parti olmadığını dile getirmiştir. Söylendiği gibi AK Parti'nin dini değerlere saygısız, dini arka planda gören bir söylem

geliştirmediğini aksine bu değeri topluma ihtiva ederek bir ekleme yapar. Akdoğan (2004: 108) AK Partililerin kimlik tanımlamasını şöyle sınıflandırır:

> *Siyasi profil sorgulamasında AK Parti'liler kendini sırayla "demokrat", "milliyetçi, muhafazakar", "sosyal demokrat", "İslamcı" şeklinde tanımlıyorlar. "İslamcı olarak kendini ifade edenler araştırmalarda %5 ila %10 arasında değişiyor. Bu oranın siyasal İslam çizgisindeki %85'lerde olduğunu hatırlamak gerekir. Sosyal demokrat partilerde seçmenin %15'e yakınının kendisi "sosyalist" olarak nitelendirilmesi gibi bir durumdur bu yani partinin ana gövdesi kendisini muhafazakâr bir çizgide konumlandırıyor."*

Tüm bu söylemlerin en çok birleştiği ana nokta belki de Akdoğan'ın (2004: 108) söylemlerinde bulunduğu gibi, Türk siyasi hayatında ilk defa AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğini net bir şekilde ortaya koymasıdır. AK Parti'nin bu kimliği taşıması beraberinde hem birçok zorluk getirecek hem de birçok imkân sunacaktır. Zorluklar içerisinde gösterilecek ilk problem bu akımın siyasetten ziyade kültürel anlamda elitlerin elinde şekil almasıdır. İkincisi ise yenilenme sürecinde gelecek olan tepkilere verilecek tutumdur. İmkân açısından baktığımızda ise muhafazakârlık hangi şartlar içinde olursa olsun barındırdığı demokrasi, beraberinde diğer kavramları da getireceğinden kitlelerin temsil problemini de ortadan kaldıracaktır (Aydın, 2008: 77).

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi kimliğiyle çıktığı siyaset sahnesinde verdiği vaatler sadece İslami ve dini yöndeki taleplere çözüm bulmak değildir. Aksine İslami ve dini kesime verdiği vaatleri yaparken asıl amaç olan ekonomik düzeni sağlama, demokratikleşme, AB üyeliği, İnsan Hakları gibi konuları önceliğinde tutmuş özellikle oy alacağı çevreleri seçerken liberal-sol gruplardan, statüko karşıtlığı ile Kemalizm'in ve Cumhuriyet'in dışladığı çevreden destek almış ve kucaklayıcı tavrıyla tek başına iktidar olmuştur (Sıdal, 2010: 101-102).

AK Parti'nin demokrasi ve insan hakları gibi Cumhuriyet'in ilklerinin yanı sıra, ekonomide serbest piyasayı savunan, rekabetçi bir iktisadi anlayışı benimseyen bir parti olarak anılması aslında neden 'muhafazakâr demokrasi'yi" kendine kimlik

olarak seçtiğini anlamlı hale getirir. AK parti bu anlamda Özal geleneğini devam ettirmiştir (Doğanay, 2005: 73).

4.2. AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ UYGULAMALARI

AK Parti'nin kuruluş aşamasında vurguladığı demokrasi, Anayasa, temel hak ve özgürlükler bağlamında yaptığı uygulamalar muhafazakâr demokrasi bağlamında önemli rol oynamaktadır.

2002 yılından bu yana izlemiş olduğu ekonomik ve AB odaklı politikalar dışında bütün kesimleri ve toplumu kucaklama isteği AK Parti'nin ana hedefi ve amacı olmuştur. Bunun sonucu olarak da İslami bir parti olmadıkları tezini, ekonomik sorunların çözümü ve devlet-toplum ilişkileri öncelikle demokratikleşme hedeflerinin arasına koymuştur. Bu durum AK Parti'nin kendini merkez sağ bir parti olarak siyasette yer edinmesine yardımcı olmuştur. Dolayısıyla AK Parti kendini diğer partilerden şu şekilde ayırmaktadır;

1. AK Parti, sivil toplum örgütlerine özellikle öncelik vereceği iddiasıyla kendisini geçmiş koalisyon hükümetlerinin devlet odaklı partileri olan MHP, DSP ve ANAP'tan ayırmıştır.

2. T.C.'nin laik ve demokratik niteliğine saygılı ve ılımlı bir İslam anlayışı sergileme vaadiyle AK Parti kendini geçmişteki İslamcı FP'den ayırmıştır.

3. AK Parti, son olarak öne sürdüğü ekonomik programlarla kendisini rakibi CHP'den de farklı kılmayı başarmıştır. AK Parti ekonomik sorunları, gelir dağılımındaki eşitlik ve adalet ilkelerine bağlı daha insani yöntemlerle ve ülke ekonomisini canlandırmak için küçük ve orta ölçekli işletmecileri de gözeterek aşma iddiasındadır (Bıdık, 2007: 175). Yapılan uygulamalar ise bu eksende başlatılmış ve genişletilmiştir.

AK Parti kurulduğu yıldan itibaren demokratikleşme yolunda çök önemli kazanımlar elde etmiş, Cumhuriyet tarihinde hiç görülmemiş bir demokratikleşme

yönelimi sergilemiştir. Demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla işler hale getirmiş, farklı toplumsal kesimlere de öncülük ederek ideal anlamıyla işlemesi için uygulama yoluna gitmiştir. Vesayeti kırmış, millet iradesinin tüm alanlarda yansımaları görülmeye başlamıştır (Kaya, 2013: 503).

AK Parti 2002 yılından itibaren hukuk'un üstünlüğü, demokrasi, insan haklarının gelişimi, siyasal özgürlük alanının genişletilmesi yolunda dev adımlar atmayı kendine hedef edinmiş ve bunu başarmıştır. Bu çerçevede milletvekili seçilme yaşı önce 30'dan 25'e düşürülmüş, son olarak ise 18'e indirilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kabul görmüştür. Millet iradesinin sadece seçimden seçime başvurulacak bir mercii olmadığını göstermek amacıyla 'referandum' müessesesine işlevsellik kazandırmış ve milletin iradesine her zaman başvurulacağı, milletin fikrine her daim ihtiyaç olduğunu bu yolla kanıtlamıştır (4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Vizyonu, 11-12).

Türkiye tarihinde ilk defa AK Parti Avrupa Birliği üyeliği için kesin ve net bir tutum sergilemiştir. AK Parti dönemine kadar AB üyeliğini bu seviyede ciddiye alan bir iktidar ya da parti görülmemiştir. AK Parti iktidara geldiğinde AB üyeliği için kolları sıvamış, AB üyeliğini en büyük gayesi haline getirmiştir. Türkiye için bir dönüm noktası niteliğinde peş peşe atılan adımlar dış ülkelerde olumlu karşılık bulmuştur (Özdemir ve Çiftlikçi, 2015: 126). Gelinen nokta her ne olursa olsun AK Parti bu yolda büyük bir kararlılık göstermiştir.

AK Parti kurulduğu günden itibaren AB'ye tam üyelik için reformlar yapmıştır. Tam üyelik için gerekli tüm zorlukları göze almış AB'yi kendi başına bir amaç değil, milletin evrensel değerlerini elde etmesi için bir araç olarak görmüştür. AB ile elli yıllık inişli-çıkışlı ilişkiler ilk kez AK Parti döneminde sistematik bir vizyon haline gelmiştir. Günü kurtarmak için değil, Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda somut adımlar atılmıştır. AB çerçevesinde yapılan reformlar, düzenlemeler, kanunlar Türk demokrasisine yeni bir kan kazandırmış ve Türkiye'yi AB standartlarına yaklaştırmıştır (4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Vizyonu, 38).

AK Parti 2013 yılının Kasım ayında AP'deki üyesi olduğu Avrupa Halk Partisi Grubu'ndan (EPP) ayrılmıştır. Aynı yıl Kasım ayında Avrupa Muhafazakâr ve Reformcular İttifak Grubu'na (AECR) üye olmuştur. Bu üyeliğinin ana sebebi olarak AB'deki aşırı merkezîleşmeye karşı bir tutum sergilemesi olarak gözlemlenmektedir (Tasam, 2014). Bu grubun asıl amacının *'Avrupa Birliği'nde radikal reform ve Avrupa'da muhafazakâr değerleri yaymak'* olduğu her fırsatta vurgulanmaktadır (T24, 2014).

Avrupa Muhafazakârlar ve Reformlar Grubunun temsilcileri, 2003 yılında oluşum sürecine girmiştir. Çek Medeni Demokrat Partisi, Polonya Hukuk ve Adalet Partisi ve Muhafazakâr Parti'nin gün geçtikçe Avrupa'nın merkezîleştirilmesine ortak bir bildiri ile karşı çıkmaları sonucunda ittifakın temelleri atılmıştır. Bu reform hareketinin kurucu partileri Çek Medeni Demokrat Partisi ve Muhafazakâr Parti'dir. 2006 yılında iki partinin ortak bildirisiyle başlayan hareket, 2009 yılında çerçevesini büyütmeyi başarmıştır. Bu iki kurucu partinin yanı sıra bu harekete Polonya Hukuk ve Adalet Partisi, TB/LNNK (Letonya), Düzen, Hukuk ve Adalet Partisi (Bulgaristan) ve Lijsdecker (Belçika) da dâhil olmuştur. İttifak çerçevesinde birleşen partiler Prag Deklarasyonu ve Prensipleri' ne imza atmıştır (Yatağan, Kiriş ve Akman, 2017: 18).

Avrupa Muhafazakâr ve Reformcular İttifak Grubu'nun (AECR) kuruluş amacının altında yatan sebep, merkez sağ partilerin Avrupa'nın demokrasisine daha fazla katkı sağlayacağı inancıdır (ecrgroup.eu). AECR ittifakı kendi kuruluş prensiplerini şu şekilde sıralamaktadır: En nihai hedefi ulusal egemenlikten ödün verilmeden açıklığa dayalı, demokratik, rekabetçi, hesap verebilir, büyüme ve gelişme odaklı bir ekonomik düzen isteğidir. Bunun sonucunda minimalize edilmiş devlet, düşük düzeyde alınan vergiler ve hür teşebbüs politikası taahhüt etmektedir. Toplumun varoluş serüveninde büyük bir değere sahip olan aile kavramı daima prensip olarak görülmektedir. Ulus devletin iktidarına yönelik tutum sergilemektedir. Kamu hizmetlerinin kırsal ve kentsel ihtiyaçlara göre düzenlenmesini öngörürler. NATO ile olan ilişkileri yeniden canlandırmak, AB kurumları ve fonlarında

bürokrasiyi en aza indirmeyi ve şeffaflık politikasıyla ilerlemeyi taahhüt etmektedir (Kiriş, 2013: 130).

İngiltere'nin öncüsü olduğu bu ittifak grubunda AK Parti başkan yardımcılığına getirilmiş ve Mevlüt Çavuşoğlu Başkan Yardımcısı olmuştur. Prag Deklarasyonu adı verilen 10 maddelik ortak Bildirge'nin içeriği sırasıyla şu şekildedir (T24, 2014):

1- Bireysel özgürlüklerle, kişisel ve genel refah artışı için serbest-adil ticaret ve rekabet, minimum devlet müdahalesi, düşük vergi ve küçük devlet anlayışı.
2- Bireysel özgürlük, daha fazla kişisel sorumluluk ve demokratik hesap verebilirlik.
3- Enerji güvenliği vurgusuyla temiz ve sürdürülebilir enerji.
4- Toplumun temel taşı olarak aileye verilen önem.
5- Avrupa'daki her ülkenin egemenliğine saygı, AB'nin federalist anlayışına karşı çıkma.
6- Yeniden önem kazanan NATO ile Transatlantik güvenlik işbirliğinin değerine vurgu. Avrupa'nın genç demokrasilerine destek.
7- Etkin şekilde kontrol edilen göçmenlik.
8- Hem kırsal kesimler hem de şehirlerde etkin ve modern kamu hizmeti anlayışı.
9- Aşırı bürokrasiye karşı olma. AB içinde daha fazla şeffaflık ve denetim talebi.
10- Küçük ya da büyük, yeni ya da eski tüm AB üyeleriyle eşit ve saygılı ilişki.

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi uygulama alanına giren bu maddeler AK Parti ve çevresince prensip haline getirilmiş, tüm uygulamalar bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi yolunda devletin etki alanı sınırlandırılmıştır. Ancak bu sınırlamayla ortaya çıkan boşluk döneminde muhafazakâr ve dindar çevreden gelen kişiler ve kurumlar tarafından oluşturulan vakıflar ve sivil toplum kuruluşlarıyla yeni bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu uygulamanın sonucunda ise bürokrasinin hâkimiyet alanı daraltılmış, aynı zamanda ekonomik-toplumsal olarak partiye destek olan çevrelerle uyumlu ve işlevsel hareket edilmiştir (Sıdal, 2010: 125).

AK Parti muhafazakâr demokrasi bağlamında diğer ülkelerden farklı olarak özelleştirme, devletin küçülmesi ve yerelleşme gibi konulara başka bir perspektiften bakmıştır. Ekonomik alan dışında diğer demokratik partilerden farklı olarak alkol satışına, zina, kumar gibi konulara fazlaca önem vermiş bu alanda yoğun uygulamalara girmiştir. AK Parti bu açıdan Türkiye'nin toplumsal yapısını, seçmen kitlesinin tercihlerini dikkate alan değişimci bir yol izlemiştir (Sıdal, 2010: 142).

AK Parti'nin değişim uygulamalarından en çok önem arz edeni ise kuşkusuz demokratik açılım adı altında oluşan, 1982 Anayasası'nın sınırlandırdığı bazı hak ve özürlüklerin sınırlarının kalkmasıyla ilgili meclise getirilen 'referandum' paketi olmuştur. Bu pakette başta kadına yönelik şiddete karşı TCK'daki cezalar ağırlaştırılmış, kişinin borçları yüzünden hapse girmesinin yolu kapatılmış ve yurt dışı yasağı kaldırılmıştır. Ayrıca işkenceye karşı 'sıfır tolerans' ilkesi hayata geçirilmiştir (Kumbaracı, 2008: 182).

Oluşturulan demokratikleşme hamlesi AK Parti hükümetince milli birlik ve kardeşlik projesi adını almıştır. Bu perspektiflerle önemli reformlar hayata geçirilmiştir. Doğu ve Güneydoğunun yıllarca kanayan yarası haline gelen Kürt vatandaşlarımız için hamleler yapılmıştır. Öncelikle terör sorunu ile terör bölgesinde yaşayan halk arasında ayrım yapılmış red, inkâr ve asimilasyonlara son verilmiştir. Bu vesileyle toplum ve devletin kendi gerçekleriyle yüzleşmesi sorunları aşmaya yardımcı olmuştur (4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Vizyonu, 26).

Başta Kürtler olmak üzere Türkçe dışındaki diller ve kültürlerin öğrenilmesinin yolu açılmıştır. Devlet televizyonu olan TRT Kürtçe yayına

başlamıştır. Siyasi partiler ve adaylar seçim döneminde, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmamak şartıyla, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları yerel dil ve lehçelerde de sözlü propaganda yapabilecek. Böylece seçimlerde siyasi partiler ve adayların Kürtçe propaganda yapmasına izin verilmiştir (Sıdal, 2010: 150). Fakat burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, bu özgürlükler verilirken terör ve güvenlikten taviz verilmemesine büyük önem gösterilmiştir. Bu uygulamalar daha ileriye götürülmüş üniversiteler de farklı dillerde bölüm ve enstitüler açılmıştır. Devlet 'anadili' ben öğretirim demiştir. Ayrıca çocuklara istedikleri isimleri verme, yerleşim yerlerine yerel, eski isimlerinin verilmesi imkânı sağlanmıştır (4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Vizyonu, 27). Muhafazakâr demokrasi anlayışıyla çıkılan bu yolda mağduriyetler en az seviye indirgenmiştir.

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi kimliği altında çıkardığı demokratikleşme paketi yıllardır süregelen birçok sorunu çözüme ulaştırmıştır. Demokratik Açılım sürecini Cumhurbaşkanı Erdoğan şu sözlerle dile getirmiştir.

> *"Türkiye, güçlü ekonomisi ve itibarlı dış politikasını, son 7 yıldır demokratikleşme alanında attığı adımlar üzerine bina etmiştir. Bugün artık, "güçlü bir ekonomimiz olsun, ama özgürlükleri kısıtlayalım", "dış politikada aktif olalım, ama çağdaş demokratik düzenlemeleri erteleyelim", ya da, "ülkemiz güvenlik içinde olsun ama demokrasiden taviz verelim" gibi bir anlayışın başarı şansı kalmamıştır." (Erdoğan, 2010: 20).*

Başbakan Erdoğan'ın 30 Eylül 2013 yılında yeni Demokrasi Paketini açıkladı. Demokrasi Paketinin içerdiği önemli başlıklar sırasıyla şunlardır;

1.) Yaşam tarzına saygıya TCK güvencesi; Belirli suçlar, kişinin, dili, dini, ırkı, mezhebi, milliyeti, rengi, cinsiyeti, engelliliği, siyasi düşüncesi ve ya felsefi inancı nedeniyle işlenirse, cezası daha da ağırlaşacak. Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurumu kurulacak. Yaşam tarzına saygı TCK ile güvence altına alınacak. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin süreleri uzatılacak. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerde hükümet komiseri uygulamasına son verilecek.

2.) Kişisel verilerin gizliliği; Kişisel verilerin korunmasına yasal güvence getirilecek. Kişilerin özel bilgileri ilgisiz kişiler tarafından kullanılmayacak, ilgisiz kişilerce paylaşılmayacak.

3.) Kürt açılımı ve Anadilde eğitim; Özel okullarda farklı dil ve lehçelerde eğitimin önünü açılacak. Köy isimlerinin değiştirilmesinin önündeki yasal engel kaldırılacak. Bu konuya Erdoğan şu kelimelerle açıklık getirmiştir;

> *'Ana dilin öğrenim, öğretimini ve anadilde yayın konusunda açılımlar yaptık. Bakın bu son bir-iki ay içerisinde, anadilini öğrenme konusunda açtığımız kurslar hiç konuşuluyor mu? Konuşulmuyor. TRT şeş hiç konuşuluyor mu? Konuşulmuyor. Üniversite de şimdi Kürtçenin öğrenilmesi yönelik atılan adımlar hiç konuşuluyor mu? Konuşulmuyor. Bakın kültürel bazda bu hükümetin attığı adımların hiçbirisi dikkat edin, ekonomiyi koyun bir kenara bunlar konuşulmuyor. Vermediler aldık diye bir mantık sürekli işlenmeye çalışılıyor. Eğer bu tür yaklaşımlarla gelirseniz, kusura bakmayın yaya kalırsınız. Biz iktidarın bize yüklediği sorumluluk bilinciyle bu adımları attık'* (Erdoğan, 2010: 31).

4.) Alevi açılımı; Alevi vatandaşların rahatça inancını yaşayabilmesi ve siyasete dâhil olabilmesinin önü açılmıştır. Çok sayıda ibadethane ve cem evi yapılmış ayrıca siyasette önemli yer edinme hakkı doğmuştur. Nevşehir Üniversitesinin ismi Hacı Bektaş'ı Veli Üniversitesi olarak değiştirilmiştir.

5.) Başörtüsü yasağı; Kılık kıyafet yönetmeliği değiştirilerek, kamu kurum ve kuruluşları, TSK, Yargı ve Emniyet hariç, başörtüsü yasağı kaldırılacak. Daha sonra yapılan değişikliklerle bu sayılan kurumlarda da serbestlik getirilmiştir.

6.) AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi anlamında kültürel ve siyasi alanda yapmış olduğu uygulamalar tamamen muhafazakâr politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamaların başında başörtüsü sorunu ve imam hatip okullarındaki katsayı problemi gelmektedir. Bu uygulamayla katsayı sorunu ortadan kalkmış önce eğitim alanında olmak üzere sırasıyla TSK ve Emniyette daha sonra ise tüm çalışma alanlarında, başörtüsü yasağı ortadan kaldırılmıştır (Özbudun ve Hale,2010:127).

7.) Azınlıklar konusu; Roman Dil ve Kültür Enstitüsü kurulmuştur. Mardin ilinin Midyat ilçesine bağlı Güngören köyü sınırları içerisinde bulunan ve dünyanın ayakta duran en eski Süryani Ortodoks manastırı olan Mor Gabriel

Manastırı, diğer adıyla Deyrulumur Manastırı arazisi Manastır vakfına iade edilmiştir (Sabah, 2013).

Fakat şu nokta asla unutulmamalıdır ki; yapılan bütün demokratik uygulamalarda tek devlet, tek millet, tek bayrak prensibi hep mevcut kalmıştır ve kalmaya da devam edecektir (Erdoğan, 2010).

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi hamleleri 12 Eylül'ün bıraktığı izleri kapatma yolunda önemli katkılar sunmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinin ürünü olan, örgütlenmenin önünü tıkayan sendikal mevzuatı ele almış, çalışanların örgütlenme ve toplu pazarlık hakkını gözetmiş, Toplu İş İlişkileri Kanununu hayata geçirmiştir. Demokratikleşme ve dönüşüm adı altında yapılan uygulamalarla OHAL'e son verilmiş, DGM'ler ve son olarak da özel yetkili mahkemeler kaldırılmış, faili meçhul cinayetler ülke gündeminden çekilmiştir. MGK Genel Sekreterliği sivilleştirilmiş, YAŞ kararlarına yargı yolu açılmış ve şeffaf bir yönetim için Bilgi Edinme Hakkı çıkarılmıştır. Tüm bu düzenlemeler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun olacak şekilde geliştirilmiştir (T24, 2010).

AK Partinin uygulamaları bütünüyle liberal bir tutum içinde olmuştur. Yaptığı bir takım Anayasa değişiklikleri ve AB uyum paketleriyle liberalizm tutkusu en şiddetli şekilde görülmektedir. Bu uygulamaların başında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer milletlerarası sözleşmelerin Türk mahkemeleri tarafından etkili şekilde kullanılması ve 2004 yılında idamın tamamen kaldırılması gelmektedir. Ayrıca 2004 yılında kabul gören kanuna göre dernek kurma ve idare etme işlerine kolaylık getirilmiştir. Bu yapılanlar beraberinde liberalizmin sonucu olarak, azınlıkların hakları genişletilmiş ve özellikle azınlıklara dini alanda serbestlik getirilmiştir (4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Vizyonu, 30).

AK Parti uygulamaları içerisinde yeni-sağ politikalarının farklı ve önemli bir yeri bulunmaktadır. 1980'lerde ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ile varlık gösteren bütün dünya'da kendine yer edinen yeni-sağ düşüncesi Türkiye'de Özal'lı yıllara denk gelmiş ve uygulamaya konulmuştur. Anavatan Partisi döneminde liberal-muhafazakâr yapısı denenmiş ve tamamen serbestlik ilkesi içerisinde

uygulamaya konmuştur. AK Parti, Özal'ın başlatmış olduğu bu yeni-sağ liberalizmi devam ettirmeye ve tamamlamaya çalışmaktadır. Bunu uygulamaya döktüğünde ise iktisadi alanda serbest piyasa ekonomisine ve teşebbüs hürriyetine dökmüş, kültürel uygulamalarda ise fikir, inanç ve vicdan özgürlüğü gibi, özgürlüklere, hak ve hürriyetlere önem vermiştir. Ayrıca adem-i merkeziyetçiliği esas almış ve devleti küçültme yoluna gitmeyi kendine hedef edinmiş bu yoldaki uygulamaları birleştirmiştir (Köker, 1999: 79-80).

Sarıbay (2003) AK Parti'nin uyguladığı ekonomik programın demokratik olarak muhafazakâr-liberal sentezin bir göstergesi olduğunu dile getirmiştir. Bu programın üç ayrı kanadı bulunmuştur.

1.) Etkin ve etkili bir devlet prensibi: Vatandaşlarına karşı demokratik, şeffaf ve güvenilir ve aynı zamanda da ekonomi konusunda da şefkatli ve gözeten bir devlet.

2.) Düzenli bir serbest piyasa: Yolsuzluklardan arındırılmış, ekonomik büyüme ve toplumsal adalet temeline dayalı bir serbest piyasa.

3.) Sosyal adalet: Zenginlik ve refah hizmetlerinin, toplumun tüm sınıfları düşünülerek eşit ve adil dağıtımına dayanan bir sosyal adalet anlayışı (Bıdık, 2007:185).

AK Parti liberalizmi savunurken, liberalizm uygulamalarından olan piyasa ekonomisi ve serbest piyasayı kabul etmesi onun kapitalizme boyun eğdiği anlamında değerlendirilmemelidir. Devlet ekonomide esas aktör değil, düzenleyici ve denetleyicidir. Özel teşebbüslerden elde edilen gelir yine vatandaşlar için kullanılmaktadır (Özbudun ve Hale, 2010: 106-107).

Sonuç olarak söylenebilir ki; AK Parti şüphesiz muhafazakâr demokrat bir partidir. AK Parti'nin muhafazakârlık eylemi eski olanı muhafaza etmek değil, eskimeyenin muhafazasıdır. Bu anlamda kültürü, insanı, toplumu, geleceği ve uygarlığı temel bir alan olarak görür ve tüm yaptığı icraat ve uygulamaları insanı esas alarak yapar (4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Vizyonu). Yapılan tüm dini

kaynaklı uygulamalar muhafazakâr isteklere karşı duyarlılığı, diğer açıdan ise iç ve milletlerarası farklı kesimlerden gelecek olan eleştirilere karşı esnekliği ve pragmatizmi yansıtır (Özbudun ve Hale, 2010: 122).

4.3. AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ POLİTİKALARININ SİYASAL, TOPLUMSAL VE EKONOMİK SONUÇLARI

AK Parti, kendisini tanımladığı "muhafazakâr demokrat" kimlikle kurulduğu tarihten kısa bir süre sonra girdiği ilk genel seçimlerden birinci parti olarak çıkmış, hükümeti kurabilecek sayıyı elde etmiş ve günümüze kadar da on yedi yıllık kesintisiz iktidarda kalmayı başarmış bir siyasal partidir. Toplumun her kesiminden, her görüşünden ve yaşam tarzından insanı kucaklayabilmiş, siyasal düşüncesini, politikalarını, projelerini uygun yöntemlerle geniş kitlelere ulaştırabilmiş ve onları ikna edebilmiş bir partidir. Bu durum başlı başına AK Parti'nin mevcut siyasal kimliğinin Türkiye'de günümüze kadar önemli ölçüde kabul gördüğünü göstermektedir.

AK Parti muhafazakârlık ve liberalizmi birbirine bağlamış, bu bakımdan da Özallı geleneğe benzetilmiştir. Pratiğe döküldüğünde faydası olan her şeye açık bir tutumu benimsemiş olması Özallı gelenekle uyuşmaktadır. AK Parti liberal ekonomik politikaları benimsemiş ve devletçilik karşıtı bir yaklaşımla, 'minimal devlet' politikasıyla hareket etmiştir. İlk iktidara gelindiğinde devlet harcamalarının azalacağı, vergilerin düşürüleceği, bürokrasiden bağımsız ekonomin var olacağı ve geniş çapta yapılacak olan özelleştirmeler yoluyla ekonominin daha güçlü hale getirileceği yönünde vaatlerde bulunulmuştur. Seçim sonrasında hızla, verilen bu vaatler yerine getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin devlet kuruluşlarından olan Türk Telekom, Tüpraş, Erdemir gibi iletişim, enerji ve sanayi alanlarında büyük özelleştirmeler yapılmış, bu özelleştirmelerin ekonomiye çok büyük bir katkı sunması sağlanmıştır.

AK Parti tarafından hazırlanan demokrasi paketi, hayata geçirilen çözüm süreci ve ekonomideki olumlu gelişmeler artık Türkiye'yi Dünya bazında yatırım yapılabilir ülke seviyesine taşımıştır. Nükleer santral, 3. Köprü, 3. havaalanı, Tüp geçit, Osmangazi köprüsü ve Kanal İstanbul projeleri Türkiye'nin dünya'daki konumu için çok olumlu etki yapmaktadır. Türkiye tarihi boyunca ilk defa kısa vadeli borç alabilen, uzun vadeli yatırımlar yapılan cazibe ve güven merkezi konumuna gelmiştir. Küresel alandaki krizde en az etkilenen ülkeler arasında yer almış, piyasaları toparlamaya çalışmıştır. AK Parti'nin bu pozisyonunu koruması ve geliştirmesi büyük önem taşımaktadır (Yeni Akit, Haziran 2013).

AK Parti'nin demokrasi paketi olumlu sonuçlar vermiştir. Özellikle Kürt sorununu çözme isteği terör açısından da olumlu olarak nitelendirilebilir. AK Parti'nin Ağustos 2009 tarihinde, PKK terörü ile Kürt sorununu birbirinden ayrı tutarak konuya çok kapsamlı bir çerçeveden yaklaşması, sadece askeri yöntemlerle değil aynı zamanda demokratik çözüm paketi ortaya koymak suretiyle konuya çok boyutlu (siyasal, güvenlik, toplumsal, kültürel, ekonomik, eğitim, sosyolojik odaklı) yaklaşması demokratik olarak anlamlıdır. Diğer bir deyişle AK Parti'nin Kürtleri basit anlamıyla sadece terör sorunu olarak görmemesi, ayrıştırma, nefret/düşmanlık gibi söylemlere karşı çıkması olumlu sonuçlar kazandırmıştır (Heper, 2014: 130).

Ayrıca demokrasi paketi AK Parti açısından sadece Kürt ve terör sorunu olarak değerlendirilmemiş, genel bir demokratikleşme hamlesi olmuştur. Bu bağlamda köylere yerel isimleri verilmiş, isteyen herkese çocuklarına istediği ismi verebilme özgürlüğü getirilmiştir. Ayrıca DGM'ler kaldırılmış, anadilde eğitime kadar pek çok düzenleme getirilmiş, bu düzenlemeler sadece Kürtleri değil, Roman vatandaşlar başta olmak üzere bütün azınlıkları kapsamıştır (4. Olağan kongre, 2023 Vizyonu).

AK Parti'nin kuruluşundan beri Müslüman kimliğinden kaçması dini sorunları ele alırken, İslam'ı esas almaması, İslami parti görüntüsünden uzaklaşmak istemesi noktasında siyasi rejim sorununun çözüme kavuşturulması için büyük bir adım olmuştur. Bu konu 'din ve ibadet özgürlüğü' açısından da uygulamada işlevsel bir görüntü sunmuştur (Sıdal, 2010:139). İslam'dan soyutlanmış şekilde olan din

söylemi, muhafazakâr demokrasi yaklaşımı sadece Türkleri değil, Kürtleri ve diğer Sünni Müslüman grupları da kucaklamış, ortaya 'din kardeşliği' ekseninde oluşan bir birlik mesajı verilmeye çalışılmıştır (Yavuz, 2009: 109).

AK Parti'nin herkesi kucaklayan, bir arada tutan, çoğu kesimi temsil eden bir kitle partisi oluşunun avantajlarının olduğu kadar dezavantajlarının da olduğu, uygulamaya koyduğu bazı projelerde beklenen hedeflere ulaşılamadığı, siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamda yeterli sonuçlar elde edilemediği de ileri sürülmektedir (Sıdal, 2010: 102).

İktidarı hedefleyen bir kitle partisi olmak isteyen AK Parti bu amaçla milli görüş geleneğinden tamamen ayrışarak siyasal İslam ile bağlarını koparmıştır. AK Parti kendine biçimlendirdiği 'muhafazakâr demokrasi' kimliği gereğince dini, İslami konular esaslı veya öncelikli bir siyasal düşünceye sahip olmadıklarını her fırsatta dile getirmiştir. Erdoğan, çok defalar milli görüş gömleğini çıkarttıklarını ifade etmiş ve '28 Şubattan çıkarılması gereken bazı dersler varsa eğer o dersler çoktan alındı,' demiştir (Somer, 2009, 26). Erdoğan'ın bu ifadesi hiç şüphesiz özellikle milli görüşün ve Erbakan'ın dini ve İslami yöndeki eğilimlerine bir gönderme niteliğinde olup, bunun tekrarının yaşanmayacağı mesajını içermektedir.

Ancak Sıdal' göre (2010: 101) siyasal İslam ile koparılmak istenilen bağlar başta hem kendini tanımladığı kimlik açısından hem de politik olarak durduğu yer ve temsilcisi olduğu çevre bakımından büyük risk taşımaktadır. Sarıbay (2003: 1), eğer AK Parti kitle partisi olma hedefinin önündeki tek engeli milli görüş çizgisinde devam etmek olarak görüyorsa; bu durum zamanla AK Parti'yi ''ideolojisiz', 'kimliksiz' hazırda var olan diğerlerinden farklı olmayan 'düzen partilerine' benzemeye çalışan bir sıradan parti konumuna getirebilir demek suretiyle uyarıda bulunmuştur.

AK Parti'nin demokratikleşme yolunda yaptığı uygulamalar çoğunlukla başarılı sayılabilecek sonuçlar doğururken, bazı konularda yetersiz kalmış ve umulmadık hadiselerle sonuçlanmıştır. AK Parti'nin demokrasi paketinde yer alan 'Alevi Açılımı' çözüm süreci içerisinde başarılı olamamış, bekleneni verememiştir.

Bunun en belirgin örneği gezi olaylarında görülmüş; Alevi vatandaşlarımız bu eylemlerde oldukça geniş kapsamlı olarak yer almışlardır. Bu durum AK Parti'nin yapmış olduğu açılımda bir yerde tıkanıklık olduğunu göstermektedir. Zira Aleviliği 'provokasyona açık konuma getiren' koşullar arasında AK Parti'nin Alevi açılımını ağırdan almasının payının olduğu ifade edilmektedir. Alevi-Bektaş'i vatandaşlarımızın sorunlarının çözümünde somut adımların atılmamış olması, atılan adımların ise yetersiz kalması devleti zora düşürecek sonuçlara sebep olmuştur. Bu durum şöyle izah edilmektedir;

> *(...) 677 Sayılı Tekke Ve Zaviyelerin Kapatılmasına yönelik kanunun varlığı, yıllardır bu kanunun kaldırılamamış olması, Alevîlerin bir kısmını neredeyse 'ayrı bir din' arayışına iten en önemli nedenler arasındadır. Türkiye'de Alevî-Bektâşî kesimin örgütlü yapıları kentleşme sürecinde kendileri için statü arayışındadırlar. Bir yandan resmi ideolojinin temelleri olan inkılâp kanunlarının getirdiği engelle karşılaşıp, Devrim kanunu duvarına toslamaları, diğer yandan resmi ideolojiye, cumhuriyet devrimlerine gösterdikleri sadakat birbiriyle çelişir bir durum arz etmektedir (Yeni Şafak Gazetesi, 22 Haziran 2013).*

Alevi vatandaşlar için yapılan açılım yetersiz kalmış muhatap olunan kitleler tarafından da hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. AK Parti'nin bu konuda açık, net ve çözüm odaklı bir proje ortaya koyamadığı ifade edilmektedir (Hale ve Özbudun, 2010:137).

Dinsel tercihler ve toplumun yaşayış tarzı biçimine devletin baskı ve denetimi kaldırması gerektiğini dile getiren AK Parti'nin bu söylemin tersi yönde politikalar izlediği ileri sürülmektedir. Zira AK Parti'nin Diyanet İşleri Başkanlığının yapısında hiçbir değişikliğe gitmemesi, bazı görüşlere göre kurumu tamamen ortadan kaldırması gerekirken, bunu yapmayıp aksine bütçesini ve personel yapısını genişletmesi 'samimiyet' sorgulamasına yol açmaktadır. Diyanetin Türk vatandaşlardan ödenen vergilerle İslam dininin sadece Sünni mezhebine hizmet yapıyor olması bu açıdan kimi taraflarca eleştirilen bir konu olarak dile getirilmektedir (Sıdal, 2010: 139).

AK Parti'nin Avrupa Birliği konusundaki isteği, çabası ve almış olduğu yol Türkiye'de ve Batı ülkelerinde takdirle karşılandığı bilinen bir durumdur. Fakat uğraşları sonucunda AB üyeliği için beklenenleri alamaması yapacağı reformlar konusunda hevesinin kaçmasına yol açmıştır (4. Olağan Büyük Kongre: 2023 Vizyonu).

AK Parti 'çevre eksenli' bir parti profili çizmiştir. Kendini çevreden gelen bir parti olarak özdeşleştirmesinin olumlu yönünün olduğu kadar dikkat edilmesi gereken olumsuz yönlerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Zira Dağı (2004: 1):

> "*çevrenin büyük oranda desteğini alan AK Parti tüm adımlarını bu yönde ve ivedilikle atmalıdır. Biran önce AK Parti'nin çevrenin tepkiselliğini soğurması, talepleri değerlendirmesi ve ekonomik refahtan daha fazla pay almasına olanak sağlaması gereken uygulamalara hız kazandırması gerekmektedir. Aksi takdirde bürokratik merkez tarafından sınırlanmak ve denetim altına alınmak istenilen parti'nin mücadelesinde halkın desteğinden eksik kalması, yalnızlaşması ihtimali güçlü görülmektedir."* Demek suretiyle konunu önemine işaret etmiştir.

'Gezi Direnişi' AK Parti ile Bati dünyası arasındaki ilişkiler açısından bir kırılma noktası olmuştur. Şüphesiz bu kırılma sembolik anlamda bir kırılmayı temsil etmektedir. Zira Batılı ülkeler Erdoğan hükümetinin 'Arap Baharı' sürecinde Ortadoğu/Arap dünyası ile birlikte radikal Sünni güçlere açıkça destek verdiğini öne sürmüş ve bu durum ABD ve Batı Avrupa Devletleri'nin AK Parti'nin 'ılımlı İslam' modeli konusundaki yaklaşımlarını sorgulama yoluna gitmelerine sebep olmuştur. Dört-beş yıl öncesine kadar hükümetin iç ve dış politikalarını, ekonomide attığı adımları ve gelişmeleri öven Batılı medya ve devletler daha sonra tavır değiştirerek hükümeti otoriter olmakla, evrensel demokrasi standartlarından sapmakla, kuvvetler ayrılığı ilkesine uymamakla eleştirmeye başlamışlardır (Şardan, 2013) .

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Muhafazakârlık düşüncesi, özellikle son üç asra damgasını vurmuş önemli bir siyasal fikir akımıdır. Aydınlanma düşüncesi, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi, dünyadaki yaşam şekillerini ve yaşamsal algıyı hiç olmadığı kadar hızlı değiştirmeye başlamıştır. Bu değişime bir tepki niteliğinde olmak üzere de muhafazakârlık anlayışı ortaya çıkmıştır. Öncelikle var olan durumu koruma ve yeniliklere kapalı olma temasına sahip olan muhafazakârlık anlayışı, zaman içerisinde felsefi kalıplarını oluşturmuş ve bir yaşam şekli haline gelmiştir.

Tarihsel seyri içerisinde incelendiğinde muhafazakârlık düşüncesinin temelinde din olgusunun yattığı görülmektedir. Dini değerlerin değişim göstermeyeceğinden hareketle, muhafazakâr düşünce sistemi savunucularının yeniliklere olan bakış açısı çoğu zaman olumsuz olmaktadır. Bu sebeple bireyselliğe karşı aile ve cemaat olgusunu, liberal düşünce ve serbest hareketten ziyade katı kuralların toplumu yönlendirmesi düşüncesi muhafazakâr düşüncenin temelinde yer almaktadır.

Benimsenen muhafazakârlık tarzı özellikle son asırda başta teknolojik gelişmeler ve toplumsal yaşam şekillerinin değişmesi nedeniyle büyük eleştirilere konu olmuştur. Özellikle son yarım yüzyılda ortaya çıkan küreselleşme olgusu ile de değişim, zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle ortaya çıkan modern muhafazakârlık sistemi her ne kadar eski değerlerini korumaya çalışsa da; serbest piyasa ekonomisine, bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesine ve yaşam anlayışında özgürlüklere yer verilmesine sıcak bakmaya başlamıştır. Yine 1970'li yıllarda ortaya çıkan Dünya Petrol Krizi Keynesyen uygulamaların sonunu getirirken muhafazakâr düşünce de bu değişiklikten payını almış ve liberal politikaları benimsemeye başlamıştır. Sonrasında ise Yeni Sağ düşüncesi içerisinde şekillenmiş ve günümüz şartlarına uygun bir hale gelme süreci içerisine girmiştir.

Bu değişim sürecinde muhafazakâr demokrasi kavramı doğmuştur. Her iki kavram, savunucularının birbirlerine olan uzaklığı nedeniyle dikkat çekicidir. Esasen muhafazakârlık sağ tandanslı, demokrasi ise o derece sol tandanslı bir kavram olarak

kabul edilmektedir. Muhafazakâr demokrasi kavramı ise melez bir kavram olmakla birlikte yenilenme çabası içerisinde olan "Yeni Sağ" kesim için kullanışlı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr demokrasi ideolojisi ile hem muhafazakârlığın gerektirdiği hassasiyet ve korumacılık duygusu korunmaya çalışılmış hem de güncel siyasal, teknolojik, kültürel ve ekonomik gelişmelere uyum sağlanmaya çalışılmıştır.

Konu Türkiye açısından incelendiğinde; Türkiye'de sağ ve muhafazakâr partilerin geçmiş dönemde demokrasi kavramını ön planda tutmadıkları görülmektedir. Her ne kadar demokrasi karşıtlığı gibi bir durum olmasa da; gerek seçim beyannamelerinde gerekse de uygulama önceliklerinde demokrasi ilk planda kendisine yer bulamamıştır. Ancak geçen zaman içerisinde demokrasi tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de önemli ve öncelikli bir kavram haline gelmiştir. Bu sebeple kendisini yenilemek durumunda olan muhafazakâr partiler de demokrasi kavramını içselleştirmeye başlamışlardır. Bu sürecin Adnan Menderes ile başladığı, Süleyman Demirel ile devam ettiği ve 1980'li yıllarda Turgut Özal ile üst seviyeye çıktığı görülmektedir. Dolayısı ile muhafazakâr demokrasi kavramı 1950'li yıllardan 2000'li yıllara kadar yavaşta olsa ağırlığını artırmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde ise öncelikle siyasal zeminde önemli bir tasfiye hareketi ortaya çıkmış ve var olan partiler ya kapanmış yâda çok düşük oy yüzdelerine gerilemişlerdir. Bu boşluğu ise kurulduktan hemen sonra iktidara gelen AK Parti doldurmuştur. AK Parti muhafazakâr demokrat bir parti olarak kendini Türk siyasi hayatında konumlandırmıştır. AK Parti ortaya koyduğu muhafazakâr demokrasiye uygun uygulama ve tercihler ile halkın genelinin hoşnutluğunu kazanmıştır. Özellikle dini hassasiyetlerin yüksek olması, dinin serbestçe yaşanmasına yönelik çalışmalarla liberal ekonomiye olan iştiyakı birleşmiş ve bir yandan liberal ve demokrat diğer yandan da muhafazakâr bir görünüm çizmeye başlamıştır. Zıtlıkların aynı potada eritilmeye çalışılmasının yanında ekonomik gelişme ve kalkınma da ortaya çıkmış ve böylelikle AK Parti her geçen gün oy potansiyelini artırmıştır.

AK Parti muhafazakâr demokrasi anlayışını kendine kimlik edinirken Batı'nın esas aldığı aile, organik toplum, tedrici değişim, gelenek, din ve otorite gibi

başlıca muhafazakârlık söylemlerini alarak parti politikası içine dâhil etmiştir. Bu şekilde AK Parti, Batı'nın kullandığı şekliyle bazı temaları alıp kullanarak kendisinin bu siyasal ideolojiye ne kadar yakın olduğunu Batı'ya göstermek istemiştir. AK Parti aynı zamanda Türkiye'de farklı kesimlerden kabul görebilecek, uzlaştırıcı, birleştirici, orta yollu, ılımlı bir içeriğe sahip olduğuna inandığı bu siyasal kimliği Türkiye'nin kabul edebileceği şekilde yoğurarak seçmen kitlesini genişletmek ve Türk muhafazakârlığını yönetmek amacını taşımıştır. Nitekim bunu da başarmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2008), "Turgut Özal", Türkiye'de Liderler ve Demokrasi, Zuhal Bilgin (Çev.), Metin Heper, Sabri Sayarı (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Akandere, O. (2010), "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt: 26, s.76.

Akdoğan, Y. (2004), "Ak Parti Ve Muhafazakâr Demokrasi", Alfa Yayınları, İstanbul.

Akıncı, M. (2009), "Muhafazakârlık Ve Değişim: Değişime Direniş Mi Yoksa İhtiyatlı Değişimi Savunmak Mı?", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı 1, Aksaray, 130-157.

AK Parti 4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Vizyonu, Ankara.

Aktan, C. C. (2007), "Muhafazakârlık Ve Liberal Düşünce", Köprü Dergisi, Sayı: 97. S.50-69.

Aktan, C. C. (2008), "Muhafazakârlık Ve Liberal Düşünce" Http://Www.Koprudergisi.Com/İndex.Asp?Bolum=Eskisayilar&Goster=Yazi&Yazino=825 (Erişim Tarihi: 01.03.2019)

Aktaş, H. H. (2018), ,"Muhafazakâr Siyasi Düşünce Üzerine" Http://Www.Sbd.Aku.Edu.Tr/V2/Akkas.Pdf (Erişim Tarihi: 23.10.2018).

Albayrak, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara.

Altun, F. (2005), İslamcılığın Muhafazakâr Demokrasiyle İmtihanı, Anlayış Dergisi, Aralık Sayısı, s.31, s.42.

ANAP (1983), Anavatan Partisi Programı: Anavatan Partisi 6 Kasım 1983 Seçim Beyannamesi, Hükümet Programı (1983), Tisa Matbaası, Ankara.

Aydın, H. (2008),"Muhafazakâr Düşünce Temelinde Demokrasi Algısı Ve Türkiye'de Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Denizli.

Aygen, M. (2018), "Türkiye Ve Darbeler:15 Temmuz Örneği", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 2, Temmuz, 230-252.

Aytüre, G. (2019),"Muhafazakârlık Nedir?",Http://www.Sonhaber.Com.Tr/Makale/Muhafazakarlik-Nedir-3452-Html, (Erişim Tarihi: 23.04.2019).

Baltacı, C. (2004), "Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 9, Sayı: 2, s. 359-373.

Baltacıoğlu, İ. H. (1943), Türk'e Doğru, Yedi Adam Yayıncılık, İkinci Cilt, İstanbul, 37-38.

Berkes, N. (2016), Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.

Bıdık, B. (2007), 'Türkiye'de Muhafazakârlık Ve Liberalizm', Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

Bila, H. (2009), CHP 1919-2019, Doğan Kitap, İstanbul.

Boyle, K and Beetham, D. (2005), Demokrasinin Temelleri, Birinci Baskı, Adres Yayınevi, İstanbul.

Burke, E.(2005), "Gelenekselcilik", (Çev. Bilal Canatan), Muhafazakâr Düşünce, Sayı:3, 11-29.

Çağlayan, Z. (2006), Muhafazakâr Demokrasi Mi Demokrasiyle Süslenmiş Muhafazakârlık Mı? Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Sayı: 9-10, 77-78.

Çavdar, T. (2000), Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995), İmge Kitabevi, Ankara.

Çavuşoğlu, H. (2009), "Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, 265-278.

Çelen, S.(2012), "Amerika Birleşik Devlerinde Siyasi Parti Sistemleri", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.

Çiğdem, A. (1993), Aydınlanma Düşüncesi, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

Çolak, Ç. ve Uzun, A. (2017), Türk Siyasal Hayatında Başkanlık Sistemini Gündeme Getiren Liderler; Türkeş, Demirel, Özal Ve Erdoğan. Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, Haziran, Cilt: 10 Sayı: 50.

Dağı, İ. (1998), Kimlik, Söylem Ve Siyaset, İmge Yayınları, Ankara.

Demir, Ö. ve Acar, M. (2005), Sosyal Bilimler Sözlüğü, 6. Baskı, Adres Yayınları, İstanbul.

Demirel, T. (2004), Adalet Partisi İdeoloji ve Politika, İletişim Yayınları, İstanbul.

Demirtepe, Ü. (1991), "Politikacılarımızın Röntgeni", Milliyet Gazetesi, (19-26 Ekim 1991).

Doğanay, Ü. (2007), "AKP'nin Demokrasi Söylemi Ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:62, Sayı 1, Ankara, 63-78.

Duman, D. (1997),"İslami Gençliğin Serüveni", Birikim Dergisi, s.95, Mart

Dural, B. (2010), Türk Muhafazakârlığı Ve Nurettin Topçu, Kriter Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

Erbakan, N. (1975), Milli Görüş, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, R. T. (2010), 'Sorular Ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci', Tanıtım Ve Medya Başkanlığı, Ankara.

Erdoğan, R. T. (2004), Uluslararası Muhafazakârlık Ve Demokrasi Sempozyumu, Ankara.

Erken, B. (2016), "Türkiye'de Merkez Sağ İdeolojisini Siyasi Hareket Üzerinden Temellendirme Denemesi", Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Haziran, 192-224.

Erler, Ö. (2007),"Yeni Muhafazakârlık, AKP Ve Muhafazakâr Demokrat'', Kimliği', Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2007, S.10, S.129.

Fedayi, C. (2004),AK Parti'nin Siyasi Kimliği Üzerine; Kimlik Arkadan Gelsin, Muhafazakâr Düşünce, Yıl:1 Sayı:1, 1-18.

GENAR, 2003 Yılı Temmuz Ayı Anket Sonuçları, İstanbul.

Giddens, A. (1994), TheFature Of RadicalPolitics- Beyond LeftAnd Right, Cambridge, Uk, PolityPress.

Güler, E. Z. (2010), "Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler, 4. Baskı, H. Birsen Örs (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Heywood, A. (2007), Siyasi İdeolojiler, (Çev. Ahmet Kemal Bayram vd.), Adres Yayınları, Ankara.

https://Www.Amerikaninsesi.Com/A/Denmokrat-Ve-Cumhuriyatc--43971386/1206806.Html (Erişim Tarihi: 11.03.2019).

https://Www.Turkcebilgi.Com/Muhafazakâr_Parti_(Birle%C5%9fik_Krall%C4%B1k) (Erişim Tarihi: 11.03.2019).

https://www.yenisafak.com/yazarlar/mufityuksel/gezi-olaylari-cercevesinde-alevilik-sorunu-38268 (04.04.2019).

http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/avrupada_ve_turkiyenin_ab_iliskilerinde_2014_5fc2e327-ad58-4d08-8cbf-bdf7ba9d3d77.pdf (20.06.2019).

http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1989Mahalli-Tuik.pdf (Erişim Tarihi: 31.03.2019)

-Https://Www.Sabah.Com.Tr/Secim-Sonuclari (16.04.2019).

-Https://Www.Yenisafak.Com/Gundem/Hafizalardaki_(16.04.2019).

-Https://Dergipark.Org.Tr/Download/Article-File/38072 (16.04.2019).

-Https://Www.Yenisafak.Com/Gundem/Hafizalardaki_(16.04.2019).

Http://Www.Anayasa.Gen.Tr/5982.Htm (10.04.2019).

Https://Www.Sabah.Com.Tr/Secim-Sonuclari (14.04.2019).

Http://Devlet.Com.Tr/Makaleler/Y155 (17.04.2019).

Https://Www.Yenisafak.Com/Gundem/Hafizalardaki_(16.04.2019).

Https://Www.Ntv.Com.Tr/Turkiye/Ataturk-Havalimaninda (17.04.2019).

Https://Www.Sabah.Com.Tr/Secim-Sonuclari

Https://Www.Sabah.Com.Tr/Secim-Sonuclari

Https://Www.Tccb.Gov.Tr/(15.04.2019).

Https://Www.Tccb.Gov.Tr/(15.04.2019).

Https://Www.Yenisafak.Com/Secim/Cumhur-Kazandi-Zafer-Turkiyenin-3464561

Http://Anayasadegisikligi.Barobirlik.Org.Tr/Anayasa_Degisikligi.Aspx

Https://Www.Ntv.Com.Tr/2019-Yerel-Secim/Buyuksehirlerde-Kazanan-Partiler-31-Mart-2019-Yerel-Secimleri,Z-Dl7nrrmkqmaolasrtw7q

Https://Www.Aa.Com.Tr/Tr/Politika/Ak-Parti-17-Yasinda/1229686

Https://Www.Sabah.Com.Tr/Aktuel/2013/09/30/Demokratiklesme-Paketi-Aciklaniyor-1380530688 (04.04.2019).

Https://Sibelozbudun.Blogspot.Com/2015/08/Akpnin-Organik-Aydinlari-Ve-Haziran.Html#.Xopd3vızam9

Http://Rusencakir.Com/Milli-Gorus-Hareketi-Dun-Bugun-Yarin/2020 (31.03.2019)

-Http://Www.Hurriyetarşiv.Hüriyrt..Com.Tr/(01.01.2019).

Https://Www.Tccb.Gov.Tr/

Https://Www.Aa.Com.Tr/Uploads/Tempuserfiles/Pdf%2Fkitap_Yeni.Pdf (14.01.2019).

Kahraman, H. B. (2007), Türk Sağı ve AKP, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Karatepe, Ş. (2011), Siyasi İdeolojiler, İz Yayıncılık, İstanbul.

Kaya, M. O. (2013), "Vesayet Demokrasisi Ve Türkiye Örneği", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Afyon, s:11, 503-517.

Kazan, Ş. (2010), Refah Gerçeği, Keşif Yayınları, Ankara.

Köker, L. (2004), Liberal Muhafazakârlık Ve Türkiye', Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, İstanbul.

Köker, L. (1999), “Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine; Kemalizm Ve Sonrası, Toplum Ve Bilim” İletişim Yayınları, İstanbul.

Kumbaracı, A. C. (2009), ‘Turkish Politics And The Rise Of AKP’, London, Routledge.

Küçükömer, İ. (2002), Düzenin Yabancılaşması, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Kıran, E. (2014), “1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Muhafazakar Bireylerin Tüketim Toplumunda Var Olma Deneyimleri”,Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Köroğlu, A. (2012), “Türkiye’de 1990’lı Yıllarda Ortaya Çıkan Siyasi Liberalizm Pratikleri”, İnsan ve Toplum Dergisi, C. 2, Sayı: 3, 121-122.

Mert, N. (2007), Merkez Sağın Kısa Tarihi, Selis Kitaplar, İstanbul.

Milli Selamet Partisi (1977), 5 Haziran 1977 Seçimleri Seçim Beyannamesi, Ankara.

Miş, N. (2018),“Yeni Siyasal Sistemin İlk Seçimler Ve Sonuçların Karşılaştırmalı Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sakarya.

Mollaer, F. (2009), Muhafazakârlığın İki Yüzü, Birinci Baskı, Dergâh Yayınevi, İstanbul.

Mutlusu, A. F. (2010), “Anavatan Partisi: Güçlü İktidardan Tükenişe”, İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler, Turgay Uzun (Der.), Orion Kitabevi, Ankara.

Oğuş, U. P. (2010), ‘’Yeni Sağ Ve Siyasal İslam: AKP Örneği’’, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Aydın.

Okutan, M. Ç. (2006), "Adalet ve Kalkınma Partisi: Muhafazakâr Demokrat mı, Hıristiyan Demokrasinin Müslüman Versiyonu Mu?", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 8, Sayı: 1, 307-324.

Oral, N. ve Erdoğan, S. (2014), "Turgut Özal Dönemi Türkiye'de Siyasi Liberalizm", Journal of Business Economics and PoliticalScience, Vol. 3, No: 6, 35-53.

Oran, B. (2002), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İletişim Yayınları, İstanbul Cilt:2, 570-588.

Öymen, O. (2011), Demokrasiden Diktatörlüğe, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Özbudun, E. (2010), Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi Ve Liberalizm: AKP Olayı', Doğan Kitap, İstanbul.

Özçelik, A.(XXX),Yakın Dönem Türk Politika Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara.

Özdemir, H. ve Çiftlikçi, A. (2015), "Avrupa Birliği (Ab)'Ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Hukuk Devletinin Dönüşümü: Helsinki Zirvesi'nden Günümüze İç Hukukta Yapılan Düzenlemeler Üzerine" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Cilt: 25, Sayı: 1, 123-144.

Özkazanç, A. (2005), "Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm, C. 7, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 634-657.

Poyraz, F. (2010), Milli Nizam Partisinden Ak Partiye, Orion Kitapevi, Ankara.

Sallan Gül, S. (2000), "Yeni Sağın İdeolojik Yükselişi Ve Yeni Sağda Sosyolojiye Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği", Ekonomik Yaklaşım, Cilt 11, Sayı 39, Kış, S. 7.

Sarıer, İ. (1999), "Zaferden Hezimete", Sabah Gazetesi (Yazı Dizisi: 21-24 Nisan 1999).

Sıdal, S. (2010),"Muhafazakâr Demokrasi Ve Adalet Kalkınma Partisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Süter, Ş. (2004), Merkez Sağda Tapu Kavgası, Maviağaç Yayıncılık, İstanbul.

Şener, B. ve Çolak, Ç. D. (2015), Türkiye'de Yeni Sağ'ın Kamu Yönetimi Anlayışı: Turgut Özal Ve ANAP Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 18, Aralık 2015, 393-417.

Tayyar, Ş. (1997), Refah Yol Tutanakları, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Tekin, Ü. (2004), AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği, Orient Yayınları, İstanbul.

Topçu, N. (1978), Milliyetçiliğimizin Esasları, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Tunç, H. (2008), "Demokrasi Türleri Ve Müzakereci Demokrasi Kavramı", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, Sayı 1-2, Ankara, 113-127.

Türe, F.(2014), ''Muhafazakârlık, Yeni Sağ Ve AKP'', Eğitim, Bilim, Toplum, Üç Aylık Hakemli Dergi, S.44

Uluçakar, M. (2018), "Muhafazakâr Demokrasi Söyleme Üzerine Bir İnceleme", Alternatif Politika, Sayı 10(3), 364-379.

Uzun, T. (2010), İttihat Ve Terakki'den Günümüze Türkiye'de Siyasal Partiler, Orion Kitapevi, Ankara.

Yanaşır, V. ve Aygün, T. (2002), Siyasal İslam Ve AKP, İstanbul.

Yayla, A. (1993), Liberal Bakışlar, Birinci Baskı, Siyasal Yayınevi, İstanbul.

Yeni Şafak Gazetesi, 12.06.2003 Tarihli Sayısı.

Yıldırım, E. (2019), "Muhafazakar Demokrasi Ve Milliyetçi Muhafazakarlık", Https://Www.Yenisafak.Com/Yazarlar/Ergunyildirim/Muhafazakr-Demokrasi-Ve-Milliyetci-Muhafazakrlik-2006264 (Erişim Tarihi: 21.02.2019).

Yıldırım, E. (2002), Ak Parti, Bir Politik Tasarının Sosyolojik Temsiliyeti, Birikim Yayınları, Ankara.

Yılmaz, M. (2007),"Ilımlı İslam Ve Muhafazakâr Demokrasi (AKP Örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Din Sosyolojisi), Ankara.

Yılmaz, A. (2001), Çağdaş Siyasal Akımlar, Birinci Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

Yılmaz, S. (2016), "Milli Görüş Hareketi: Toplumsal Hareketlerde Çerçeve Değişimi Etkisi", İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4, Nisan Özel Sayısı, 1164-1185.